Ivan Sergheievici Turgheniev

În ajun

Traducere de Mihail Sevastos

I

Pe malul râului Moscova, aproape de Kunţovo, doi tineri şedeau tolăniţi pe iarbă la umbra unui tei înalt, într-o zi înăbuşitor de caldă din vara anului 1853. Unul, de vreo douăzeci şi trei de ani, înalt, smead, cu un nas ascuţit, dar cam strâmb, având o frunte lată şi un zâmbet stăpânit pe buzele sale cărnoase, se întinsese pe spate şi ochii săi mici, cenuşii, uşor mijiţi, cătau pe gânduri în depărtare. Celălalt şedea cu pieptul lipit de pământ, sprijinindu-şi cu amândouă mâinile capul cu păr bălai, creţ şi privea de asemeni undeva, departe. Era cu trei ani mai în vârstă decât tovarăşul său, dar părea, mult mai tânăr. Mustăţile abia îi mijiseră, iar un pufuşor fin îi acoperea bărbia. O drăgălăşenie copilărească, o graţie atrăgătoare erau întipărite în trăsăturile delicate ale feţei lui rotunde, proaspete, în blânzii săi ochi căprui, în buzele-i frumos arcuite, cărnoase, şi în mâinile sale albe. Radia de sănătate veselă şi fericită, de tinereţe uşuratică, încrezută, răsfăţată, încântătoare… îşi rotea ochii, zâmbea şi îşi sprijinea capul în pumn, alintându-se ca băieţandrii care ştiu că-s admiraţi. Purta un surtuc alb, larg ca o bluză, îşi înfăşurase gâtul subţire cu o eşarfa albastră. Iar o pălărie boţită de pai zăcea alături în iarbă.

Pe lângă dânsul, tovarăşul său părea un om îmbătrânit şi nimeni nu şi-ar fi putut închipui, privindu-i figura colţuroasă, că şi lui îi e bine, că şi el trăieşte clipe de desfătare. Şedea într-o poziţie incomodă. Iar capul lui

mare, lătăreţ la creştet şi mai ascuţit spre bărbie, părea înfipt la întâmplare pe un gât prea lung. Stângăcia se vădea până şi în poziţia mâinilor şi a bustului său, strâns tare într-un surtuc negru cam scurtuţ, precum şi în atitudinea picioarelor sale lungi cu genunchii înălţaţi în sus, ca labele de dinapoi ale lăcustelor. Totuşi, îţi dădeai seama numaidecât că aveai de-a face cu o persoană bine educată. Un aer de om cumsecade se desprindea din întreaga lui fiinţă stângace. Iar figura lui, departe de a fi frumoasă şi chiar puţin ridicolă, răsfrângea bunătate şi deprinderea de a gândi. Se numea Andrei Petrovici Bersenev. Iar tovarăşul său, tânărul cel blond, purta numele de Pavel Iakovlevici Şubin.

— De ce şezi pe spate şi nu întins ca mine pe burtă? Începu Şubin. Aşa-i cu mult mai bine. Mai cu seamă când ridici picioarele şi baţi din călcâie – uite aşa! Ai iarba sub nas: când te saturi să priveşti peisajul, te uiţi la o goangă pântecoasă care se urcă pe un firişor de iarbă sau la vreo furnică ce umblă încoace şi încolo. Zău că-i mai bine aşa! Că tu ţi-ai luat acum o poză pseudoclasică, leit ca o balerină, când se sprijină cu coatele de o stâncă de carton. Nu uita că ai acum dreptul la o odihnă desăvârşită. Ce? E glumă să ieşi al treilea candidat[1] după un asemenea examen?! Odihniţi-vă, *sir!* Nu mai staţi într-o veşnică încordare. A sosit vremea destinderii!

Şubin îşi rosti discursul cu o voce nazală, jumătate plictisit, jumătate în glumă (cum vorbesc îndeobşte copiii răsfăţaţi cu prietenii casei, care le aduc bomboane) şi, fără să aştepte răspunsul, urmă:

— Pe mine mai cu seamă mă surprinde la furnici, gândaci şi alte stimabile goange uimitoarea lor seriozitate. Mişună în toate părţile cu nişte aere atât de importante, de

1 Grad ştiinţific acordat între 1804 şi 1884 absolvenţilor universitari cu merite deosebite, care, intrând în aparatul administrativ de stat, primeau demnitatea de secretar de colegiu (a zecea clasă în cunoscutul *Tablou al rangurilor).*

parcă viaţa lor ar însemna ceva! Ian te uită: omul, regele creaţiei, o fiinţă superioară, le dă atenţie… iar ele nici nu se sinchisesc de dânsul. Ba încă, vezi bine, câte o scârbă de ţânţar se mai şi aşază pe nasul regelui creaţiei şi-l foloseşte ca hrană. Asta-i ceva jignitor! Iar pe de altă parte, stai şi-ţi zici: întrucât soarta lor este mai prejos decât soarta noastră? Şi adică de ce să nu se îngâmfe şi ele, dacă ni-i permisă nouă îngâmfarea? Ei, filosofiile, rezolvă-mi problema asta! De ce taci? Hai?

— Cum? Rosti Bersenev, tresărind.

— Cum! Îl îngână Şubin. Prietenul tău îşi expune o teorie profundă, iar tu nici nu-l asculţi.

— Admiram natura. Priveşte cât de viu strălucesc câmpiile în soare! (Bersenev era cam gângav.)

— Da, ce admirabil colorit, adeveri Şubin. Zi-i natură, şi pace!

Bersenev clătină din cap.

— Mai cu seamă tu s-ar fi cuvenit să te entuziasmezi. Asta-i în specialitatea ta: doar eşti artist.

— Ba deloc! Nu-i asta specialitatea mea, îl contrazise Şubin şi îşi puse pălăria pe ceafă. Eu sunt măcelar. Obiectul meu e carnea… modelez carne: umeri, picioare, mâini… Pe când aici nu găseşti o formă, contururi precise… numai o risipire de linii… Prinde-le, dacă poţi!

— Dar există frumuseţe şi aici, susţinu Bersenev. Şi, fiindcă veni vorba, ce-i cu basorelieful tău?

— Care basorelief?

— Copilul cu ţapul.

— La naiba, la naiba, la naiba, psalmodie Şubin. M-am uitat atent la sculptorii adevăraţi, la bătrâni, la antici – şi am sfărâmat fleacul meu. Tu îmi arăţi natura şi îmi spui: „Dar există frumuseţi şi aici!” Fără îndoială, pretutindeni se află frumuseţe, chiar şi în forma nasului tău. N-ai să alergi însă după orice fel de frumuseţe. Anticii nu alergau după frumuseţe. Ea însăşi se înfiripa în opera lor. De unde venea? Numai Dumnezeu ştie. Poate din cer. Lumea

întreagă era a lor. Noi însă nu putem cuprinde totul: avem braţele prea scurte. Noi aruncăm undiţa într-un singur punct, şi stăm la pândă. Se prinde, bravo nouă! Nu se prinde… Şi Şubin îşi scoase limba.

— Stai, stai! Îl contrazise Bersenev. Eşti paradoxal. Dacă tu însuţi nu simţi frumuseţea, dacă n-o iubeşti – oriunde ai întâlni-o – atunci nici ea nu se va lăsa prinsă în opera ta. Dacă o privelişte frumoasă, dacă o muzică încântătoare nu spune nimic sufletului tău, adică dacă nu le simţi…

— Du-te încolo, atotsimţitorule! îl repezi Şubin, izbucnind într-un râs provocat de vorba asta nouă scornită de dânsul; iar Bersenev căzu pe gânduri. Nu, dragă, urmă Şubin: tu eşti un înţelept, un filosof, care ai absolvit al treilea universitatea din Moscova. Mi-i greu să-ţi ţin piept la discuţii în contradictoriu tocmai eu, un student care nu şi-a terminat studiile. Dar iată ce am să-ţi mai spun: în afară de arta mea, iubesc frumuseţea numai la femei… adică la fetele tinere, şi asta doar de puţină vreme…

El se întoarse pe spate şi îşi puse mâinile sub cap.

Tăcerea dură câteva clipe. Liniştea zădufului de amiază apăsa ca o povară pământul strălucitor, care parcă aţipise.

— Fiindcă veni vorba de femei, începu iarăşi Şubin, de ce nu-l struneşte nimeni pe Stahov? L-ai întâlnit la Moscova?

— Nu.

— A înnebunit de-a binelea bătrânul. Şade cât îi ziulica de mare la Avgustina Hristianovna a lui, moare de plictiseală, dar nu se urneşte din loc. Se boldesc unul la altul, aşa de prosteşte… Chiar ţi-i oarecum să-ţi arunci ochii la dânşii… Ei, poftim! Şi când te gândeşti cu ce familie l-a blagoslovit Dumnezeu pe omul acesta! Iar el una ştie: Avgustina Hristianovna! N-am văzut ceva mai respingător decât mutra ei de raţă. I-am făcut mai zilele trecute o caricatură, gen Dantan[2]. Nu-i rea de loc. Am să

2 Jean Pierre Dantan (1800-l869), sculptor-portretist şi

ţi-o arăt.

— Dar cu bustul Elenei Nikolaevna cum merge? îl întrebă Bersenev. Înaintează?

— Nu, frate, nu înaintează defel. Un chip ca acesta te poate duce la deznădejde. Când te uiţi la dânsa, vezi trăsături pure, severe, regulate... Ai impresia că poţi să-i redai uşor asemănarea. Când colo, îţi dai seama că-i greu de tot... îţi scapă printre degete, ca o comoară. Ai observat-o cum ascultă? Nu i se clinteşte nicio trăsătură a feţei. I se schimbă însă necontenit numai expresia ochilor – ceea ce-i transformă întreaga figură. Spune şi tu, ce trebuie să facă atunci sculptorul, şi încă unul prost? E o fiinţă miraculoasă, stranie, adăugă el după câteva clipe de tăcere.

— Da, e o fată neobişnuită, repetă şi Bersenev.

— Şi când te gândeşti că-i fiica lui Nikolai Artemievici Stahov! După asta poftim de te pronunţă asupra descendenţei, a neamului. Şi, lucru curios, ea-i într-adevăr fiica lui, seamănă cu dânsul ca două picături de apă.

Dar seamănă şi cu maică-sa, cu Anna Vasilievna. Pe Anna Vasilievna o respect din toată inima, doar e binefăcătoarea mea. Trebuie însă să recunosc că are cap de găină. De unde atunci la Elena un asemenea suflet? Cine a aprins în ea flacăra asta? Uite încă o problemă pentru tine, filosofiile!

Dar „filosoful”, ca şi mai înainte, nu răspunse niciun cuvânt. De altfel, Bersenev nu păcătuia îndeobşte prin elocvenţă; iar când vorbea, se exprima greoi, cu poticneli, gesticulând fără rost cu mâinile. De data aceasta parcă pusese stăpânire pe sufletul lui o linişte aparte, ca un amestec de osteneală şi de tristeţe. Se stabilise de curând la ţară după o muncă îndelungată şi epuizantă, care-i răpise multe ceasuri pe zi. Inactivitatea, beatitudinea şi aerul curat, satisfacţia de a-şi fi atins scopul, convorbirea

---

monumentalist, autor a numeroase busturi şi statuete caricaturale ale unor cunoscuţi lideri ai vremii.

capricioasă şi liberă cu un prieten, amintirea fiinţei dragi ce i se trezise brusc în minte – toate impresiile acestea deosebite, şi, în acelaşi timp, ai fi zis asemănătoare se contopeau acum într-un singur sentiment, care pe de o parte îl liniştea, iar pe de altă parte îl tulbura şi-l obosea… Era un tânăr foarte sensibil din fire. Sub tei era răcoare şi linişte. Zumzetul muştelor şi al albinelor, când intrau în cercul de umbră, răsuna parcă mai surd. Iarba măruntă şi curată, verde ca smaraldul, fără ape aurii, nici nu se clintea. Firavele stele înalte stăteau nemişcate, ca vrăjite. Micile ciorchine de flori galbene de pe ramurile de jos ale teiului încremeniseră ca moarte. O mireasmă dulceagă îţi pătrundea cu fiecare răsuflare în fundul pieptului, care se desfată respirând-o. In depărtare, peste pârâu, totul scapără, arzând parcă, până hăt în zare. Din când în când se înfiripa câte o adiere de vânt, care fărâmiţa strălucirea de pe câmp, sporind-o. Iar un abur lucitor juca la faţa pământului. Nu se auzea nici glas de păsări: ele nu cântă în toiul arşiţei. Numai greierii ţârâiau pretutindeni, şi simţeai o plăcere să asculţi acest zvon fierbinte al vieţii, şezând tihnit la răcoare: te trăgea la somn şi te ademenea la visare.

— N-ai observat ce sentiment straniu trezeşte în noi natura? începu deodată Bersenev, însufleţindu-şi discursul prin gestul mâinilor. Totul într-însa este atât de perfect şi de limpede; vreau să spun, i-aşa de satisfăcută de sine însăşi! Iar noi o înţelegem şi suntem încântaţi, dar în acelaşi timp – cel puţin aşa simt eu – firea îmi deşteaptă în suflet o oarecare nelinişte, o alarmă, chiar o tristeţe. Oare de ce? Nu cumva înaintea ei, când stăm faţă în faţă, ne dăm mai bine seama de imperfecţiunea şi de neclaritatea noastră? Sau poate nu ne ajunge mulţumirea de sine a naturii, ci dorim altceva, cum să spun, de care noi avem nevoie, iar firea, nu?

— Hm, replică Şubin, am să-ţi spun, Andrei Petrovici, de unde vin toate acestea. Tu mi-ai redat sentimentele

unui solitar, care nu trăieşte, ci priveşte numai şi se lasă pradă emoţiilor. De ce să te mărgineşti la a privi? Trăieşte tu însuţi şi totul o să fie cum trebuie. Oricât ai bate la uşa naturii, nu-ţi va răspunde cu un cuvânt inteligibil, fiindcă ea-i mută. Va fremăta şi va da zvon ca o strună; dar să nu te aştepţi la cântec de la dânsa. De aceea te sfătuiesc, nobile prieten, să-ţi găseşti o aleasă a inimii – şi toată tristeţea ta va dispărea ca prin farmec. Iată de ce „avem nevoie", cum zici tu. Doar alarma asta, tristeţea asta nu-i decât, pur şi simplu, un fel de foame. Dacă-i dai stomacului hrana necesară, totul intră numaidecât în ordine. Ocupă-ţi locul tău în spaţiu. Fii „corp", frăţioare! Şi ce-i aceea natura? Ce vrea ea? Ascultă şi tu: dragostea… ce cuvânt mare şi învăpăiat! Natura… ce expresie rece, didactică! De aceea (şi Şubin începu să cânte): *Trăiască Maria Petrovna!*[3], sau nu aşa, adăugă el: Nu Maria Petrovna, dar n-are importanţă! *Vous me comprenez*[4].

Bersenev se săltă puţin şi-şi sprijini bărbia în mâinile sale împreunate.

— De ce eşti ironic? rosti el, fără să se uite la tovarăşul său. Ce rost au zeflemelile? Într-adevăr, ai dreptate: dragostea este un cuvânt mare, un sentiment mare. Dar despre ce dragoste vorbeşti tu?

Şubin se săltă şi el puţin.

— Despre ce dragoste? Despre oricare – numai dragoste să fie. De altfel, drept să-ţi spun, după mine nu sunt diferite feluri de dragoste. Dacă te-ai îndrăgostit…

— Din tot sufletul, îi împlini vorba Bersenev.

— Desigur, asta se înţelege de la sine: sufletul doar nu-i un măr, pe care să-l tai în felii. Dacă eşti îndrăgostit, dreptatea e de partea ta. Iar mie nici nu-mi trece prin gând

3 Cântec foarte popular în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe versurile lui N. M. Iazîkov, unul dintre poeţii mondeni ai vremii, prieten cu Puşkin.

4 Mă înţelegi (fr.). N.B. Toate expresiile, sintagmele, lexemele ori citatele în diverse limbi străine din cuprinsul volumului figurează ca atare în textul original.

să glumesc. Inima mi-e cuprinsă acum de atâta duioşie, de atâtea emoţii... Am vrut să-ţi explic de ce natura ne impresionează, cum spui, atât de mult. Fiindcă ea trezeşte în noi nevoia de a iubi, pe care nu ne-o poate satisface. Natura ne mână pe nesimţite spre alte îmbrăţişări, vii; dar noi n-o înţelegem şi aşteptăm ceva de la ea însăşi. Ah, Andrei, Andrei, totul e minunat. Şi soarele, şi cerul, tot ce ne înconjoară – sunt o minune. Iar tu tânjeşti. Dar dacă în momentele acestea ai ţine în mâna ta mâna femeii iubite, dacă mâna asta şi femeia aceasta ar fi ale tale...dacă ai privi totul cu ochii *ei* şi ai simţi nu cu sufletul tău solitar, ci cu sufletul *ei,* atunci natura n-ar mai trezi în tine, Andrei, tristeţe şi nelinişte. Atunci n-ai mai sta să-i remarci frumuseţile. Firea însăşi s-ar bucura şi ar cânta, ba ţi-ar îngâna imnul tău, fiindcă tu ai fi dat grai naturii mute!

Şubin sări în picioare şi făcu câţiva paşi înainte şi înapoi. Iar Bersenev îşi plecă capul în pământ şi o uşoară îmbujorare îi acoperi faţa.

— Nu-s în totul de aceeaşi părere cu tine, începu el. Nu totdeauna natura ne vorbeşte de... dragoste. (Rosti cuvântul acesta după o clipă de şovăire.) Natura ne şi ameninţă. Ne aminteşte de tainele sale înfiorătoare, pe care nu le poţi pătrunde. Ea trebuie doar să ne îmbrăţişeze şi pe noi. Nu ne îmbrăţişează mereu? Ascunde într-însa şi viaţa, şi moartea. Prin glasul ei ne vorbeşte tot atât de puternic moartea, ca şi viaţa.

— Şi-n dragoste găsim moarte, îl întrerupse Şubin.

— În afară de asta, urmă Bersenev, când mă duc, de pildă, primăvara în pădure, într-o dumbravă înverzită, şi mi se pare că aud cornul romantic al lui Oberon (Bersenev se simţi puţin stingherit când pronunţă cuvintele acestea), oare şi atunci...

— Asta-i tot sete de dragoste, sete de fericire – altceva nimic! Îi tăie vorba Şubin. Am auzit şi eu modulaţiile acestea, cunosc înduioşarea şi frigurile aşteptării, care-ţi subjugă sufletul, sub baldachinul pădurii, în inima ei, sau

în fapt de seară, pe câmp deschis, când scăpată soarele şi când se ridică un abur de pe râu, dincolo de tufărişuri. Dar eu doresc şi aştept fericirea şi de la pădure, şi de la pământ, şi de la cer, de la fiecare nouraş sau fir de iarbă. De pretutindeni îi simt apropierea şi îi aud chemarea. „Doamne, eşti lumină, bucurie!” Astfel am început o poezie. Nu-i aşa că primul vers e frumos?! Dar pe-al doilea nu l-am putut găsi. Fericire! Fericire! Câtă vreme nu ne-a trecut viaţa şi suntem în deplină putere, cât timp ne găsim la urcuşul muntelui, nu la scoborâş… La naiba, adăugă Şubin într-un avânt neaşteptat, suntem tineri şi nu suntem nici sluţi, nici proşti. Trebuie să cucerim fericirea!

Îşi scutură cârlionţii şi, plin de încredere în sine, se uită, aproape sfidător, în sus, la cer. Bersenev îl urmări cu privirea.

— Ca şi cum n-ar exista nimic mai presus de fericire! Rosti el cu glas scăzut.

— De pildă, ce? îl întrebă Şubin şi se opri.

— Uite, de pildă, noi amândoi suntem tineri, cum spui, şi – să zicem – oameni cumsecade, şi fiecare dorim fericirea. Dar oare acest cuvânt „fericire” ne uneşte, ne înflăcărează şi ne face să ne dăm mâna cu încredere? Sau vorba asta ascunde un gând egoist, care mai mult dezbină?

— Dar tu cunoşti cuvinte care unesc?

— Da. Sunt destule. Le ştii şi tu.

— Zău? Spune-mi-le şi mie.

— Să zicem arta – doar eşti artist… apoi patria, ştiinţa, libertatea, dreptatea…

— Dar dragostea? Întrebă Şubin.

— Şi dragostea e un cuvânt care uneşte, dar nu dragostea după care eşti însetat astăzi. Nu dragostea-desfătare, ci dragostea-jertfă.[5]

Şubin se posomorî.

— Asta-i bună pentru nemţi. Eu însă vreau să iubesc

5 Referire la cele două feluri de iubire, despre care vorbeşte adeseori Schopenhauer.

pentru mine. Ţin să fiu pe primul plan.

— Pe primul plan… repetă Bersenev. Mie însă mi se pare că sensul vieţii noastre este să fii pe planul al doilea.

— Dacă toată lumea ar proceda după sfatul tău, rosti Şubin cu o strâmbătură, atunci nimeni pe pământ n-ar mai mânca ananaşi: toţi i-ar oferi altora.

— Înseamnă că ananaşii nu sunt necesari. De altfel, fii fără grijă, oricând se vor găsi amatori care să smulgă chiar şi pâinea de la gura altuia.

Amândoi prietenii tăcură.

— Zilele acestea m-am întâlnit iarăşi cu Insarov, începu Bersenev. L-am invitat, la mine. Ţin foarte mult să ţi-l prezint ţie… şi familiei Stahov.

— Cine-i Insarov? A, da… e sârbul sau bulgarul despre care mi-ai vorbit? Patriotul acela? Nu el ţi-o fi strecurat gândurile acestea filosofice?

— Se prea poate.

— E într-adevăr o personalitate extraordinară?

— Da.

— Inteligent? Talentat?

— Inteligent?… Da! Talentat? Nu ştiu, nu cred.

— Nu? Atunci ce găseşti remarcabil la dânsul?

— Ai să vezi. Dar acuma cred că-i timpul să plecăm. Anna Vasilievna îmi închipui că ne aşteaptă. Cât e ceasul?

— Trecut de două. Haidem. Ce zăpuşeală! Convorbirea asta mi-a aprins sângele din vine. Şi tu ai avut un moment… Nu degeaba-s artist. Prind orice amănunt. Mărturiseşte-mi: ţi-e sufletul plin de o femeie?

Şubin vru să se uite drept în ochii lui Bersenev, dar acesta se întoarse şi ieşi din umbra teiului. Şubin porni după dânsul, legănându-se graţios pe picioarele sale mici.

Bersenev călca greoi, cu umerii ridicaţi, cu gâtul întins înainte. Totuşi părea o persoană mai distinsă, mai gentleman decât Şubin, am zice – dacă vorba asta n-ar fi atât de banalizată la noi.

II

Tinerii coborâră spre râul Moscova şi porniră de-a lungul malului. De la apă trăgea răcoare, iar plescăitul tihnit al valurilor îţi mângâia auzul.

— M-aş scălda din nou, zise Şubin. Dar mă tem să nu întârzii. Ian uită-te la râu: parcă te ademeneşte. Elinii ar descoperi în apele lui o nimfă. Dar noi nu suntem elini… o, nimfa! Suntem nişte sciţi bădărani.

— Noi avem în schimb rusalcele, remarcă Bersenev.

— Du-te încolo cu rusalcele tale. Ce nevoie am eu, sculptor, de plăsmuirile unei fantezii reci, speriate, născocite în zăduful izbei, în întunecimea nopţilor de iarnă? Mie îmi trebuie lumină, spaţii largi… Doamne, Dumnezeule, când o să pot pleca şi eu în Italia? Când?

— Adică vrei să spui în Malorusia?

— Cum nu ţi-e ruşine, Andrei Petrovici, să-mi faci reproşuri pentru o prostie gogonată, de care – şi fără asta – mă căiesc amar? Într-adevăr, m-am purtat ca un nătărău. Anna Vasilievna, inimă de aur, mi-a dat bani pentru un voiaj în Italia; iar eu m-am dus la ucraineni, ca să mănânc găluşte şi…

— Destul, te rog, nu mai urma, îl întrerupse Bersenev.

— Totuşi trebuie să spun că banii aceştia n-au fost irosiţi degeaba. Am găsit acolo nişte tipuri remarcabile, mai ales de femei… Bineînţeles, ştiu că salvarea se află numai în Italia.[6]

— Ai să te duci în Italia, spuse Bersenev fără să se întoarcă spre dânsul, dar n-ai să faci nimic. O să dai din aripi, dar n-o să-ţi iei zborul. Vă ştiu eu câte parale faceţi.

— Totuşi sculptorul Stavasser şi-a luat zborul… Şi nu numai el. Iar dacă n-am să zbor, înseamnă că sunt un pinguin oceanic, fără aripi. Mă înăbuş aici; vreau să plec în

---

6 A trimite oamenii de artă în Italia spre a-i cunoaşte civilizaţia milenară se considera în Rusia o condiţie obligatorie în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Italia, adăugă Şubin. Acolo-i soare, acolo-i frumuseţe…

În clipa aceea, pe cărarea pe unde mergeau prietenii, se ivi o tânără care purta o pălărie de pai cu boruri mari şi o umbrelă roz pe umăr.

— Dar ce-mi văd ochii? Îmi iese în întâmpinare însăşi frumuseţea! Smeritul artist salută pe încântătoarea Zoe! Exclamă deodată Şubin, scoţându-şi pălăria cu un gest teatral.

Tânăra, întâmpinată cu această exclamaţie, se opri, îl ameninţă cu degetul şi, lăsând pe cei doi prieteni să se apropie, spuse cu glas sonor, graseind uşor:

— De ce nu veniţi la masă, domnilor? Prânzul e de mult gata.

— Ce-mi aud urechile? zise Şubin, plesnind din palme. Nu cumva dumneata, fermecătoare Zoe, te-ai hotărât pe zăpuşeala asta să pleci în căutarea noastră? Aşa trebuie să înţeleg sensul vorbelor dumitale? Răspunde-mi, aşa-i? Sau mai bine nu rosti cuvântul acesta. Altfel căinţa m-ar ucide pe loc.

— Vai, încetează odată, Pavel Iakovlevici, replică fata, puţin înciudată. De ce nu vorbeşti niciodată serios cu mine? Am să mă supăr, adăugă ea cu o schimă de cochetărie şi se bosumflă.

— Nu te supăra pe mine, ideală Zoe Nikitişna. N-are să te lase inima să mă scufunzi în bezna celei mai cumplite deznădejdi. Iar de vorbit serios nu-s în stare, fiindcă eu însumi nu-s om serios.

Fata înălţă din umăr şi se adresă astfel lui Bersenev:

— Totdeauna face aşa: se poartă cu mine cum te-ai purta cu un copil. Şi doar am împlinit optsprezece ani. Am ajuns domnişoară.

— Vai, Dumnezeule mare! Gemu Şubin şi îşi dădu ochii peste cap, iar Bersenev zâmbi în tăcere.

Fata bătu din picioruş.

— Pavel Iakovlevici! Să ştii că mă supăr. Hélène pornise cu mine, urmă ea. Dar a rămas în livadă. S-a

speriat de arşiţă. Eu însă nu mă tem. Haidem!

Zoe porni în frunte pe cărare, legănându-şi uşor – la fiecare pas – trupul zvelt şi dând la o parte cu mânuţa-i frumoasă, înmănuşată cu o mitenă neagră, buclele lungi şi mătăsoase care-i cădeau pe obraz.

Prietenii porniră în urma ei (Şubin ba îşi apăsa inima în tăcere cu amândouă mâinile, ba şi le avânta în sus deasupra capului) şi, după câteva clipe, se treziră cu toţii înaintea uneia din multele vile care înconjoară localitatea Kunţovo. O căsuţă scundă de bârne cu antresol, vopsită în roz, se ridica în mijlocul unei livezi şi parcă te privea sfios din frunzişul verde al copacilor. Zoe deschise cea dintâi portiţa şi dădu fuga în livadă, strigând în gura mare: „Am adus pribegii! O fată tânără, cu o figură palidă şi expresivă, se ridică de pe o bancă de lângă cărare; iar în pragul casei se ivi o doamnă, într-o rochie liliachie de mătase şi, ridicând deasupra capului o batistă brodată de olandă drept streaşină, împotriva soarelui, zâmbi cu un surâs lânced şi veşted.

III

Anna Vasilievna Stahova, născută Şubina, rămăsese la şapte ani orfană de amândoi părinţii, moştenitoare a unei moşii destul de considerabile. Avea unele rude foarte bogate şi altele foarte sărace – cele sărace din partea tatei, iar cele bogate din partea mamei: senatorul Volghin, prinţii Cikurasov. Prinţul Ardalion Cikurasov, numit tutore al fetiţei, o dădu la cel mai bun pension din Moscova, iar la ieşirea din pension, o luă la dânsul. Ţinea o casă deschisă, în care iarna se dădeau baluri. Viitorul soţ al Annei Vasilievna, Nikolai Artemievici Stahov, o cucerise la unul din aceste baluri, unde ea apăruse „într-o încântătoare rochie roz şi cu o cununiţă de trandafiraşi”, pe care a păstrat-o pe urmă toată viaţa… Nikolai Artemievici Stahov era fiul unui căpitan în retragere, rănit în războiul din

1812, şi care căpătase un post bănos la Petersburg. La şaisprezece ani el intră într-o şcoală militară şi ieşi ofiţer de gardă. Era frumos, bine legat şi toţi îl socoteau aproape cel mai bun cavaler al seratelor de mâna a doua, pe care le frecventa cu mare râvnă. În lumea bună însă n-avea acces, încă din tinereţe îl stăpâneau două visuri: să ajungă aghiotant al ţarului şi să facă o partidă bună. La primul vis renunţă repede, în schimb se agăţă cu şi mai mare înverşunare de visul celălalt, în acest scop făcea în fiecare iarnă câte o călătorie la Moscova. Nikolai Artemievici vorbea binişor franţuzeşte şi trecea drept filosof, fiindcă nu ducea o viaţă de petreceri, încă de pe când avea numai gradul de praporgic, îi plăcea să se avânte stăruitor în discuţii, ca de pildă: dacă un om, în cursul vieţii sale, poate să facă înconjurul globului pământesc sau dacă se va afla ce se petrece în fundul mării şi ţinea totdeauna la părerea lui, opunând interlocutorilor un nu categoric.

Nikolai Artemievici împlinise douăzeci şi cinci de ani, când o „agăţă" pe Anna Vasilievna. Îşi dădu demisia din armată şi plecă la ţară, ca să se ocupe de gospodărie. Dar viaţa la ţară îl plictisi curând. Cum moşia era arendată, el se stabili la Moscova în casa soţiei sale. În tinereţe nu jucase cărţi, dar acum se pasiona de loto, iar când jocul acesta fu interzis, se apucă de *eralaş*[7]. Cum se plictisea acasă, se încurcă cu o văduvă de origine germană, cu care îşi petrecea aproape tot timpul.

În vara anului 1853 el nu se mai duse la Kunţovo, ci rămase la Moscova, chipurile pentru o cură cu ape minerale – de fapt nu-i venea să se despartă de văduva lui. De altfel şi cu dânsa era scump la vorbă. Discuta mai cu seamă chestiunea dacă se poate prevedea starea vremii şi aşa mai departe. O dată cineva îl făcu *frondeur,* epitet care îi plăcu foarte mult. „Da, îşi zicea el, legănându-se şi lăsându-şi în jos colţurile buzelor, pe mine nu mă poţi satisface cu uşurinţă şi nici nu mă poţi trage pe sfoară."

7 Joc de cărţi.

Fronda lui Nikolai Artemievici consta în aceea că dacă auzea, de pildă, cuvântul „nervi”, el spunea: „Şi ce-s aceia nervi?” Sau dacă lăuda cineva în faţa lui progresele astronomiei, el îl înfunda astfel: „Şi dumneavoastră credeţi în astronomie?” Iar când voia să-şi distrugă definitiv adversarul, Nikolai Artemievici decreta: „Toate acestea nu-s decât fraze”. Trebuie să recunoaştem că pentru multe persoane asemenea replici păreau incontestabile (şi mai par încă şi astăzi). Dar lui Nikolai Artemievici nici nu-i trecea prin minte că Avgustina Hristianovna îl numea: *Mein Pinselchen*[8] în corespondenţa cu vară-sa, Theodolinda Peterzilius.

Anna Vasilievna, soţia lui Nikolai Artemievici, era o femeie micuţă şi firavă, cu trăsături fine, predispusă emoţiilor şi tristeţii. La pension se ocupa cu muzica şi citea romane. Dar părăsi repede aceste ocupaţii, începu să se ţină de mode, de care se plictisi. Se îngriji un timp de educaţia fiicei sale, apoi pierdu orice interes pentru asta şi îşi dădu copila pe mâna guvernantei, în sfârşit, ajunse numai să tânjească şi să sufere în tăcere. Naşterea Elenei Nikolaevna îi şubrezise sănătatea: nu mai putea avea copii. Nikolai Artemievici făcea aluzii la împrejurarea aceasta, căutând să-şi justifice legătura cu Avgustina Hristianovna. Anna Vasilievna suferea cumplit de pe urma necredinţei soţului. Mai cu seamă o îndurera faptul că acesta dărui prin înşelăciune nemţoaicei sale o pereche de cai suri din herghelia Annei Vasilievna. Ea nu-i făcea niciodată vreun reproş făţiş, dar se plângea pe ascuns la toţi ai casei. Nu se ferea nici de fiica ei. Annei Vasilievna nu-i plăcea să iasă în lume, dar îi plăcea să aibă câte-un musafir, care să-i povestească vrute şi nevrute. Singurătatea o făcea să tânjească. Avea o inimă afectuoasă şi bună, dar viaţa o răvăşise prea devreme. Pavel Iakovlevici Şubin îi era nepot îndepărtat. Tatăl lui avea o slujbă la Moscova. Fraţii săi intraseră în şcoala militară; el însă, mezinul, răsfăţatul

8 Prostuţul meu *(germ.).*

mamei, având o sănătate mai şubredă, rămase acasă. Familia voia ca el să urmeze la universitate; băiatul însă abia absolvi liceul, dar manifestă încă din copilărie o înclinare spre sculptură. Influentul senator Volghin văzuse la mătuşa tânărului o statuetă modelată de dânsul (avea pe-atunci şaisprezece ani) şi declară că este dispus a fi protectorul tânărului talent. Dar moartea fulgerătoare a tatălui schimbă soarta tânărului Şubin. Senatorul, protectorul talentelor, îi dărui bustul de ipsos al lui Homer – şi atâta tot. Anna Vasilievna însă îl ajută cu bani, şi tânărul, de bine, de rău, intră la nouăsprezece ani în universitate. Alese facultatea de medicină. Nu simţea nicio înclinare pentru această disciplină, însă, după rânduielile studenţeşti din vremea aceea, n-avea acces la altă facultate.

Acolo spera cel puţin să înveţe anatomie. Dar nici anatomie nu învăţă. Nu izbuti să treacă nici în anul al doilea şi – fără să mai aştepte examenele – părăsi universitatea cu gândul să se consacre pe de-a-ntregul vocaţiunii sale. Se apucă de muncă plin de însufleţire, dar la întâmplare. Hoinărea prin împrejurimile Moscovei, făcea busturi şi desena portrete de ţărăncuţe. Căuta societatea a fel de fel de persoane, tinere ori bătrâne, din protipendadă şi din lumea de rând, sculptori italieni şi pictori ruşi. Nici nu voia să audă de Academie şi nu recunoştea autoritatea vreunui profesor. Era înzestrat cu un talent real. Începu să se facă cunoscut şi la Moscova. Mama lui, o pariziană de familie aleasă, femeie bună şi inteligentă, îl învăţase franţuzeşte, se ocupase şi se îngrijise de dânsul zi şi noapte. Era mândria ei. Dar muri de tuberculoză, fiind încă tânără, şi o imploră cu limbă de moarte pe Anna Vasilievna să-l ia sub ocrotirea ei. El mergea atunci pe al douăzeci şi unulea an. Anna Vasilievna îi îndeplini rugămintea din urmă şi îi puse la dispoziţie o odăiţă într-o aripă a vilei sale.

IV

— Poftim la masă, haideţi odată, rosti gazda cu un ton tânguios şi toţi se îndreptară spre sufragerie. Ia loc lângă mine, Zoe, zise Anna Vasilievna; iar tu, Hélène, ai grijă de musafiri. Pe tine, Paul, te rog să fii la locul tău şi să n-o mai tachinezi pe Zoe. Azi am o durere de cap cumplită.

Şubin îşi ridică iarăşi ochii la cer. Zoe îi răspunse cu un zâmbet abia schiţat. Zoe sau, mai exact, Zoia Nikitişna Muller, era o nemţoicuţă simpatică, puţin saşie, născută în Rusia. Avea vârful năsucului vârstat de o uşoară adâncitură şi gura mică şi roşie. Era blondă, rotunjoară. Cânta drăguţ romanţe ruseşti şi executa curăţel la pian felurite bucăţi, ba vesele, ba sentimentale. Se îmbrăca cu gust, dar cam prea copilăreşte şi cu un dichis exagerat. Anna Vasilievna o luase ca domnişoară de companie pentru fiică-sa, dar o ţinea aproape tot timpul pe lângă dânsa. Elena n-avea nimic împotrivă, fiindcă nici nu găsea subiect de discuţie cu Zoe, când se întâmpla să rămână singure.

Prânzul dură destul de mult. Bersenev vorbi cu Elena despre viaţa universitară, despre planurile şi speranţele sale. Şubin asculta în tăcere. Mânca cu o poftă exagerată şi, din când în când, arunca câte o căutătură ironic-sentimentală Zoei, care îi răspundea cu acelaşi surâs flegmatic. După dejun Elena, împreună cu Bersenev şi cu Şubin se îndreptară spre livadă. Iar Zoe se uită în urma lor, înălţă uşor din umăr şi se aşeză la pian. Anna Vasilievna i se adresă: „De ce nu te duci şi dumneata la plimbare? Dar fară să aştepte răspunsul, adăugă: Cântă-mi ceva trist…”

— *La dernière pensée*[9] de Weber? o întrebă Zoe.

— Ah, da, Weber, rosti Anna Vasilievna, apoi se lăsă în fotoliu şi o lacrimă i se ivi pe gene.

Între timp Elena îi conduse pe cei doi prieteni în

9 *Ultimul gând (fr.).* Una dintre cele mai îndrăgite piese weberiene pentru pian în saloanele epocii.

chioşcul din boschetul de salcâmi, cu o măsuţă de lemn la mijloc şi bănci împrejurul ei. Şubin îşi roti privirile, ţopăi de câteva ori şi, spunând în şoaptă: „Vin numaidecât!, trase o fugă până în camera lui, de unde aduse o bucată de lut şi începu să modeleze chipul Zoei legănându-şi capul, bodogănind şi pufnind de râs.

— Aceleaşi şi aceleaşi glume, zise Elena, după ce se uită la lucrul lui, apoi i se adresă lui Bersenev, cu care urmă convorbirea începută înainte de masă.

— Aceleaşi glume! repetă Şubin. Doar e un subiect absolut inepuizabil. Azi îndeosebi ea mă scoate din sărite.

— De ce? îl întrebă Elena. Parcă ai vorbi despre o cotoroanţă rea şi nesuferită. Pe când ea-i o fetiţă drăguţă, tinerică.

— Desigur, îi tăie vorba Şubin, ea-i drăguţă, chiar foarte drăguţă. Sunt convins că orice trecător, privind-o, trebuie neapărat să-i spună: uite cu cine aş fi foarte bucuros… să dansez o polcă. Sunt convins că şi ea o ştie şi că e încântată… atunci ce rost mai au aerele astea de fetiţă ruşinoasă şi sfioasă?! De altfel, ştiţi prea bine ce vreau să spun, adăugă el printre dinţi. Dar eşti preocupată acum de cu totul altceva.

Şi sfărâmând chipul Zoei, Şubin se apucă să frământe repede, cu ciudă parcă, bulgărele de lut.

— Vasăzică, ai vrea să te faci profesor? îl întrebă Elena pe Bersenev.

— Da, răspunse acesta, vârându-şi mâinile roşii între genunchi. Acesta-i visul meu drag. Fără îndoială, îmi dau perfect de bine seama ce-mi lipseşte pentru a fi demn de acest titlu înalt… vreau să spun că-s prea puţin pregătit; sper însă să capăt aprobare pentru a pleca în străinătate. Am să stau acolo trei-patru ani, dacă va fi nevoie, şi atunci…

Bersenev se opri, îşi lăsă ochii în pământ; apoi repede şi-i ridică şi, zâmbind silit, îşi îndreptă părul. Ori de câte ori discuta cu o femeie, vorba lui devenea şi mai rară,

gângăveala mai accentuată.

— Vrei să te faci profesor de istorie? îl întrebă Elena.

— Da, sau de filosofie, adăugă el cu o voce scăzută… dacă va fi cu putinţă.

— De pe acum cunoaşte dumnezeieşte filosofia, remarcă Şubin, tăind cu unghia urme adânci în lut. La ce-i mai trebuie să plece în străinătate?

— Şi atunci ai fi pe deplin mulţumit de situaţia dumitale? îl întrebă Elena, sprijinită într-un cot, privindu-l drept în ochi.

— Pe deplin mulţumit, Elena Nikolaevna, pe deplin. Ce misiune poate fi mai frumoasă? Gândeşte-te numai ce înseamnă să calci pe urmele lui Timofei Nikolaevici[10]… Numai gândul la asemenea activitate îmi umple sufletul de bucurie şi de tulburare, da… de tulburare produsă de conştiinţa slabelor mele forţe. Răposatul meu tată mi-a dat blagoslovenie pentru misiunea asta… Niciodată n-am să-i uit cuvintele cele de pe urmă.

— Părintele dumitale s-a prăpădit în iarna asta?

— Da, Elena Nikolaevna, în februarie.

— Se spune că a lăsat o remarcabilă operă în manuscris, adăugă Elena. E adevărat?

— Da. A lăsat. A fost un om minunat. L-ai fi iubit, Elena Nikolaevna.

— Sunt sigură de asta. Şi despre ce tratează această operă?

— E cam greu de expus în câteva cuvinte cuprinsul ei, Elena Nikolaevna. Tatăl meu a fost un om învăţat, un schellinghian, care întrebuinţa expresii nu totdeauna clare…

— Andrei Petrovici, îl întrerupse Elena, iartă-mi ignoranţa, dar ce înseamnă schellingian? Bersenev zâmbi

---

10 Este vorba de profesorul de istorie universală T.N. Granovski (1813-l855), renumit în epocă graţie conferinţelor publice pe care le prezenta, bucurându-se de o considerabilă popularitate. A fost prieten cu Turgheniev, cu care a purtat o corespondenţă de real interes.

aproape imperceptibil.

— Schellingian înseamnă a fi adeptul lui Schelling, filosoful german; iar cât priveşte doctrina lui Schelling…

— Andrei Petrovici! izbucni brusc Şubin. Pentru numele lui Dumnezeu! Nu cumva vrei să-i ţii Elenei Nikolaevna o lecţie despre Schelling? Fie-ţi milă de ea!

— N-am de gând să-i ţiu lecţii, îngăimă Bersenev. Voiam numai…

— De ce nu chiar o lecţie? îi tăie vorba Elena. Mie şi dumitale, Pavel Iakovlevici, nu ne-ar strica deloc nişte lecţii.

Şubin o privi ţintă şi izbucni dintr-o dată în hohote de râs.

— De ce râzi? îl întrebă ea cu răceală, aproape ostil.

Şubin tăcu.

— Bine, bine, fără supărare, răspunse el după o scurtă tăcere. Vă cer iertare. Dar în definitiv ce vă veni, mă rog, pe-o vreme ca asta, la umbra copacilor, să vă apucaţi de filosofie? Să vorbim mai bine despre privighetori şi trandafiri, despre ochi şi surâsuri tinereşti.

— Da, şi despre romane franţuzeşti sau despre cârpe, urmă Elena.

— Chiar, şi despre cârpe, replică Şubin, dacă-s frumoase.

— Mă rog, mă rog… Dar dacă n-avem chef să vorbim despre cârpe? Te pretinzi a fi un artist cu vederi largi. Atunci de ce atentezi la libertatea altora? Şi, dă-mi voie să te întreb, în aceeaşi ordine de idei, de ce o tachinezi pe Zoe? Cu ea poţi vorbi foarte bine despre cârpe şi trandafiri.

Şubin roşi dintr-o dată şi se ridică de pe bancă.

— Vasăzică aşa? începu el cu un glas iritat, îţi înţeleg aluzia. Mă trimiţi la dânsa, Elena Nikolaevna. Înseamnă, cu alte cuvinte, că aici sunt de prisos?

— Nici nu mi-a trecut prin cap să te îndepărtez de aici.

— Ai vrut să spui, urmă fierbând Şubin, că eu nu sunt

demn de altă societate, cât semăn cu nemţoaica asta insipidă, că sunt tot aşa de sec, cârcotaş şi meschin ca şi dânsa, nu-i aşa?

Elena îşi încruntă sprâncenele.

— Dar n-ai avut totdeauna părerea asta despre ea, Pavel Iakovlevici, remarcă dânsa.

— A! Îmi reproşezi! Îmi faci acuma reproşuri, exclamă Şubin. Într-adevăr, n-am să mă ascund, a fost o clipă – dar numai o clipă – când obrăjorii aceştia proaspeţi şi vulgari… Dar dacă aş vrea să-ţi întorc reproşul, aş putea să-ţi pomenesc despre… Dar rămâneţi cu bine, adăugă el brusc… cât pe ce era să iau câmpii.

Şubin izbi cu pumnul în lutul pe care-l modelase, ieşi în fugă din boschet şi intră în odaia sa.

— E un copil, zise Elena, uitându-se în urma lui.

— Un artist, rosti Bersenev, cu un surâs blajin. Toţi artiştii sunt aşa. Trebuie să le iertăm capriciile. Acesta-i dreptul lor.

— Aşa ar fi, obiectă Elena, dar Pavel până acum nu şi-a câştigat prin nimic dreptul acesta. Ce-a realizat până astăzi? Dă-mi braţul şi haidem pe alee. Pavel ne-a întrerupt. Vorbeam despre opera tatălui dumitale.

Bersenev luă braţul Elenei şi porni cu ea prin livadă. Dar convorbirea, curmată chiar la început, nu se mai legă, Bersenev se apucă iarăşi să-şi expună părerile asupra misiunii de profesor, asupra activităţii sale viitoare, înainta încet alături de Elena, păşea stângaci şi tot aşa îi ţinea braţul, o împingea uneori cu umărul, fără să se uite la dânsa. Dar vorba îi curgea domol, şi dacă nu chiar cu totul liber, totuşi destul de simplu şi firesc. Iar în ochii săi care rătăceau agale pe trunchiul copacilor, pe nisipul cărării şi pe iarbă, se aprindea molcoma înduioşare a sentimentelor sale delicate, şi în vocea lui potolită vibra bucuria omului mulţumit că izbutea să-şi deschidă sufletul faţă de o fiinţă scumpă. Elena îl asculta atent şi, întoarsă pe jumătate spre dânsul, nu-şi lua privirea de la faţa lui cam palidă şi de la

ochii săi, blânzi şi prietenoşi, care se fereau totuşi de a-i întâlni privirile. Sufletul ei se deschidea ca o floare şi un sentiment gingaş, drept şi bun, se strecura în inima ei, ori poate sporea acolo din clipă în clipă.

V

Şubin nu ieşi din odaia lui până la căderea nopţii. Se întunericise de-a binelea. Luna, aproape plină, se ridicase în înaltul cerului. Calea-Laptelui împrăştia o lumină leşiatică. Bolta părea stropită cu stele. Atunci Bersenev, după ce-şi luă noapte bună de la Anna Vasilievna, Elena şi Zoe, se duse la uşa prietenului său. Era încuiată; bătu de câteva ori.

— Care-i acolo? răsună glasul lui Şubin.

— Eu, răspunse Bersenev.

— Ce vrei?

— Dă-mi drumul, Pavel. Isprăveşte-o cu toanele. Cum de nu ţi-i ruşine?

— N-am nicio toană, dorm şi în vis o văd pe Zoe.

— Te rog, încetează odată! Doar nu eşti copil. Deschide-mi. Am de vorbit ceva cu tine.

— Nu te-ai săturat de vorbit cu Elena?

— Destul, ajunge! Dă-mi drumul!

Şubin răspunse printr-un sforăit prefăcut. Bersenev ridică din umeri şi se duse acasă.

Era o noapte caldă şi atât de tăcută, că parcă totul de jur împrejur asculta şi stătea la pândă. Iar Bersenev, împresurat de pâcla neclintită, se opri şi el fără voie, să asculte şi să pândească. Un freamăt uşor, ca foşnetul unei rochii de femeie, venea uneori din vârful copacilor apropiaţi şi trezea în sufletul lui Bersenev o senzaţie dureros de dulce. Simţea o înfiorare, aproape ca de spaimă. Furnicături îi umblau parcă pe obraji, iar o lacrimă neaşteptată îi răcori ochii. Ar fi vrut să se strecoare nesimţit, să se pitească, să se furişeze… O boare aspră de

vânt se năpusti asupră-i dintr-o coastă. Abia tresări şi rămase ţintuit pe loc. Un cărăbuş somnoros lunecă de pe o creangă şi căzu cu un pocnet în drum. Bersenev scoase o exclamaţie surdă şi se opri din nou. Începu să se gândească la Elena şi toate celelalte impresii trecătoare se mistuiră ca prin farmec. Îi rămaseră viu întipărite în minte numai proaspăta răcoare şi plimbarea din timpul nopţii. Chipul tinerei fete pusese stăpânire pe sufletul său. Bersenev mergea, cu capul în piept, reamintindu-şi cuvintele şi întrebările ei. Auzi în spatele lui zgomotul unor paşi. Ciuli urechile. Cineva alerga, vrând să-l ajungă din urmă. Se distingea un gâfâit. Şi deodată, din pata neagră de umbră aruncată de un arbore stufos, ţâşni înaintea sa Şubin, fără pălărie, cu părul ciufulit, livid în lumina lunii…

— Îmi pare bine că ai luat-o pe drumul acesta, rosti el, răsuflând din greu. Altfel, toată noaptea nu mi-ar fi dat geană în geană, dacă nu te-aş fi ajuns. Dă-mi mâna. Doar mergi acasă?

— Da, acasă.

— Atunci, am să te conduc.

— Cum? Cu capul gol?

— Nu-i nimic. Mi-am lepădat şi cravata. E aşa de cald…

Prietenii făcură câţiva paşi.

— Nu-i aşa că azi m-am purtat ca un dobitoc? întrebă netam-nesam Şubin.

— La drept vorbind, aşa-i. Nici n-am putut să te înţeleg. Nu te-am văzut niciodată în halul acesta. Şi, mă rog, din ce pricină te-ai supărat? Pentru ce fleacuri?

— Hm, mormăi Şubin. Cum poţi spune una ca asta! Mie nu-mi arde de fleacuri. Uite ce, adăugă el, trebuie să-ţi mărturisesc că eu… că… Poţi să crezi orice despre mine… dar eu… ei, da! Sunt îndrăgostit de Elena!

— Tu eşti îndrăgostit de Elena?! repetă Bersenev şi se opri.

— Da, urmă Şubin cu o nepăsare prefăcută. Asta te miră? Dar să-ţi mai spun ceva. Până în seara asta am mai

putut spera că şi ea mă va iubi cu vremea. Astăzi însă m-am convins că orice nădejde e de prisos. Ea iubeşte pe altul.

— Pe altul? Pe cine?

— Care-i acel altul? Tu! exclamă Şubin şi îl bătu cu palma pe umăr.

— Eu?

— Tu, repetă Şubin.

Bersenev se dădu cu un pas îndărăt şi rămase încremenit. Şubin îl privi scrutător.

— Asta te uimeşte? Eşti un tânăr modest. Dar ea te iubeşte. În privinţa asta poţi să fii liniştit.

— Ce tot îndrugi baliverne! rosti înciudat Bersenev.

— Nu, nu-i nicio balivernă. Dar de ce ne-am oprit pe loc? Haidem înainte! Mergând, te simţi, mai în apele tale. O cunosc de mult pe Elena, şi o cunosc bine. Nu pot greşi. Tu i-ai căzut cu tronc, în primul rând, eu sunt pentru dânsa un tânăr prea uşuratic, pe când tu eşti o persoană serioasă… apoi din punct de vedere moral şi fizic eşti o personalitate pură, tu… stai că n-am terminat, tu te prezinţi ca un entuziast sobru şi scrupulos, un adevărat reprezentant al sacerdoţilor ştiinţei, de care – ba nu „de care", ci *„cu care*" – se mândreşte într-adevăr clasa nobilimii noastre mijlocii. Iar în al doilea rând, Elena m-a surprins, zilele acestea, sărutând mâinile Zoei!

— Mâinile Zoei?

— Da, ale Zoei. Ce să-i faci! Are nişte umeri aşa de frumoşi!

— Umeri?

— Mda, umeri, mâini – nu-i totuna? Elena m-a surprins exact în timpul acestor ocupaţii libere după dejun, după ce înainte de prânz o făcusem cu ou şi cu oţet pe Zoe faţă de dânsa. Din păcate, Elena n-are comprehensiune pentru firescul unor asemenea contradicţii. Tocmai atunci ai apărut tu… un om care crezi… în ce anume? Tu, care roşeşti, te emoţionezi, tânjeşti după Schiller, după

Schelling (ea este în căutare de oameni deosebiţi). Şi aşa tu ai învins; iar eu, bietul de mine, mă forţez să glumesc… şi totuşi…

Şubin izbucni deodată în plâns, se dădu la o parte din drum, se aşeză pe pământ şi se apucă cu mâinile de cap. Bersenev se apropie de dânsul.

— Pavel, începu el, ce înseamnă copilăriile acestea? Zău aşa! Ce-ai păţit astăzi? Naiba ştie ce năzbâtie ţi s-a năzărit că plângi… Drept să-ţi spun, îmi vine să cred că totu-i o prefăcătorie.

Şubin îşi înălţă capul. În lumina lunii, îi străluceau lacrimile pe obraji, în schimb faţa îi era zâmbitoare.

— Andrei Petrovici, zise el, poţi să crezi ce vrei despre mine. Sunt gata să recunosc chiar că trec acum printr-un acces de isterie. Dar zău că sunt îndrăgostit de Elena, iar ea te iubeşte pe tine. De altfel, ţi-am făgăduit să te conduc până acasă, şi o să-mi ţin promisiunea.

Se sculă în picioare.

— Ce noapte! Argintie, întunecoasă, tânără… Ce bine-i acum de cei iubiţi! Cu câtă bucurie renunţă ei la somn! Ai să dormi, Andrei Petrovici?

Bersenev nu răspunse nimic şi iuţi pasul.

— Încotro te grăbeşti? Urmă Şubin. Ascultă-mă pe mine. N-ai să mai ai asemenea noapte în toată viaţa ta. Iar acasă te aşteaptă Schelling. Într-adevăr, el ţi-a fost de folos astăzi. Totuşi n-ai de ce te grăbi. Cântă, dacă poţi, cântă cât mai tare. Iar dacă nu poţi, scoate-ţi pălăria, înalţă capul şi zâmbeşte stelelor. Toate te privesc pe tine, şi numai pe tine. De altfel, numai asta fac stelele: privesc pe îndrăgostiţi, de aceea şi sunt aşa de frumoase. Că doar eşti îndrăgostit, Andrei Petrovici? Nu-mi răspunzi… De ce nu-mi răspunzi? Spuse din nou Şubin. O, dacă te simţi fericit, taci, taci! Eu flecăresc, fiindcă sunt un amărât, neiubit de nimeni, un măscărici, un actor, un scamator… Dar ce extaz negrăit aş sorbi eu din aceste efluvii nocturne, sub stelele acestea, sub risipa asta de pietre

scumpe, dacă aş şti că sunt iubit! Bersenev, eşti fericit?

Bersenev tăcea mereu şi mergea repede pe drumul neted. În faţă, printre copaci, licăriră luminiţele aşezării unde locuia el, compusă din vreo zece vile mici. Chiar în capul aşezării, în dreapta drumului, la poalele a doi mesteceni cu coroană bogată, se afla o dugheană de mărunţişuri, care avea obloanele trase. Dar o şuviţă latră de lumină, ieşită pe uşa deschisă, se desfăcea în evantai pe iarba bătătorită şi se urca până-n vârful copacilor, argintind violent dosul frunzelor atât de dese. O fată, pesemne o slujnică, stătea cu spatele spre uşa dughenei şi se tocmea cu jupânul. De sub băsmăluţa roşie, aruncată în grabă pe cap, pe care o ţinea cu mâna sub bărbie, abia i se zărea obrazul rotund şi gâtul subţire. Tinerii intrară în dâra de lumină. Şubin aruncă o privire în dugheană, se opri şi strigă: „Annuşka!” Fata se răsuci scurt pe loc, arătându-şi faţa drăguţă, cam lătăreaţă, dar fragedă, cu nişte ochi veseli căprui şi cu sprâncene negre. „Annuşka!” repetă Şubin. Fata îl privi, tresări, se ruşina şi, fără să-şi isprăvească târguiala, sări din pridvor; apoi se strecură sprintenă pe lângă cei doi tineri, trăgând cu coada ochiului spre ei, şi coti la stânga. Negustorul, un om burtos şi nepăsător faţă de întâmplările din juru-i – ca toţi negustoraşii de mărunţişuri de la ţară – icni doar şi căscă în urma slujnicei. Iar Şubin i se adresă astfel lui Bersenev: „Asta., asta-i… vezi bine… cunosc aici o familie… ea e la ei… să nu crezi cine ştie ce”… şi, fără să-şi sfârşească fraza, porni fuga după fata care se îndepărta.

— Şterge-ţi cel puţin lacrimile, îi strigă din urmă Bersenev, neputându-şi stăpâni râsul. Dar când se întoarse acasă, pe faţa lui nu mai era nici urmă de veselie: nu mai râdea. Niciun moment nu crezuse în spusele lui Şubin. Dar cuvântul rostit de dânsul îi pătrunse adânc în inimă. „Pavel a vrut să-şi bată joc de mine, îşi zise el. Dar ea, odată şi odată, se va îndrăgosti. Oare de cine?”

Bersenev avea un pian, nici mare, nici nou, dar cu un

sunet molcom şi plăcut, deşi nu tocmai corect. Se aşează la pian şi luă câteva acorduri. Ca toţi aristocraţii ruşi, învăţase şi el în copilărie ceva muzică – şi iarăşi, ca aproape toţi aristocraţii ruşi, cânta foarte prost. Dar iubea cu pasiune muzica. Nu-i plăcea, de fapt, arta sau modurile ei de expresie (simfoniile şi sonatele, chiar operele îl cam plictiseau), ci forţa ei elementară. Prefera senzaţiile tulburi şi dulci, nedesluşite şi învăluitoare, pe care le trezeau în suflet îmbinarea şi modularea sonurilor. Mai bine de un ceas el nu se dezlipi de pian. Repetă de nenumărate ori aceleaşi acorduri, căutând stângaci o variaţie şi oprindu-se, cu răsuflarea tăiată, la septimele minore. Inima i se strângea, iar ochii i se umpleau adesea de lacrimi. Nu se ruşina de ele: le vărsa în întuneric. „Are dreptate Pavel, se gândi el, presimt că seara asta n-o să se mai întoarcă.”

În sfârşit, Bersenev se sculă, aprinse lumânarea, îşi puse halatul, luă de pe poliţă volumul al doilea din *Istoria familiei Hohenstauffen* de Raumer şi, după ce oftă de câteva ori, se apucă de citit.

VI

Între timp, Elena se întoarse în odaia ei, se aşeză înaintea ferestrei deschise şi îşi sprijini capul pe mâini. Se obişnuise ca, în fiecare seară, să petreacă un sfert de ceas la fereastra camerei sale: stătea de vorbă cu sine însăşi şi îşi trecea în revistă ziua încheiată, împlinise de curând douăzeci de ani. Era înaltă, avea o faţă smeadă, palidă, ochi mari, cenuşii, cu sprâncene arcuite, înconjuraţi de pistrui mici ca nişte stropituri. Fruntea şi nasul îi erau desăvârşit de drepte, îşi ţinea buzele strânse, iar bărbia i se ascuţea într-un chip destul de pronunţat. Cosiţa castanie-închis i se pogora mult pe gâtul subţire, întreaga ei fiinţă, expresia feţei, atentă şi puţintel sperioasă, privirea limpede dar schimbătoare, zâmbetul parcă silit, vocea blândă şi modulată – totul trăda o nervozitate, ca un

fior electric, sau un avânt precipitat, într-un cuvânt ceva care nu era pe placul tuturora, iar pe unii chiar îi îndepărta. Avea mâini subţiri, trandafirii, cu degete lungi. Picioarele îi erau de asemeni înguste. Mergea repede, aproape năvalnic, înclinată puţin înainte.

Evoluase într-un mod straniu. Îşi adorase la început tatăl, apoi se legase din toată inima de maică-sa. După aceea se înstrăina de amândoi, mai cu seamă de părintele ei. În vremea din urmă se purta cu mama ca şi cum ar fi fost o bunică bolnavă. Iar tatăl care se mândrea cu dânsa, când era privită ca un copil-minune, începu să se teamă de ea, după ce se făcuse mai mare. Spunea chiar că-i un fel de republicană exaltată, Dumnezeu ştie cu cine o fi semănând! Slăbiciunea de caracter o revolta, prostia o scotea din sărite, iar minciuna n-o putea ierta „pentru nimic în lume”. Nu-şi mlădia exigenţele faţă de nimeni. Chiar rugăminţile sale erau împletite deseori cu mustrări. Dacă vreun om îşi pierdea în ochii ei stima – iar sentinţa o dădea ea repede, şi adesea chiar foarte repede – acesta înceta să mai existe pentru dânsa. Toate impresiile se întipăreau adânc în sufletul său. Nu trecea uşor prin viaţă.

Guvernanta, căreia Anna Vasilievna îi încredinţase desăvârşirea educaţiei fiicei sale – educaţie pe care, la drept vorbind, nici n-o începuse boieroaica cea dezgustată de viaţă – era o rusoaică, fiica unui şperţar ruinat, crescută la pension, fire foarte sentimentală, bună la inimă, dar cam prefăcută. Veşnic se amoreza de câte cineva şi în 1850 (când Elena împlinea şaptesprezece ani) se mărită cu un ofiţer oarecare; acesta o părăsi curând. Guvernanta era îndrăgostită de literatură şi mâzgălea ea însăşi stihuri. Îi deschise Elenei gustul cititului, dar numai lectura n-o satisfăcea pe fată. Din copilărie ea tânjea după activitate, după binefaceri. Cerşetorii, flămânzii, bolnavii o preocupau, o obsedau, o chinuiau… îi vedea în vis, şi întreba de soarta lor pe toţi cunoscuţii. Milosteniile le făcea cu delicateţe, cu o involuntară gravitate, aproape cu

emoţie.

Toate animalele oropsite, dulăii jigăriţi, pisoii condamnaţi la moarte, puii de vrabie căzuţi din cuib, chiar gângăniile şi reptilele găseau la Elena ocrotire şi apărare. Ea însăşi le hrănea fără să-i fie scârbă. Maică-sa o lăsa în pace; în schimb tatăl era nemulţumit de dânsa din pricina ieftinului său sentimentalism, după expresia lui, spunând că nu-i chip să calce prin casă de răul câinilor şi al pisicilor. „Lenocika, o striga el uneori, vino repede că păianjenul suge sângele muştei. Elibereaz-o pe biata nefericită!" Iar Lenocika, alarmată, venea într-un suflet, îi desfăcea lăbuţele şi o slobozea. „Iar acuma lasă-te muşcată în locul ei, dacă ai inimă aşa de bună", spunea ironic părintele, dar fiică-sa nici nu se uita la dânsul.

Când era de zece ani, Elena cunoscu o fetiţă cerşetoare, pe nume Katia, şi se întâlnea pe ascuns cu ea în grădină. Îi aducea dulciuri, îi dăruia băsmăluţe, câte un ban de zece copeici. Jucării nu lua Katia. Lenocika se aşeza alături de fetiţă pe pământul gol, în desiş, după vreo tufă de urzici. Mânca din pâinea ei uscată cu un simţământ de plăcută smerenie şi-i asculta povestirile. Katia avea o mătuşă, o femeie rea, care o bătea des: fetiţa o ura şi mereu spunea că are să fugă de la dânsa şi o să hălăduiască în lumea largă a lui Dumnezeu. Elena asculta, cu tainic respect şi teamă, aceste cuvinte noi, necunoscute şi rămânea cu privirea ţintă la Katia. Ochii negri, ca argintul viu ai fetiţei, aproape sălbatici, mâinile-i arse de soare şi glăsciorul surd, chiar şi rochiţa ei zdrenţuită – totul îi părea Elenei ca ceva neobişnuit, aproape sfânt.

După aceea Lenocika se înturna acasă şi se gândea îndelung la calici, la lumea largă a lui Dumnezeu. Se gândea cum îşi va tăia un toiag dintr-o nuia de nuc, cum îşi va lua o traistă în spate şi va fugi împreună cu Katia, cum va hoinări pe drumuri cu o cunună de albăstriţe. O văzuse odată pe Katia cu o asemenea coroniţă, în vremea asta,

dacă intra vreunul dintre părinţi în odaia ei, fetiţa se posomora şi îi privea pe sub sprâncene. O dată ea alergase pe ploaie la întâlnire cu Katia şi îşi murdărise rochiţa. Taică-său o văzu şi o numi ţărăncuţă, „murdărici”. Fetiţa se făcu foc. O groază aproape minunată îi strânse inima. Katia îi zicea adeseori un cântec soldăţesc, cam sălbatic. Elena îl învăţă, iar Anna Vasilievna – când o auzi cântându-l – îşi ieşi din sărite.

— De unde ai deprins mârşăvenia asta? Îşi întrebă fiica.

Elena o privi numai şi nu scoase niciun cuvânt. Îşi dădu seama că mai degrabă s-ar lăsa tăiată în bucăţi decât să-şi descopere taina. Şi iarăşi i se umplu inima de o dulce groază. Dar prietenia ei cu Katia nu dură mult timp. Biata fetiţă se îmbolnăvi de lingoare şi peste câteva zile se stinse din viaţă.

Când află despre moartea Katiei, Elena tânji după dânsa şi multă vreme nu putu adormi noaptea. Cuvintele cele din urmă ale fetiţei cerşetoare îi sunau veşnic în urechi, ca o chemare…

Iar anii treceau. Şi tinereţea Elenei trecea şi ea, repede şi pe nesimţite, ca apa râurilor sub stratul de zăpadă – într-o aparentă încremenire, dar în veşnică luptă şi zbucium lăuntric. Prietene n-avea. Nu se împrietenise cu niciuna dintre fetele care veneau în casa familiei Stahov. Autoritatea părintească nu fusese niciodată o povară pentru Elena. Era aproape cu totul independentă de la vârsta de şaisprezece ani. Îşi trăia viaţa sa proprie, o viaţă singuratică. Sufletul ei se înflăcăra şi se stingea în singurătate. Se zbătea ca pasărea în colivie, chiar fără să existe de fapt vreo colivie. Nimeni n-o stingherea, nimeni n-o strunea. Dar ea năzuia spre libertate şi lâncezea… Uneori nici ea nu ştia ce se petrece cu dânsa şi se temea de ea însăşi. Tot ce-o înconjura, când îi părea fără sens, când inexplicabil… „Cum poţi trăi fără dragoste? Dar dacă n-ai pe cine iubi?” îşi zicea ea, îngrozindu-se de aceste gânduri, de aceste sentimente. La optsprezece ani Elena

era cât pe ce să moară din pricina unor friguri rele. Organismul ei, sănătos şi puternic din fire, fu zguduit până-n străfunduri, şi mult timp nu-şi putu reveni. În sfârşit, dispărură ultimele urme ale bolii. Dar tatăl Elenei nu înceta să se plângă de nervii ei zdruncinaţi. Uneori ei îi venea în minte gândul că vrea ceea ce nimeni nu doreşte, ceea ce nimeni din Rusia nici măcar nu şi-a imaginat. Apoi se potolea, ba râdea chiar de sine însăşi şi, petrecea zile după zile fără nicio grijă, pentru ca dintr-o dată ceva nedesluşit, dar năprasnic, care nu putea fi domolit, să înceapă, să clocotească iarăşi în sufletul ei, căutând să izbucnească în afară. După ce trecea furtuna, ea îşi lăsa în jos aripile care nu putuseră să zboare. Dar aceste răbufniri nu treceau fără urme. Deşi se silea să nu-şi dea pe faţă zbuciumul lăuntric, nostalgia sufletului său răvăşit se trăda, cu toată liniştea aparentă, astfel încât părinţii erau uneori îndreptăţiţi să ridice din umeri şi să se mire neînţelegând „ciudăţeniile” ei.

În ziua când începe povestirea noastră, Elena stătu la fereastră mai mult decât de obicei. Se gândi îndelung la Bersenev şi la convorbirea avută cu dânsul. Îi plăcea. Avea încredere în căldura sentimentelor şi în puritatea intenţiilor lui. Niciodată el nu vorbise aşa de deschis ca-n seara aceea, îşi aminti expresia ochilor sfioşi şi zâmbetul lui – şi surâse şi ea, dar cu gândul în altă parte, începu să privească în noapte prin fereastra deschisă. Se uită mult-mult la cerul întunecat, care parcă se lăsase mai jos. Apoi se sculă în picioare. Cu o scuturătură a capului, îşi îndepărtă şuviţele de păr de pe faţă şi, fără să-şi dea seama de ce, întinse spre cer braţele ei goale, răcorite; apoi le lăsă să cadă în jos. Se aşeză în genunchi dinaintea patului, se lipi cu faţa de pernă şi, cu toate sforţările de a stăvili năvala sentimentelor, izbucni într-un plâns cu lacrimi stranii, fierbinţi şi nedumerite.

VII

A doua zi, la amiază, Bersenev plecă la Moscova cu o trăsură de ocazie. Trebuia să ridice nişte bani de la poştă, să cumpere câteva cărţi şi totodată voia să se întâlnească cu Insarov ca să stea de vorbă cu dânsul. În timpul ultimei convorbiri cu Şubin, lui Bersenev îi veni ideea să-l invite pe Insarov la el. Dar nu-l descoperi cu uşurinţă. Insarov îşi părăsise vechea locuinţă şi se mutase în altă casă, la care ajungeai cu greu: se găsea în curtea dosnică a unei clădiri urâte de piatră, construită în stilul caselor din Petersburg, între Arbat şi Povarskaia.

Zadarnic trecea Bersenev de la un ceardac murdar la altul şi în zadar striga pe vreun portar sau pe „careva”. Şi la Petersburg portarii caută să se ascundă de ochii vizitatorilor, iar cei din Moscova, şi mai dihai. Nimeni nu-i răspundea. Doar un croitor curios, numai în jiletcă şi cu un scul de aţă gri pe umăr, îşi scoase prin ochiul unei ferestre înalte faţa-i palidă, nerasă, cu o vânătaie sub ochi. Iar o capră neagră, ciuntă, cocoţată pe o grămadă de gunoaie, se întoarse spre el, behăi jalnic şi continuă să-şi rumege stăruitor îmbucătura. O femeie într-un mantou vechi şi cu nişte cizme scâlciate în picioare se îndură în cele din urmă de Bersenev şi îi arătă locuinţa lui Insarov.

Bersenev îl găsi acasă, închinase o odaie chiar la croitorul care se uitase cu atâtă nepăsare, dintr-un ochi al ferestrei, la încurcătura vizitatorului rătăcit. Era o odaie mare, aproape goală; avea pereţii zugrăviţi în verde-închis, trei ferestre pătrate, un pătuţ îngust într-un colţ, iar în altul o canapea de piele. În sfârşit, o colivie enormă atârna de tavan, în ea se adăpostise pe vremuri o privighetoare. Insarov îi ieşi înainte lui Bersenev, de îndată ce acesta trecu pragul odăii, dar nu exclamă: „A, dumneata eşti!” sau: „Ah, Doamne, ce întâmplare!” Nu-i spuse nici „bună ziua”, ci numai îi strânse mâna şi îl conduse la unicul scaun care se afla în cameră.

— Ia loc, îi spuse şi se aşează pe un colţ al mesei. După

cum vezi, la mine încă-i dezordine, adăugă Insarov, arătând un vraf de hârtii şi de cărţi pe duşumea, încă nu m-am aranjat cum se cuvine. N-am avut când.

Insarov vorbea ruseşte foarte corect, rostea apăsat şi distinct fiecare cuvânt; dar vocea lui guturală, plăcută de altfel, n-avea un timbru autohton. Obârşia străină a lui Insarov (era bulgar de baştină) se vădea mai cu seamă din înfăţişarea lui: era un tânăr de douăzeci şi cinci de ani, uscăţiv şi vânos, cu pieptul supt şi cu mâini noduroase. Avea o faţă cu trăsături aspre, un nas coroiat, părul drept, negru, bătând în albastru, fruntea mai mult îngustă, ochi mici, sfredelitori, vârâţi în orbite, sprâncene stufoase; când zâmbea, buzele-i subţiri, ferme, cu un contur poate prea pronunţat, îi dezgoleau pentru o clipă dinţii albi de-o rară frumuseţe. Purta un surtuc ponosit, dar curăţel, încheiat până sus.

— De ce ţi-ai părăsit vechea locuinţă? îl întrebă Bersenev.

— Asta-i mai ieftină şi mai aproape de universitate.

— Dar acuma suntem în vacanţă… ce gust să locuieşti vara în oraş! Să fi închiriat o vilă la ţară, dacă tot te-ai hotărât să te muţi.

Insarov nu răspunse nimic la această observaţie şi propuse lui Bersenev să fumeze o pipă, scuzându-se:

— Iartă-mă, dar n-am nici ţigări, nici trabucuri. Bersenev aprinse pipa şi adăugă:

— Uite la mine. Am închiriat o căsuţă lângă Kunţovo. Foarte ieftină şi foarte comodă. Am chiar o odaie de prisos la etaj.

Insarov nu răspunse iarăşi nimic. Bersenev mai trase un fum din pipă.

— Chiar mă gândeam, urmă el, dând drumul unei şuviţe subţiri de fum… ce-ar fi dacă s-ar găsi careva… dumneata, de pildă, aşa îmi ziceam eu… care să vrea… care să consimtă a locui la mine la etaj… ce bine ar fi! Ce-ai de zis, Dmitri Nikanorîci? Insarov ridică spre el ochii săi

mici.

— Îmi propui să locuiesc la dumneata?

— Da. Am sus o odaie de prisos.

— Îţi foarte mulţumesc, Andrei Petrovici. Dar vezi că mijloacele mele financiare nu-mi permit.

— Adică de ce?

— Nu-mi pot permite să locuiesc la ţară. Mi-e imposibil să ţin două case.

— Dar eu… dădu Bersenev să îngaime ceva şi se opri. N-ai avea de suportat nicio cheltuială suplimentară, adăugă el. Locuinţa de aici, să zicem, ai putea s-o păstrezi. În schimb, statul acolo ţi-ar ieşi mai ieftin. Am putea aranja chiar să luăm masa împreună.

Insarov tăcea. Bersenev se simţi stingherit.

— Cel puţin fă-mi o vizită, reluă el după o scurtă pauză. La doi paşi de mine locuieşte o familie cu care straşnic aş vrea să faci cunoştinţă. Dacă ai şti, Insarov, ce fată minunată au. Stă acolo şi un bun prieten al meu, un om de mare talent. Sunt sigur că te-ai înţelege foarte bine cu dânsul. (Rusul este ospitalier. Dacă n-are altceva la îndemână, îţi oferă prietenii.) Zău, vino! Dar mai bine ar fi dacă te-ai muta cu totul la noi. Ascultă-mă pe mine. Am putea lucra şi citi împreună. Eu, după cum ştii, mă ocup cu istoria, cu filosofia. Ştiu că te interesează disciplinele acestea. Am multe cărţi de specialitate.

Insarov se sculă şi se plimbă puţin prin odaie.

— Ai putea să-mi spui, îl întrebă el, în cele din urmă, ce chirie plăteşti pentru vilă?

— O sută ruble de argint.

— Pentru câte camere?

— Cinci.

— Vasăzică, după toate socotelile, chiria unei singure camere ar fi de douăzeci de ruble?

— Ce socoteli? Mă rog, eu n-am deloc nevoie de dânsa. Stă pur şi simplu goală.

— Se poate, dar ascultă-mă ce-ţi spun, adăugă Insarov,

făcând cu capul un gest hotărât şi, în acelaşi timp, copilăresc. Pot să-ţi primesc propunerea cu o singură condiţie: dacă consimţi să iei bani de la mine. Douăzeci de ruble pot să dau, mai cu seamă că – după spusele dumitale – voi face economii în alte privinţe.

— Asta-i sigur. Dar zău că mă simt prost.

— Altfel nu primesc, Andrei Petrovici.

— Bine, fie şi aşa! Dar încăpăţânat mai eşti. Insarov nu răspunse iarăşi nimic.

Tinerii fixară ziua când trebuia să se mute Insarov. Chemară gazda, dar el îşi trimise mai întâi fiica, o copilă de şapte ani, cu o uriaşă basma pestriţă pe cap, care ascultă atent, cu oarecare spaimă, spusele lui Insarov şi plecă fără să scoată un cuvânt. Pe urmă îşi făcu apariţia maică-sa, însărcinată, în pragul naşterii, tot cu o basma pe cap, însă nepotrivit de mică. Insarov o lămuri că se mută la vilă, lângă Kunţovo, dar că îşi păstrează locuinţa şi îşi lasă lucrurile în seama lor. Nevasta croitorului se cam alarmă şi ea; apoi se retrase. În sfârşit, se ivi însuşi stăpânul, care parcă înţelese totul din capul locului şi numai îl îngână: „Zici că lângă Kunţovo?" Apoi deschise brusc uşa şi rosti cu glas tare: „Vasăzică, odaia rămâne à dumitale?" Insarov îl linişti. „Doar trebuie să ştiu şi eu", rosti aspru croitorul şi se mistui.

Bersenev dădu să plece, foarte mulţumit de succesul propunerii sale. Insarov îl conduse până la uşă cu o politeţe nu prea folosită de ruşi şi, rămas singur, îşi scoase tacticos surtucul şi se apucă să-şi pună în rânduială hârtiile.

VIII

În aceeaşi zi, seara, Anna Vasilievna şedea în salonul ei, într-o foarte proastă dispoziţie sufletească. Se mai afla de faţă, în afară de soţul său, un oarecare Uvar Ivanovici Stahov, un unchi de-al treilea al lui Nikolai Artemievici,

ofiţer în retragere, în vârstă de şaizeci de ani. Era un om gras până la refuz, cu ochişori galbeni somnoroşi şi cu nişte buze groase, decolorate, pe o faţă buhăită, lividă. Chiar de la ieşirea lui din armată, el trăia la Moscova din renta unui mic capital, lăsat de nevasta lui, care se trăgea dintr-o familie de negustori. Nu făcea nimic şi poate nici măcar nu gândea, iar dacă cumva gândea, îşi păstra reflecţiile pentru el. O singură dată în viaţă s-a neliniştit şi a dat semne de activitate şi iată cu ce prilej: citise în ziare despre un nou instrument de la expoziţia universală din Londra, numit „controbom-bardonul”, şi dorise să-l comande. Se interesase chiar unde să trimită banii şi anume prin ce oficiu. Uvar Ivanovici purta o redingotă largă de culoarea foii de tutun şi un fular alb la gât. Mânca des şi mult. Şi numai în momentele grele, adică de fiecare dată când se întâmpla să i se ceară părerea, el îşi mişca spasmodic în aer degetele de la mâna dreaptă – mai întâi de la degetul cel mare spre mezin, apoi de la mezin spre degetul mare – articulând cu greutate: „N-ar fi rău… să… asta…”

Uvar Ivanovici şedea în fotoliul de lângă fereastră şi răsufla din răsputeri, iar Nikolai Artemievici măsura cu paşi mari camera, cu mâinile în buzunare, având întipărită pe faţă o profundă nemulţumire. Se opri în sfârşit şi clătină din cap.

— Da, da, începu el, pe vremea noastră tinerii aveau cu totul altă educaţie. Tineretul nu-şi permitea să desconsidere pe cei vârstnici (pronunţa nazal cuvintele, după moda franţuzească). Acuma însă, când stau şi mă uit, mă minunez. Poate nu eu am dreptate, ci *ei.* Dar am şi eu un punct de vedere asupra lucrurilor: nu-s doar nătărăul nătărăilor. Ce părere ai, Uvar Ivanovici?

Dar Uvar Ivanovici se mulţumi să se uite la dânsul şi să-şi joace degetele.

— Să luăm, de pildă, pe Elena Nikolaevna, adăugă Nikolai Artemievici. N-o înţeleg, cu siguranţă, pe Elena

Nikolaevna. Nu-s destul de evoluat pentru dânsa. Inima ei este aşa de vastă, că poate cuprinde întreaga natură până la gândăcelul cel mai mărunt sau la o broscuţă, într-un cuvânt tot, tot… afară de tatăl său adevărat. Foarte bine! Ştiu asta şi nu mă amestec. O fi vorba aici de nervi, de savantlâc, de reverii – lucruri care nu-s de nasul meu. Dar domnul Şubin… să zicem că-i un artist şi jumătate, fără pereche pe lume, n-am nimic împotrivă. Dar să nu respecţi un om mai în vârstă… un om căruia, pot spune, îi eşti foarte obligat – asta eu, *dans mon gros bon sens*[11], nu pot s-o îngădui. Nu-s pretenţios din fire deloc, dar totul are o limită.

Anna Vasilievna sună agitat. Intră un fecior.

— Ce-i cu Pavel Iakovlevici, de nu mai vine? Zise ea. Cât trebuie să-l mai aştept?

Nikolai Artemievici ridică din umeri.

— Dar în definitiv de ce, mă rog, vrei să-l chemi? Nu pretind asta şi nici n-o doresc.

— Cum de ce, Nikolai Artemievici? El te-a supărat. Poate ţi-a compromis cura. Vreau să am o explicaţie cu dânsul. Ţin să aflu cu ce te-a putut necăji.

— Îţi repet că nu pretind aşa ceva. Şi ce idee… *devant les domestiques*[12]… Anna Vasilievna roşi uşor.

— N-ai dreptate, Nikolai Artemievici. Eu niciodată… *devant les domestiques…* Hai, du-te, Fediuşka, şi vezi să mi-l aduci pe Pavel Iakovlevici cât ai bate din palme.

Feciorul ieşi.

— Zău că nu-i nevoie de aşa-ceva, rosti printre dinţi Nikolai Artemievici şi iarăşi începu să se plimbe prin odaie. Nu pentru asta am adus vorba.

— Oricum, Paul trebuie să-şi ceară scuze.

— Mă rog, ce nevoie am de scuzele lui? Şi de fapt ce sunt scuzele? Ia, nişte vorbe de clacă.

— Cum ce nevoie ai? Fă-l să-şi bage minţile în cap.

---

11 Cu bunul meu simţ grosolan *(fr.)*.

12 Faţă de servitori *(fr.)*.

— Dăscăleşte-l mai bine dumneata, căci te ascultă mai degrabă. Cât despre mine, n-am nicio pretenţie.

— Nu-i aşa, Nikolai Artemievici. De cum ai venit, am băgat de seamă că nu eşti în toate apele, în ultimul timp slăbeşti văzând cu ochii. Mă tem că nu-ţi prieşte cura.

— Ba cura mi-e absolut necesară, remarcă Nikolai Artemievici. Mă cam supără ficatul.

În clipa aceea intră Şubin. Avea un aer ostenit. Un surâs uşor, cam ironic, îi flutura pe buze.

— M-aţi chemat, Anna Vasilievna? întrebă el.

— Da, cum să nu te chem! Zău, Paul, asta-i îngrozitor. Sunt foarte nemulţumită de tine. De ce nu-l respecţi pe Nikolai Artemievici?

— Nikolai Artemievici s-a plâns de mine? întrebă Şubin şi, cu acelaşi surâs pe buze, îşi îndreptă privirea spre Stahov.

Acesta se întoarse în altă parte şi îşi plecă ochii în pământ.

— Da, mi s-a plâns. Nu ştiu precis cu ce ai greşit faţă de dânsul; dar trebuie să-ţi ceri numaidecât scuze, fiindcă i s-a zdruncinat foarte mult sănătatea în ultimul timp şi, în sfârşit, fiindcă fiecare dintre noi, în tinereţe, trebuie să ne respectăm binefăcătorii.

„Straşnică logică!” se gândi Şubin şi i se adresă astfel lui Stahov:

— Sunt gata să vă cer scuze, Nikolai Artemievici, rosti, cu o reverenţă curtenitoare, dacă într-adevăr v-am jignit cu ceva.

— Deloc… întru nimic, replică Nikolai Artemievici, ferindu-se ca şi mai înainte de a se uita la Şubin. De altfel, te iert bucuros, fiindcă – după cum ştii prea bine – eu nu-s un om pretenţios.

— O, asta-i în afară de orice îndoială, rosti Şubin. Dar daţi-mi voie să întreb din curiozitate: Anna Vasilievna îmi cunoaşte vina?

— Nu, nu ştiu nimic, replică Anna Vasilievna şi îşi

întinse gâtul.

— Uf, Doamne, Doamne! Exclamă năvalnic Nikolai Artemievici. De câte ori am rugat şi am implorat, de câte ori am spus ce nesuferite îmi sunt explicaţiile şi scenele! Dă Dumnezeu şi vine omul acasă, vrea să se odihnească, cum se spune, în sânul familiei… atras de *l'intérieur*[13], de viaţa casnică… Şi când colo, scene, neplăceri… N-ai pic de linişte. Fără voie te repezi la club… sau în altă parte. Omul e viu, are un fizic, cu exigenţele sale, pe când aici…

Şi, fără să-şi isprăvească vorba, Nikolai Artemievici dădu buzna afară, trântind uşa. Anna Vasilievna privi lung în urma lui.

— Hm, la club? Şopti ea cu amărăciune. Nu la club se duce, fluşturaticul! La club n-are cui dărui cai din propria-i herghelie – şi încă suri! Soiul meu favorit. Da, da, uşuraticule, nu la club te duci, adăugă ea ridicând vocea. Iar tu, Paul, urmă Anna Vasilievna, sculându-se în picioare, cum nu ţi-e ruşine obrazului? Doar nu eşti un copil. Iar m-a apucat durerea de cap. Unde-i Zoe? Nu ştii?

— Mi se pare că-i sus. Vulpoaicele şirete ca ea se ascund, totdeauna, în vizuină pe-o vreme ca asta.

— Ei, te rog! Şi Anna Vasilievna căuta zadarnic ceva în preajma ei. N-ai văzut cumva păhăruţul meu cu hrean ras? Paul, fii bun şi nu mă mai supăra de azi înainte.

— Cum să vă supăr, mătuşica! Daţi-mi mânuţa să v-o sărut. Iar cât priveşte hreanul, l-am văzut pe măsuţa din birou.

— Veşnic îl rătăceşte Daria pe undeva, rosti Anna Vasilievna şi ieşi din cameră, în foşnetul rochiei de mătase.

Şubin dădu să plece după ea, dar se opri auzind la spate vocea tărăgănată a lui Uvar Ivanovici.

— Nu aşa, mucosule… trebuia să te dăscălească, rosti ofiţerul pensionar, împiedicându-se în vorbă.

Şubin se apropie de dânsul.

— Şi adică de ce trebuia să mă dăscălească, stimabile

13 Interior, (casă, cămin) *(fr.).*

Uvar Ivanovici?

— De ce? Eşti tânăr, se cuvenea să fii respectuos. Asta e.

— Faţă de cine?

— Faţă de cine? Se ştie. Degeaba rânjeşti. Şubin îşi încrucişa braţele pe piept.

— Vasăzică, şi dumneavoastră, reprezentantul opiniei publice, izbucni el, stihie autohtonă, temelia edificiului social!

Uvar Ivanovici începu să-şi joace degetele.

— Destul, dragă, nu mă scoate din sărite.

— Prin urmare aşa, urmă Şubin, nu-i tânăr boierul, după cum se vede, dar ce încredere fericită, copilărească, mai nutreşte în suflet! Să-l respect! Dar ştiţi dumneavoastră, om al stihiilor, de ce s-a supărat pe mine Nikolai Artemievici? Doar am petrecut cu dânsul toată dimineaţa, la nemţoaica lui. Doar tustrei am cântat azi: *Nu pleca de lângă mine*[14]. Păcat că nu ne-aţi ascultat. V-ar fi făcut, cred, plăcere. Am cântat, stimabile, cât am cântat şi până la urmă m-am plictisit. Văd eu că treaba se încurcă. Giugiuleli peste giugiuleli. Atunci am început să-i zădăresc pe amândoi. A fost o nostimadă. Mai întâi ea s-a supărat pe mine, apoi dânsul. După aceea, el s-a burzuluit pe ea şi i-a spus că se simte fericit numai acasă, unde-i raiul pe pământ; iar gazda i-a zis că-i un om imoral. Eu am făcut doar: ah! Pe nemţeşte. El a plecat, iar eu am rămas locului. El a venit aici, adică în rai, care-l dezgustă, şi a început să mârâie. Ia spuneţi acum, cu mâna pe inimă, cine-i vinovat?

— Bineînţeles, tu, îl înfruntă Uvar Ivanovici. Şubin îl privi ţintă.

— Îmi daţi voie să vă întreb, preacinstite viteaz, începu smerit tânărul, dacă aţi binevoit să rostiţi aceste enigmatice cuvinte în urma vreunui raţionament al facultăţilor dumneavoastră mintale sau numai sub

---

14 Cunoscută romanţă pe versurile celebrului poet rus A.A. Fet (1820-l892).

influenţa unei necesităţi de moment de a produce în aer o vibraţie, care se numeşte sunet?

— Nu mă stârni, ţi-am spus, mormăi Uvar Ivanovici.

Şubin izbucni în râs şi o zbughi afară.

— Hei, comandă după un sfert de ceas Uvar Ivanovici, asta… un păhăruţ de votcă.

Feciorul aduse o tavă cu votcă şi gustări. Uvar Ivanovici luă cu băgare de seamă un păhărel de pe tabla şi îl privi îndelung cu atenţia încordată, ca şi cum n-ar fi priceput ce avea în mână. Apoi se uită la fecior şi îl întrebă dacă nu se numeşte Vaska. Cu o schimă de necaz, bău votca, luă din gustări şi prinse să-şi scoată batista din buzunar. Feciorul pusese de mult la locul lor tava şi sticla, după ce mâncă resturile de scrumbie, ba apucă chiar să aţipească, lăsându-se pe paltonul boierului, iar Uvar Ivanovici ţinea mai departe batista dinaintea lui, cu degetele răşchirate, şi îşi plimba privirea de la fereastră la duşumea şi la pereţi cu o atenţie concentrată.

IX

Şubin se întoarse în odaia lui şi deschise o carte, când valetul lui Nikolai Artemievici intră încet şi-i înmână un bileţel triunghiular, sigilat cu marea pecete a blazonului acestuia. „Sper, scria în bilet, că dumneata – ca un om de onoare nu-ţi vei îngădui să faci cea mai mică aluzie, nici printr-un singur cuvânt, asupra unei anumite poliţe despre care a fost vorba azi-dimineaţă. Cunoşti atitudinea şi principiile mele, micimea sumei cu pricina, precum şi celelalte circumstanţe; în sfârşit, există unele taine familiale care trebuie respectate, iar liniştea familiei este un lucru aşa de sfânt, încât o pot desconsidera numai nişte *êtres sans coeur*[15] printre care n-am niciun motiv să te număr pe dumneata! (Restituie-mi biletul acesta.) N.S.”

Şubin adăugă cu creionul la sfârşitul biletului: „Nu fiţi

15 Fiinţe fără inimă *(fr.)*.

îngrijorat. N-am obiceiul să divulg secretele altora”. Şi înapoie valetului misiva; apoi se apucă din nou de carte, dar nu trecu mult şi cartea îi lunecă din mână. Privind cerul purpuriu şi cei doi pini tineri, viguroşi, răzleţiţi de pâlcul celorlalţi copaci, îşi zise: „În timpul zilei pinii par albăstrii; seara însă sunt de un verde splendid” şi se duse în livadă cu tainica speranţă de a o întâlni acolo pe Elena. Nu se înşelă, înaintea lui, pe cărarea dintre tufişuri, apăru o clipă rochia ei. Se luă după ea şi, când ajunse în dreptul ei, spuse:

— Să nu te uiţi la mine. Nu merit. Elena aruncă o privire fugară spre dânsul, îi zâmbi scurt şi porni mai departe spre fundul livezii. Şubin o urmă.

— Te rog să nu te uiţi la mine, începu el, şi totodată îţi vorbesc… contradicţie vădită! Dar asta n-are nicio importanţă. De altfel nu-i nici prima dată. De-abia acum mi-am adus aminte că nici nu ţi-am cerut iertare, cum s-ar fi cuvenit, pentru purtarea mea prostească de ieri. Nu eşti supărată pe mine, Elena Nikolaevna?

Ea se opri, dar nu-i răspunse numaidecât – şi nu fiindcă ar fi fost supărată, ci din pricină că gândurile sale hoinăreau departe.

— Nu, răspunse ea în cele din urmă. Nu-s supărată deloc.

Şubin îşi muşcă buza.

— Ce expresie concentrată şi… indiferentă în acelaşi timp! Elena Nikolaevna, urmă el pe un ton mai ridicat, dă-mi voie să-ţi povestesc o mică anecdotă. Aveam un amic care, la rândul său, avea şi el un amic. Acesta din urmă se purta la început ca un om cumsecade, dar după aceea căzu în darul beţiei; într-o dimineaţă, prietenul meu îl întâlni pe stradă (între timp amândoi, am uitat să spun, stricaseră prietenia), îl întâlni, zic, văzu că era beat şi îi întoarse spatele. Acela însă se apropie de dânsul şi îi spuse: „Nu m-am supărat, zice, că nu mi-ai dat bună ziua; dar de ce mi-ai întors spatele? Poate am băut de inimă rea. Să-mi fie

ţărâna uşoară!” Şubin tăcu.

— Numai atât? îl întrebă Elena.

— Atât.

— Nu te înţeleg. La ce faci aluzie? Adineauri mi-ai spus să nu mă uit la dumneata.

— Într-adevăr, iar acuma ţi-am povestit că nu-i bine să întorci spatele cuiva.

— Dar, parcă eu… dădu să răspundă Elena.

— Şi nu-i aşa?

Elena roşi puţin şi îi întinse mâna lui Şubin, care i-o strânse cu putere.

— Mă simt ca şi cum m-ai fi prins cu un sentiment urât, zise Elena. Dar bănuiala dumitale nu-i întru nimic întemeiată. Nici nu mi-a trecut prin minte să te evit.

— Să zicem că-i aşa, hai să zicem! Dar trebuie să recunoşti că în momentul acesta ai în cap o mie de gânduri, dintre care n-o să-mi mărturiseşti niciunul. Aud? Zici că nu-i aşa?

— Poate.

— Dar de ce? De ce?

— Gândurile acestea nici mie însămi nu mi-s destul de lămurite, replică Elena.

— De aceea trebuie să le încredinţezi şi altuia, o întrerupse Şubin. Dar o să te lămuresc eu. Ai o părere proastă despre mine.

— Eu?

— Da, dumneata, îţi închipui că la mine totul este pe jumătate prefăcătorie, fiindcă sunt artist… că nu-s capabil să realizez ceva în viaţă – şi în privinţa asta, probabil, ai dreptate… Dar mă socoti incapabil chiar de un sentiment adevărat, profund; crezi că nu pot să plâng sincer, că-s un flecar şi un bârfitor. Şi asta numai fiindcă-s artist. Dar ce neam de nenorociţi şi oropsiţi de Dumnezeu suntem noi? Pot să jur că nu crezi nici în căinţa mea!

— Ba nu, Pavel Iakovlevici, cred şi în căinţa dumitale, şi în lacrimile dumitale. Dar mi se pare că însăşi căinţa

dumitale şi chiar lacrimile te amuză.

Şubin tresări.

— După cum văd, aş fi un caz fără leac, cum spun doctorii, *casus incurabilis.* Nu mi-ar rămâne decât să-mi plec capul şi să mă resemnez. Dar să fie oare adevărat, Dumnezeule, că eu nu-s preocupat decât de propria mea persoană, când alături de mine se află un asemenea suflet? Să ştii că n-ai să pricepi niciodată sufletul acesta până la capăt, că n-o să afli nicicând ce-l întristează şi ce-l bucură, ce se frământă în el, ce vrea, încotro tinde… Spune-mi, rosti el după un scurt răgaz, niciodată, în niciun caz şi pentru nimic în lume, n-ai putea iubi un artist?

Elena îl privi ţintă, drept în ochi.

— Cred că nu, Pavel Iakovlevici. Nu.

— Tocmai ceea ce era de demonstrat, rosti Şubin cu un ton melancolic şi comic în acelaşi timp. Drept încheiere, cred de cuviinţă să nu vă tulbur plimbarea singuratică. Un profesor v-ar fi întrebat pe baza căror argumente aţi spus *nu.* Eu însă nu-s profesor, ci un copil, după părerea dumneavoastră. Atât numai: copiilor nu li se întoarce spatele. Nu uitaţi lucrul acesta. Rămas-bun! Să-mi fie ţărâna uşoară!

Elena dădu să-l oprească, dar se răzgândi şi spuse de asemeni:

— Rămas-bun!

Şubin ieşi din curte şi aproape de vila familiei Stahov îl întâlni pe Bersenev care mergea cu paşi iuţi, ţinând capul în piept, cu pălăria pe ceafă.

— Andrei Petrovici! Îl strigă Şubin. Acesta se opri.

— Du-te, du-te! adăugă, Şubin. Te-am oprit numai aşa, nu te reţin, intră de-a dreptul în livadă. Ai s-o găseşti acolo pe Elena. Mi se pare că te aşteaptă… în orice caz, aşteaptă pe cineva… Pricepi sensul acestui cuvânt: aşteaptă? Să vezi ce lucru curios! Închipuie-ţi, locuiesc cu Elena de doi ani în aceeaşi casă, sunt îndrăgostit de dânsa şi de-abia acum, în clipa asta, nu zic că am înţeles-o, dar am văzut-o

aşa cum este de fapt. Am văzut-o şi am rămas trăsnit. Nu mă privi, te rog, cu acest zâmbet ironic care nu prea cadrează cu înfăţişarea ta de om aşezat. Pricep prea bine. Vrei să-mi aminteşti de Annuşka. Şi ce-i cu asta? N-am să neg. Pentru de-alde mine Annuşka-i numai bună. Trăiască, aşadar, Annuşka, Zoe şi altele de felul lor şi chiar Avgustina Hristianovna! Tu zboară acum la Elena, iar eu mă duc… îţi închipui cumva că la Annuşka? Ei bine, nu, dragă, mai rău: la prinţul Cikurasov. E un mecena care se trage din tătarii de la Kazan, cam ca Volghin. Uite invitaţia cu iniţialele: R.S.V.P[16]! Nici la ţară nu sunt lăsat în pace. Adio!

Bersenev ascultă în tăcere tirada lui Şubin, simţindu-se parcă stingherit puţin din pricina lui; apoi intră în curtea Stahovilor. Iar Şubin se duse într-adevăr cu trăsura la prinţul Cikurasov căruia îi debită, cu un ton extrem de amabil, cele mai usturătoare impertinenţe. Mecenatul tătar din Kazan râse cu hohote, musafirii râseră şi ei – deşi nimeni nu se amuza cu adevărat – iar la despărţire toţi erau furioşi. Tot aşa doi domni care abia se cunosc, când se întâlnesc pe Bulevardul Nevski, rânjesc pe loc unul la altul, strâmbându-şi într-o expresie dulceagă ochii, nasul şi obrajii. Iar cum au trecut mai departe, fiecare îşi reia expresia de mai înainte – indiferentă sau posomorâtă, îndeobşte înăcrită.

X

Elena îl primi prietenos pe Bersenev, dar nu în livadă, ci în salon şi, aproape nerăbdătoare, reluă convorbirea din ajun. Era singură: Nikolai Artemievici se mistuise pe tăcute cine ştie unde. Anna Vasilievna stătea întinsă sus în pat, cu o compresă la cap. Zoe şedea lângă dânsa, după ce îşi potrivise frumos faldurile rochiei şi îşi pusese, mânuţele pe genunchi. Uvar Ivanovici se odihnea la antresol pe o

16 *Répondez s'il vous plaît* – Vă rog să răspundeţi *(fr.).*

sofa largă şi comodă, care căpătase porecla de „Autosomn”[17]. Bersenev pomeni iarăşi de tatăl său, căci îi venera memoria. Să spunem şi noi câteva cuvinte despre dânsul.

Stăpân a optzeci şi două de suflete, pe care le eliberase înainte de moarte, un iluminat, student pe vremuri la Goettingen, autor al unei opere în manuscris, intitulată: *„Manifestări şi întruchipări ale spiritului în univers*” – operă în care schellingianismul, swedenborgianismul[18] şi republicanismul se îmbinau într-un mod foarte original – tatăl lui Bersenev l-a adus de mic copil la Moscova, îndată după moartea maică-si, şi s-a ocupat singur de educaţia lui. Se prepara pentru fiecare lecţie, lucra cu o conştiinciozitate excepţională, dar absolut fără niciun rezultat. Era un visător, un cărturar, un mistic, vorbea greu, pe un ton surd, se exprima nebulos şi întortocheat, făcea mereu comparaţii şi se intimida chiar înaintea copilului său, pe care-l iubea ca pe ochii din cap. Aşa se explică de ce fiul său îi asculta nedumerit lecţiile şi nu avansa defel. Bătrânul (căci avea aproape cincizeci de ani; se căsătorise târziu) îşi dădu în sfârşit seama că învăţătura mergea târâş-grăpiş şi îl dădu pe Andriuşa la un pension. Copilul se puse pe carte, dar nu scăpă de supravegherea părintească. Tatăl îl vizita foarte des, plictisindu-l pe director cu indicaţii şi discuţii. Pedagogii erau de asemeni exasperaţi de acest musafir insistent. Le aducea întruna fel de fel de manuale de educaţie, prea savante, după părerea lor. Până şi elevii nu se simţeau în apele lor la apariţia bătrânului cu faţa smeadă şi ciupită de vărsat, cu silueta-i firavă pierdută într-un frac lung şi cenuşiu. Şcolarilor nici nu le trecea prin gând că domnul

---

17 Astfel era denumit divanul de la conacul din Spasskoe, pe care-i plăcea lui Turgheniev să se odihnească. (în original: *Samoson.)* Actualmente se păstrează în Muzeul I.S. Turgheniev din Oriol.

18 Doctrină creată de teozoful şi vizionarul suedez Emanuel Swedenborg (1688-l772).

acesta ursuz, fără niciun surâs pe buze, cu pas de cocostârc şi cu nasul lung, se înduioşa şi-l durea inima pentru fiecare dintr-înşii, aproape ca pentru propriul lui copil. Într-un rând îi veni în minte să le vorbească despre Washington. „Tineri discipoli”, începu el; dar tinerii discipoli, la auzul glasului său straniu, se risipiră ca potârnichile.

Seriosul student de la Goettingen nu lua viaţa uşor. Se simţea veşnic copleşit de cursul istoriei, de felurite chestiuni şi consideraţii. Când intră la universitate tânărul Bersenev, tatăl său îl însoţea la cursuri. Dar sănătatea începu să-l supere. Evenimentele de la 1848 îl zguduiră până în măduva oaselor (fu nevoit să-şi modifice toată cartea) şi muri în iarna anului 1853, fără să-l vadă pe fiu-său absolvent al universităţii, dar felicitându-l cu anticipaţie pentru titlul de candidat şi blagoslovindu-l pentru misiunea de slujitor al ştiinţei. „Îţi trec făclia, îi spuse părintele cu două ceasuri înainte de moarte, pe care am purtat-o cât am putut. N-o lăsa nici tu din mâini până la sfârşitul vieţii.”

Bersenev vorbi îndelung cu Elena despre tatăl său. Îi dispăru stinghereala pe care o simţea înainte în prezenţa ei. Nici nu mai gângăvea aşa de pronunţat. Apoi vorbiră despre universitate.

— Ia spune-mi, îl întrebă Elena, printre colegii dumitale sunt şi unii oameni remarcabili?

Lui Bersenev îi veniră în minte cuvintele lui Şubin.

— Nu, Elena Nikolaevna, la drept vorbind, n-a fost printre noi niciun om remarcabil. Unde să-l găseşti? Universitatea din Moscova a cunoscut odată vremuri de glorie. Dar nu acuma. Astăzi ea-i şcoală, nu universitate. Mă simţeam oarecum printre colegii mei, adăugă el, coborând glasul.

— De ce oarecum? Şopti Elena.

— De altfel, urmă Bersenev, trebuie să rectific. Cunosc un student, ce e drept, nu din anul meu, care-i un om

remarcabil.

— Cum se numeşte? îl întrebă cu însufleţire Elena.

— Insarov, Dmitri Nikanorovici. E bulgar.

— Nu-i rus?

— Nu, nu-i rus.

— Şi de ce locuieşte la Moscova?

— A venit aici la învăţătură. Şi ştii cu ce scop a venit să înveţe? Are un singur ideal: eliberarea patriei sale. A avut şi o soartă neobişnuită. Tatăl său a fost un negustor destul de înstărit, de loc din Târnovo, care azi e numai un târguşor, dar pe vremuri fusese capitala ţării, când Bulgaria era un regat independent. Purta negoţ cu Sofia, dar avea legături şi cu Rusia. Sora tatălui, mătuşa bună a lui Insarov, locuieşte până azi la Kiev. E măritată cu un profesor de istorie de la un liceu din localitate, în 1835, prin urmare acum optsprezece ani, s-a săvârşit o crimă înfiorătoare: mama lui Insarov a dispărut într-o zi fără nicio urmă. A fost găsită, peste o săptămână înjunghiată. Elena se cutremură. Bersenev se opri.

— Mai departe, mai departe, îl îndemnă ea.

— Au început să umble zvonuri, precum că ea fusese răpită şi ucisă de un agă turc. Bărbatul ei, tatăl lui Insarov, descoperi adevărul şi încercă să se răzbune. Dar nu izbuti decât să-l rănească cu pumnalul pe agă… A fost prins şi împuşcat.

— Cum? Împuşcat, fără judecată?

— Fără! Insarov, pe vremea aceea, mergea pe-al optulea an. Rămase pe seama vecinilor. Sora mortului află despre soarta familiei fratelui său şi îşi arătă dorinţa de a se îngriji de nepot. Băiatul a fost dus la Odessa, apoi la Kiev, unde a locuit doisprezece ani. De aceea şi vorbeşte aşa de bine limba rusă.

— Vorbeşte ruseşte?

— Ca mine şi ca dumneata. Când a împlinit douăzeci de ani (la începutul anului 1848), el a ţinut să se întoarcă în patrie. A fost la Sofia, la Târnovo. A cutreierat în lung şi în

lat toată Bulgaria. A rămas acolo doi ani. A învăţat din nou limba maternă. Guvernul turcesc îl urmărea, şi el – în aceşti doi ani – a trecut probabil prin mari primejdii. Am văzut odată, pe gâtul lui, o cicatrice lată: pesemne urma unei răni. Dar lui nu-i place, să vorbească despre asta. De altfel, şi el e taciturn de felul lui. Am încercat să-l descos, dar a fost zadarnic. Îţi răspunde prin generalităţi. E straşnic de încăpăţânat. În 1850 a venit iarăşi în Rusia. S-a stabilit la Moscova, cu gândul să-şi termine studiile, să lege relaţii cu ruşii, pentru ca la absolvirea universităţii…

— Ce să facă? Îl întrerupse Elena.

— Ce va da Dumnezeu. E greu de citit în viitor. Elena nu-şi luă mult timp ochii de la Bersenev.

— M-a interesat extrem povestirea dumitale, rosti. Şi cum arată acel prieten al dumitale, cum îi zice… parcă Insarov?

— Cum să-ţi spun? După mine e destul de arătos. Dar o să-l vezi singură.

— Cum asta?

— Am să-l aduc aici, la dumneavoastră. Poimâine se mută în cătunul nostru. Va locui cu mine.

— Cum se poate! Şi va fi de acord să vină la noi?

— Cum să nu! Va fi foarte bucuros.

— Nu-i mândru?

— El? Deloc. Adică, cum să spun, e mândru, dar nu în sensul la care te gândeşti dumneata. Bani, de pildă, nu ar lua de la cineva pentru nimic în lume.

— E sărac?

— Da, bogat nu-i! Când a fost în Bulgaria, a mai adunat el ceva rămăşiţe din averea tatălui său. Apoi îl mai ajută şi mătuşă-sa, dar totul nu face cine ştie ce…

— Se vede că-i un om de caracter, remarcă Elena.

— Da. Are o voinţă de fier; ba, cu toate acestea, şi ceva copilăresc, sincer, în sufletul său atât de recules, chiar închis. Sinceritatea aceasta nu seamănă, ce-i drept, cu sinceritatea noastră uşuratică, de oameni care n-au

absolut nimic de ascuns… Când vi-l voi aduce, te vei convinge.

— Dar nu-i timid? îl întrebă iarăşi Elena.

— Nu, nu-i timid deloc. Numai oamenii orgolioşi sunt timizi.

— Cum? Dumneata eşti orgolios?

Bersenev se fâstâci şi îşi desfăcu larg braţele.

— Mi-ai trezit curiozitatea, urmă Elena. Dar, ia spune-mi, nu s-a răzbunat pe agă, pe turc?

Bersenev surâse.

— Răzbunări se întâlnesc numai în romane, Elena Nikolaevna. Şi apoi, în cei doisprezece ani, ar fi putut muri şi aga.

— Totuşi, domnul Insarov nu ţi-a spus nimic în privinţa asta?

— Nimic.

— Dar de ce s-a dus la Sofia?

— Acolo locuise părintele său. Elena căzu pe gânduri.

— A-ţi elibera patria! rosti ea. Ţi-i groază să şi pronunţi vorbele acestea – aşa-s de mari…

În clipa aceea intră în cameră Anna Vasilievna şi convorbirea lor se curmă.

Pe drum spre casă, în aceeaşi seară, sentimente stranii frământau sufletul lui Bersenev. Nu regreta intenţia de a-l prezenta Elenei pe Insarov. Găsi foarte firească profunda impresie făcută asupră-i de povestea vieţii tânărului bulgar. Nu căutase el însuşi să întărească această, impresie?! Totuşi un simţământ tainic şi sumbru se furişă în inima lui. O tristeţe neplăcută îl învălui. Dar tristeţea asta nu-l împiedică să ia *Istoria familiei Hohenstauffen* şi să urmeze lectura de la pagina unde ajunsese până în ajun.

XI

Peste două zile Insarov îşi făcu apariţia după cum făgăduise, la Bersenev, cu bagajul său. N-avea servitor,

totuşi – fără ajutorul cuiva – îşi puse perfect camera în ordine. Rândui mobila, şterse praful, mătură pe jos. Se necăji mult cu biroul, care nu putea încăpea acolo unde voia să-l aşeze. Dar Insarov, cu stăruinţa sa tăcută, îl aranja pe placul lui. După ce se instala, îl rugă pe Bersenev să primească de la dânsul un avans de zece ruble şi, înarmându-se cu un baston gros, porni să viziteze împrejurimile noii sale reşedinţe. Se întoarse peste trei ore şi, la invitaţia lui Bersenev de a lua masa împreună, îi răspunse că primeşte să prânzească cu dânsul numai în ziua aceea, căci se şi înţelesese cu gazda ca pe viitor aceasta să se îngrijească de hrana lui.

— Vai de mine! Obiectă Bersenev. Ai să mănânci prost, căci femeia asta nu ştie deloc să gătească. De ce nu vrei să prânzim la un loc? Am împărţi cheltuiala pe din două.

— Mijloacele mele financiare nu-mi permit să am aceeaşi masă ca dumneata, răspunse cu un surâs potolit Insarov.

Zâmbetul acesta era atât de expresiv, încât nu mai încăpea nicio insistenţă şi Bersenev nu stărui. După dejun propuse lui Insarov să facă o vizită familiei Stahov; dar acesta îi răspunse că are de gând să-şi consacre toată seara corespondenţei cu bulgarii săi şi îl rugă să amâne vizita la Stahovi pe altă zi. Bersenev ştia mai dinainte că nu te poţi opune voinţei lui Insarov; dar de-abia acum – de când locuiau sub acelaşi acoperiş – se convinse definitiv că Insarov nu-şi schimbă niciodată hotărârea, la fel cum nu-şi amână nicicând îndeplinirea unei promisiuni. Bersenev, ca rus înveterat, privea la început această exactitate, mai mult decât nemţească, ca ceva ciudat, dacă nu chiar puţin comic. În curând însă se deprinse cu ea şi o găsi, dacă nu demnă de respect, cel puţin foarte comodă.

A doua zi după mutarea lui, Insarov se sculă la patru dimineaţa, cutreieră aproape tot târguşorul Kunţovo, se scaldă în râu, bău un pahar de lapte rece şi se apucă de muncă. Avea de lucru peste cap: studia istoria Rusiei,

dreptul, economia politică, traducea cântece şi cronici bulgăreşti, aduna material documentar pentru chestiunea orientală[19], redacta o gramatică rusă pentru bulgari şi una bulgară pentru ruşi. Bersenev intră la dânsul şi începu să discute despre Feuerbach. Insarov îl asculta atent şi replica rar, dar totdeauna judicios. Din obiecţiile lui se vedea limpede că el căuta să-şi dea seama dacă face pentru dânsul să se ocupe de Feuerbach, ori se poate dispensa de el fără nicio pagubă. Bersenev aduse pe urmă vorba despre ocupaţiile lui Insarov şi îl întrebă dacă nu-i dispus să-i arate şi lui câte ceva. Insarov îi citi două sau trei cântece bulgăreşti, traduse de el, şi îi ceru părerea. Bersenev găsi traducerea corectă, dar fără destul elan. Insarov luă act de observaţia lui. De la cântece Bersenev trecu la situaţia contemporană a Bulgariei şi aici îşi dădu seama pentru prima oară de schimbarea săvârşită în Insarov numai când auzi numele patriei sale. Nu se îmbujora la faţă şi nu ridică glasul, dar parcă întreaga lui făptură căpătă forţă nouă şi avânt. Conturul buzelor lui se preciza mai puternic şi mai neînduplecat. Iar în adâncul ochilor i se aprindea o flacără mocnită, parcă veşnică.

Lui Insarov nu-i plăcea să insiste asupra propriei sale călătorii în patrie, dar despre Bulgaria îndeobşte vorbea cu înflăcărare faţă de oricine. Povestea pe îndelete despre turci, care prigoneau pe conaţionalii săi, despre amarul şi necazurile lor, ca şi despre nădejdile acestora, în fiecare cuvânt al său vibra numai gândul concentrat asupra singurei şi vechii sale pasiuni.

Între timp Bersenev se gândea: „Aga turc şi-o fi luat, poate, de la Insarov pedeapsa pentru moartea mamei şi a tatălui său”.

Insarov nu apucă să-şi încheie vorba, când uşa se

19 Sub această noţiune, intrată în uz în anii ‘70 ai secolului al XVIII-lea în legătură cu decăderea Imperiului Otoman, se subînţelege problema destinului său, mai cu seamă în zona Peninsulei Balcanice, problemă care a stat în centrul atenţiei politicienilor europeni pe întreg parcursul secolului al XIX-lea.

deschise larg şi în prag se ivi Şubin.

Acesta intră în odaie cam prea dezgheţat şi prietenos. Bersenev, care îl cunoştea foarte bine, îşi dădu numaidecât seama că amicul lui avea ceva pe suflet.

— Mă recomand fără niciun marafet, începu Şubin; iar pe faţă îi era întipărită o expresie luminoasă şi sinceră. Mă numesc Şubin. Sunt prietenul tânărului acestuia (făcu un gest spre Bersenev). Sunteţi domnul Insarov, nu-i aşa?

— Da, sunt Insarov.

— Atunci daţi-mi mâna şi să facem cunoştinţă. Nu ştiu dacă Bersenev v-a vorbit despre mine, dar mie mi-a vorbit de dumneavoastră. V-aţi stabilit aici? Perfect! Să nu fiţi supărat că vă privesc cu atâta atenţie. Sunt sculptor de meserie şi prevăd că în curând vă voi cere permisiunea să-mi pozaţi pentru a vă sculpta capul.

— Capul meu vă stă la dispoziţie, zise Insarov.

— Ce facem azi, hai? rosti Şubin şi se aşeză deodată pe un scaun scund, sprijinindu-şi amândouă mâinile pe genunchii larg desfăcuţi. Andrei Petrovici, ai vreun plan pe ziua de azi? E o vreme minunată. E o mireasmă de fân şi de fragi trecuţi... parc-ai bea ceai pectoral. Trebuie să născocim vreo năzdrăvănie. Să arătăm noului locuitor al târguşorului Kunţovo nenumăratele sale frumuseţi. („Are ceva pe suflet”, se gândea întruna Bersenev.) Ei, de ce taci, prietene Horaţiu?[20] Deschide-ţi gura profetică. Facem o năzdrăvănie, au ba?

— Ştiu eu ce planuri are Insarov? remarcă Bersenev. Avea de gând, mi se pare, să lucreze.

Şubin se răsuci pe scaun.

— Vreţi să lucraţi? îl întrebă el pe un ton nazal.

— Nu, răspunse Insarov. Azi îmi pot permite să mă plimb.

— A! Exclamă Şubin. Minunat! Hai, prietene Andrei Petrovici, acoperă-ţi capul tău înţelept cu pălăria. Şi să

---

20 Citat inexact din tragedia shakespeariană *Hamlet* (Actul I, scena 2).

mergem unde ne vor duce ochii. Iar ochii noştri sunt tineri şi văd departe! Ştiu eu o cârciumioară infectă, unde se mănâncă oribil. Dar ne vom distra de minune. Haidem!

Peste o jumătate de ceas tustrei mergeau pe malul râului Moscova. Insarov avea o şapcă destul de curioasă, cu clape pentru urechi, care stârni entuziasmul cam exagerat al lui Şubin. Insarov mergea fară grabă, se uita în toate părţile, respira, vorbea şi zâmbea potolit. Consacrase ziua aceasta distracţiei şi se desfată din plin. „Aşa petrec băieţii cei cuminţi duminica”, îi şopti Şubin lui Bersenev la ureche, însuşi Şubin făcea tot felul de năzdrăvănii, alerga înainte, se oprea în atitudinea unor celebre statui şi se dădea de-a dura prin iarbă. Calmul lui Insarov nu-l irita, dar îl îndemna să se schimonosească. „Ce nu te mai astâmperi, franţuzule?” căută să-l potolească de vreo două ori Bersenev. „Da, sunt franţuz, pe jumătate, îi replică Şubin. Dar tu păstrează măsura între glumă şi seriozitate, cum mi-a spus mie odată un chelner.” Tinerii cotiră din drum, îndepărtându-se de râu, şi o luară pe o potecă, ca un cotlon îngust şi adânc, între doi pereţi de secară aurie, înaltă... Unul dintre pereţi arunca asupra lor o umbră azurie. Razele luminoase ale soarelui lunecau parcă peste vârfurile spicelor. Ciocârliile cântau, prepeliţele se îngânau. Pretutindeni iarbă verde. O adiere caldă de vânt mişca, zbârlind, frunzele şi clătina măciulia florilor.

Şi după atâtea hoinăreli, popasuri şi taclale (Şubin încercă chiar să joace „capra” cu un ţărănuş ştirb, care trecea pe acolo şi care se prăpădea de râs din pricina năzdrăvăniilor născocite de boieri), tinerii ajunseră la cârciumioară, „cea infectă”. Sluga de acolo, mai-mai să-i răstoarne din picioare, îi servi, cu un prânz într-adevăr foarte prost gătit şi cu un fel de poşircă de dincolo de Balcani – ceea ce nu-i împiedică să se distreze din toată inima, cum prevăzuse Şubin. El însuşi se veselea mai zgomotos decât toţi, fiind de fapt cel mai puţin bine dispus.

Bău în cinstea neînţelesului, dar marelui Venelin[21], ca şi în cinstea regelui bulgar Krum, Hrum sau Hrom, de pe vremea lui Adam.

— Ba a trăit în veacul al nouălea, îl corectă Insarov.

— În veacul al nouălea? izbucni Şubin. Ce fericire! Bersenev observă că Şubin – cu toate năzdrăvăniile, giumbuşlucurile şi glumele sale – parcă îl examina pe Insarov, ca şi cum l-ar fi pipăit, frământat de cine ştie ce tulburare, în timp ce Insarov îşi păstra, ca şi mai înainte, liniştea şi seninătatea.

În sfârşit, tinerii ajunseră acasă, îşi schimbară hainele şi – pentru a nu-şi călca planul stabilit în dimineaţa aceea – hotărâră să se ducă în aceeaşi seară la familia Stahov. Şubin porni fuga înainte, să le anunţe sosirea.

XII

— *Iroul* Insarov va binevoi să pice aici din moment în moment! exclamă triumfal Şubin, intrând în salonul familiei Stahov, unde în clipa aceea se găseau numai Elena şi Zoe.

— *Wer?* întrebă nemţeşte Zoe. Când era luată prin surprindere, se exprima totdeauna în limba maternă.

Elena îşi îndreptă spinarea. Şubin se uită la dânsa cu un zâmbet zglobiu pe buze. Elena se înciuda, dar nu spuse nimic.

— Aţi auzit? repetă el. Vine aici domnul Insarov.

— Am auzit, răspunse Elena. Ba am auzit şi cum l-ai prezentat. Chiar mă şi mir. Domnul Insarov nici n-a apucat să pună piciorul în casa asta, iar dumneata ai şi găsit de cuviinţă să te fandoseşti.

Şubin îşi pierdu dintr-o dată cheful.

— Ai dreptate, Elena Nikolaevna, totdeauna ai dreptate, mormăi el. Am spus-o şi eu într-o doară. Zău aşa!

---

21 Iuri Ivanovici Venelin (1802-l839), remarcabil cercetător al istoriei limbii şi folclorului bulgarilor.

Toată ziua am petrecut-o cu dânsul şi îl consider un om minunat.

— Nu te-am întrebat de asta, rosti Elena, sculându-se în picioare.

— Domnul Insarov e tânăr? Îl întrebă Zoe.

— Are o sută patruzeci şi patru de ani, răspunse îmbufnat Şubin.

Feciorul anunţă sosirea celor doi prieteni. Aceştia intrară în salon. Bersenev îl prezentă pe Insarov. Elena îi invită să ia loc; se aşeză şi ea; iar Zoe se duse sus, ca s-o vestească pe Anna Vasilievna. Începu o discuţie destul de anostă, ca la primele întrevederi. Şubin observa totul în tăcere, din colţul său, dar de fapt nici n-avea ce observa. La Elena băgă de seamă o umbră de ciudă stăpânită împotriva lui, şi nimic mai mult. Se uita la Bersenev şi la Insarov şi, ca sculptor, compara figurile lor. Amândoi, îşi zicea, nu-s nişte bărbaţi frumoşi: bulgarul are o faţă caracteristică, sculpturală… uite-acuma când cade bine lumina. Rusul, în schimb, se pretează mai mult pentru pictură – nu contează atât trăsăturile, cât expresia feţei. Hm, de altfel, poţi să te îndrăgosteşti şi de unul, şi de altul. Ea încă nu-l iubeşte pe Bersenev, dar îl va îndrăgi, conchise Şubin în sinea lui.

În sfârşit, apăru în salon Anna Vasilievna, şi convorbirea luă o turnură absolut *vilegiaturistică,* spun tipic vilegiaturistică, nu rustică. Era o discuţie variată despre un mare număr de subiecte. Dar pauze scurte, destul de plictisitoare, o întrerupeau din trei în trei minute. În timpul unei astfel de pauze, Anna Vasilievna se adresă printr-un gest Zoei. Şubin înţelese sensul acestei invitaţii mute şi făcu o mutră acră; iar Zoe se aşeză la pian şi cântă, la clavir şi din gură, tot repertoriul. Uvar Ivanovici se ivi în dreptul uşii, dar îşi jucă numai degetele şi se retrase. Se servi ceaiul, pe urmă toată societatea făcu o plimbare prin livadă… Când se întunecă, musafirii plecară pe la casele lor.

Insarov produse într-adevăr asupra Elenei o impresie mai puţin puternică decât se aşteptase, sau, mai bine zis, îi făcu o impresie cu totul deosebită de aceea la care se aşteptase. Îi plăceau sinceritatea şi lipsa lui de afectare. Şi chipul i se păru agreabil. Dar în genere personalitatea lui Insarov, de-o fermitate calmă şi de-o comportare firească, nu se potrivea cu portretul pe care şi-l alcătuise Elena din povestirile lui Bersenev. Fără să-şi dea seama, ea se aşteptase la ceva mai fatidic, „în definitiv, se gândea ea, Insarov a vorbit puţin. Dar eu însămi sunt vinovată, fiindcă nu i-am pus întrebări… Să aşteptăm o altă vizită… Are însă ochi expresivi, cinstiţi.” Simţea că el nu era omul înaintea căruia să te prosternezi, ci numai să-i întinzi prieteneşte mâna. Avea o nedumerire: altfel îşi imaginase ea pe oamenii de felul lui Insarov, adică pe „eroi”. Cuvântul acesta din urmă o făcu să se gândească la Şubin şi, cum şedea culcată în pat, se îmbujora la faţă şi se mânie.

— Ţi-au plăcut noile dumitale cunoştinţe? îl întrebă la întoarcere Bersenev pe Insarov.

— Mi-au plăcut foarte mult, răspunse Insarov, mai cu seamă fiica lor. Pare o fată bună. E frământată, dar de probleme înalte.

— Trebuie să-i vizităm mai des, remarcă Bersenev.

— Da, trebuie, zise Insarov şi nu mai spuse nimic până acasă. Se închise îndată în odaia lui, dar nu stinse lumânarea până târziu după miezul nopţii.

Bersenev nu apucase să citească nicio pagină din Raumer, când un pumn de nisip mărunt lovi cu zgomot geamul său. Tresări fără voie, deschise fereastra şi dădu cu ochii de Şubin, alb ca varul.

— Neastâmpăratule! Fluture de noapte ce eşti! izbucni Bersenev.

— St! îi tăie vorba Şubin. Am venit la tine pe furiş, ca Max la Agatha[22]. Trebuie să-ţi spun neapărat câteva cuvinte între patru ochi.

---

22 Protagoniştii operei *Freischütz* de Weber.

— Bine, intră înăuntru.

— Nu, nu-i nevoie, replică Şubin şi se rezemă cu coatele de pervazul ferestrei. E mai nostim aşa. Aduce mai mult a atmosferă spaniolă. Mai întâi, ţin să te felicit: acţiunile tale sunt în creştere. Extraordinarul tău personaj, ridicat de tine în slavă, a căzut la examen. Pot să ţi-o garantez. Şi ca să-ţi dovedesc obiectivitatea mea, ascultă-mă ce-ţi spun. Iată fişa personală a domnului Insarov: niciun talent, poezie „ioc", putere de muncă colosală, memorie bună, inteligenţă, nici multilaterală, nici profundă, dar aşezată şi vie; uscăţiv, dar puternic, ba are chiar şi darul vorbirii, când aduce în discuţie Bulgaria lui – fie vorba între noi – cât se poate de plicticoasă. Ce? Poţi spune că nu-s obiectiv? Şi încă o observaţie: n-ai să te tutuieşti cu dânsul niciodată, de altfel nimeni nu l-a tutuit nicicând. Pe mine, ca artist, mă dispreţuieşte – lucru cu care mă mândresc. Uscăţiv, uscăţiv, dar ne poate face praf pe toţi. E legat de pământul patriei sale, nu ca unii de-ai noştri care adulează poporul şi, ca nişte amfore goale[23], spun: turnaţi, cică, în noi, apă vie! În schimb şi misiunea lui e mai uşoară, mai clară: trebuie numai să-i alungi pe turci – mare filosofie! Dar toate aceste calităţi, slavă Domnului, nu plac femeilor. N-are graţie, *charme,* ceea ce avem noi…

— Ce mă amesteci şi pe mine în chestia asta? Bodogăni Bersenev. De altfel, eşti greşit şi în altele… De unde ai scos-o că te detestă? Apoi cu conaţionalii săi el se tutuieşte… Ştiu asta cu siguranţă.

— Asta-i cu totul altceva! Pentru dânşii Insarov este un erou. Dar trebuie să-ţi mărturisesc că eu mi-i închipui pe eroi cu totul altfel. Eroul nu trebuie să ştie să mânuiască

23 Aluzie la teoria slavofililor, propagată cu mare fervoare în presă de M. S. Homeakov, K. S. Aksakov şi I. V. Kireevski în anii '40 ai secolului al XIX-lea, teorie potrivit căreia, drept urmare a europenizării de către Petru I a nobilimii ruse, aceasta s-a rupt de tot ce reprezintă seva strămoşească a culturii autohtone, care se mai păstrează în starea ei genuină doar în mediile ţărănimii patriarhale.

vorba. Eroul rage ca un taur. În schimb, se năpusteşte cu coarnele şi dărâmă zidul. El nu trebuie să ştie de ce se năpusteşte, ci trebuie numai să se năpustească. De altfel, poate în vremea noastră se cer eroi de cu totul alt calibru.

— Dar de ce te preocupă atât de mult Insarov? Îl întrebă Bersenev. Nu cumva pentru asta ai şi venit, ca să-mi zugrăveşti caracterul său?

— Eu am venit aici, începu Şubin, fiindcă acasă mă cuprinsese tristeţea.

— Asta-i bună! Te pomeneşti că ai de gând să te pui iarăşi pe plâns!

— N-ai decât să râzi! Dar mă vezi aici, fiindcă îmi venea să-mi muşc mâinile, fiindcă mă roade disperarea, ciuda, gelozia…

— Gelozia! Pe cine eşti gelos?

— Pe tine, pe dânsul, pe toţi. Mă chinuie gândul că, dacă aş fi înţeles-o mai înainte, dacă aş fi procedat cu cap… Dar ce să mai stricăm vorba! Ştii cum o să se termine totul? Am să rid, am să mă maimuţăresc, am să fac pe bufonul – cum spune ea – şi la urmă o să mă spânzur.

— Nu, nu. De spânzurat, n-ai să te spânzuri, remarcă Bersenev.

— Într-o noapte ca asta, desigur, nu! Dar numai să intrăm în toamnă! Şi într-o noapte ca asta mor oamenii – însă numai de fericire. Ah, fericirea! Fiecare umbră a copacului, aşternută de-a curmezişul drumului, parcă-ţi şopteşte: „Eu ştiu unde-i fericirea… Vrei să-ţi spun?” Te-aş invita să ne plimbăm, dar tu te afli acuma sub influenţa prozei. Culcă-te şi-ţi doresc să visezi figuri geometrice! Mie însă mi se sfâşie inima. Dumneavoastră, domnilor, dacă vedeţi un om râzând, credeţi că nu mai poate de bine… îi puteţi chiar dovedi că se contrazice pe el însuşi şi deci nu suferă… Ia duceţi-vă încolo!

Şubin plecă repede de la fereastră. „Annuşka!” dădu să strige Bersenev în urma lui, dar se stăpâni. Şubin era într-adevăr desfigurat. Peste câteva clipe Bersenev parcă

desluşi nişte hohote de plâns: se sculă în picioare şi deschise larg fereastra. Era o linişte adâncă. Numai de departe se înfiripa cântecul *Stepa Mozdokului* pe care îl zicea tărăgănat pesemne un ţăran drumeţ.

XIII

În primele două săptămâni după mutarea lui Insarov în apropiere de Kunţovo, acesta nu vizită decât de patru-cinci ori familia Stahov. Bersenev se ducea la ei din două în două zile. Elena se bucura totdeauna de sosirea lui şi între dânşii se lega îndeobşte o convorbire interesantă, plină de vioiciune; totuşi când se întorcea acasă, avea adeseori o figură tristă. Şubin aproape nu se mai arăta; lucra cu înfrigurare. Se zăvora în camera lui şi apărea câteodată în bluză, mânjit de lut din cap până-n picioare, sau îşi petrecea zilele la Moscova, unde îşi avea atelierul; acolo veneau modelele lui, sculptori italieni, profesori şi prietenii săi. Elena nu stătuse niciodată de vorbă cu Insarov aşa cum ar fi vrut. În absenţa lui, se pregătea să-i pună o mulţime de întrebări. Dar când sosea el, îi era nu ştiu cum să-şi pună planul în aplicare, însuşi calmul lui Insarov o fâstâcea. I se părea că n-avea dreptul să insiste să i se destăinuiască şi se hotăra să mai aştepte. Totuşi, Elena simţea că omul acesta o atrăgea din ce în ce mai mult, oricât de neînsemnat ar fi fost schimbul de păreri dintre dânşii. Nu se întâmplase să rămână vreodată singuri. Dar pentru a te apropia sufleteşte de un om, trebuie să discuţi cu el măcar o dată între patru ochi. Vorbea îndelung despre dânsul cu Bersenev care îşi dădea seama că imaginaţia Elenei era dominată de Insarov şi se bucura că prietenul său nu se compromisese, cum susţinea Şubin. Îi povestea cu înflăcărare, până în cele mai mici amănunte, tot ce ştia despre dânsul. (Adeseori, când vrem să câştigăm simpatia cuiva, înălţăm în slava cerului pe prietenii noştri, fără să bănuim – de cele mai multe ori – că

ne aducem laudă nouă înşine.) Şi numai câteodată, când se îmbujorau uşor obrajii palizi ai Elenei, iar ochii săi, larg deschişi, se umpleau de lumină – tristeţea aceea neliniştitoare, încercată cândva de Bersenev, îi strângea inima.

Într-un rând, Bersenev veni la familia Stahov la o oră neobişnuită – cam pe la unsprezece dimineaţa. Elena îl întâmpină în salon.

— Închipuiţi-vă, începu el cu un zâmbet forţat, Insarov al nostru a dispărut.

— Cum a dispărut? întrebă Elena.

— A intrat ca-n pământ. Alaltăieri seara a plecat undeva, şi de atunci nu s-a mai întors.

— Nu ţi-a spus unde pleacă?

— Nu.

Elena se lăsă pe un scaun.

— A plecat, probabil, la Moscova, spuse ea, silindu-se să pară indiferentă şi mirându-se în acelaşi timp că se sileşte a fi indiferentă.

— Nu cred, replică Bersenev. N-a plecat singur.

— Atunci cu cine?

— Alaltăieri, înaintea prânzului, au venit la dânsul doi oameni, probabil conaţionali.

— Bulgari? De unde ai dedus asta?

— Fiindcă, din câte am putut auzi, vorbeau o limbă pe care n-o cunosc, o limbă slavă… Şi când mă gândesc că dumneata, Elena Nikolaevna, spuneai că Insarov nu-i destul de misterios. Ce ar putea fi mai tainic decât vizita asta? Închipuie-ţi: cei doi au intrat la dânsul şi unde au început să răcnească, să se certe, atât de sălbatic şi cu atâta răutate… Dar răcnea şi el.

— Şi el?

— Şi el. Răcnea la ei. Ei parcă se plângeau unul de celălalt. Şi să-i fi văzut numai pe aceşti vizitatori! Chipuri oacheşe, cu pometii ascuţiţi, inexpresive, cu nasuri coroiate, oameni trecuţi de patruzeci de ani, prost

îmbrăcaţi, plini de praf, transpiraţi, păreau nişte meşteşugari, ca înfăţişare – adică nici meseriaşi, nici domni… Naiba ştie ce fel de oameni or fi!

— Şi a plecat cu dânşii?

— Da, cu dânşii. I-a ospătat, şi au plecat cu toţii împreună. Gazda mi-a spus că cei doi au mâncat un castron întreg de caşă. Înfulecau care mai de care – povestea ea – curat ca nişte lupi hămesiţi.

Elena schiţă un zâmbet.

— O să vezi, rosti ea, că totul se va termina într-un mod foarte prozaic.

— Să dea Dumnezeu! Numai că ai întrebuinţat un cuvânt nepotrivit. În toată atitudinea lui Insarov nu-i nimic prozaic, deşi Şubin susţine…

— Şubin! Îl întrerupse Elena, săltându-şi uşor un umăr. Recunoaşte însă că aceste două persoane care înfulecau caşă…

— Dar şi Temistocle a mâncat în ajunul luptei de la Salamina, remarcă Bersenev, cu un surâs pe buze.

— Aşa-i! În schimb a doua zi a avut loc lupta. Totuşi dă-mi de ştire când se va întoarce, adăugă Elena şi încercă să schimbe vorba; dar conversaţia lâncezea.

Îşi făcu apariţia Zoe, care umbla prin odaie în vârful picioarelor – semn că Anna Vasilievna încă nu se trezise. Bersenev plecă.

În aceeaşi zi, pe seară, Elena primi de la dânsul un bileţel, în care scria:

„S-a întors, ars de soare, colbăit până la sprâncene. Nu ştiu nici de ce a plecat şi nici unde a fost. Poate vei afla dumneata”.

— Poate vei afla dumneata! şopti Elena. Dar parcă el îmi spune ceva?

XIV

În ziua următoare, pe la ceasurile două, Elena se afla în

livadă lângă un mic cotlon, unde îngrijea doi căţei de curte. (Grădinarul îi găsise lepădaţi sub un gard şi îi adusese domnişoarei, căci spălătoresele îi spuseseră că duduia avea milă de orice animal, şi chiar de fiare. Nu-şi greşi socotelile. Elena îi dădu douăzeci şi cinci de copeici.) Ea cercetă cotlonul. Se convinse de cotei că erau vii şi sănătoşi şi că li se aşternuseră paie proaspete. Când se întoarse, abia îşi stăpâni o exclamaţie: Insarov, singur, venea pe alee în întâmpinarea ei.

— Ziua bună, rosti el apropiindu-se de dânsa şi scoţându-şi şapca din cap. Elena văzu că, într-adevăr, se înnegrise mult în ultimele trei zile. Voiam să vin aici împreună cu Andrei Petrovici, care nu ştiu de ce a întârziat. Atunci am pornit-o singur, în casă la dumneavoastră nu-i nimeni. Toţi dorm sau au ieşit la plimbare. De aceea am venit aici.

— Parcă vă cereţi scuze, răspunse Elena. N-are rost. Suntem cu toţii foarte bucuroşi să vă vedem la noi… Să ne aşezăm pe banca asta, la umbră.

Ea se aşeză. Insarov luă loc alături.

— Mi se pare că zilele acestea n-aţi fost acasă, începu Elena.

— Da, răspunse el. Am fost plecat… V-a spus Andrei Petrovici?

Insarov se uită la dânsa, zâmbi şi începu să-şi învârtească şapca în mâini. Când zâmbea, clipea repede din ochi şi îşi ţuguia buzele – ceea ce-i dădea un aer de-o mare blândeţe.

— Andrei Petrovici a adăugat, probabil, că am plecat cu nişte persoane… oribile, rosti el, continuând să zâmbească.

Elena se fâstâci puţin, dar numaidecât îşi dădu seama că lui Insarov nu trebuie să-i ascunzi niciodată nimic.

— Da, răspunse ea cu un ton hotărât.

— Ce idee v-aţi făcut despre mine? o întrebă brusc Insarov.

Elena îşi ridică ochii spre el.

— Mi-am zis… rosti ea: mi-am zis că dumneavoastră ştiţi totdeauna ce trebuie să faceţi şi că nu sunteţi în stare să săvârşiţi nimic rău.

— Vă mulţumesc pentru asta. După cum vedeţi, Elena Nikolaevna, începu el, aşezându-se cu încredere mai aproape de dânsa, compatrioţii noştri formează aici o mică familie… printre dânşii sunt şi oameni fără prea multă carte, dar devotaţi din tot sufletul cauzei comune. Din nenorocire nu-i chip să scapi fară ceartă. Cum toţi mă ştiu şi au încredere în mine, m-au chemat să le descurc o neînţelegere. Şi m-am dus.

— Departe de aici?

— Am făcut şaizeci de verste până în târguşorul Troiţki. Acolo, lângă mănăstire, locuiesc conaţionali de-ai noştri. Cel puţin bine că nu m-am zbătut degeaba. Am pus lucrurile la cale.

— Şi a fost greu?

— Greu. Unul mai cu seamă se încăpăţânase. Nu voia să restituie banii.

— Cum? Cearta a fost provocată de bani?

— Da. Şi încă de-o sumă mică. Dar ce-aţi crezut?

— Şi pentru asemenea fleacuri să călătoreşti şaizeci de verste? Ba aţi mai şi pierdut trei zile?

— Nu pot fi fleacuri nişte chestiuni în care sunt implicaţi compatrioţi de-ai tăi. E păcat să le refuzi sprijinul. După câte văd, dumneavoastră nici căţeilor nu le refuzaţi ajutorul – şi vă admir pentru asta. Nu-i nicio pagubă că mi-am pierdut eu vremea; o recâştig mai târziu. Timpul nu ne aparţine nouă.

— Dar cui?

— Tuturor care au nevoie de noi. V-am povestit toate acestea, aşa, fără nicio rânduială, fiindcă pun preţ pe părerea dumneavoastră, îmi închipui că Andrei Petrovici v-a surprins prin spusele lui!

— Puneţi preţ pe părerea mea? îl întrebă Elena cu jumătate de gură. De ce?

Insarov zâmbi din nou.

— Fiindcă sunteţi o persoană cu inimă bună, nu o aristocrată, asta-i totul…

Se lăsă o scurtă tăcere.

— Dmitri Nikanorovici, zise Elena, ştiţi că astăzi pentru prima oară sunteţi aşa de sincer faţă de mine?

— Cum aşa? Mi se pare că totdeauna v-am spus toate gândurile mele.

— Nu, asta-i pentru întâia dată, şi sunt foarte bucuroasă. Aş vrea şi eu să fiu sinceră cu dumneavoastră. Se poate?

Insarov izbucni în râs şi spuse:

— Se poate.

— Vă previn că sunt o persoană foarte curioasă.

— Nu-i nimic, vorbiţi.

— Andrei Petrovici mi-a povestit multe lucruri despre viaţa şi tinereţea dumneavoastră. Cunosc o împrejurare, o împrejurare groaznică… Ştiu că după aceea aţi făcut o călătorie în patrie… Să nu-mi răspundeţi, pentru numele lui Dumnezeu, dacă întrebarea mea vă va părea indiscretă; dar mă urmăreşte un gând… Spuneţi-mi, v-aţi întâlnit cu omul acela…

Elenei i se tăie respiraţia. Îi era şi ruşine, şi teamă de îndrăzneala ei. Insarov se uită stăruitor la dânsa, mijindu-şi uşor ochii şi atingându-şi cu degetele bărbia.

— Elena Nikolaevna, începu el, în cele din urmă, mai încet decât de obicei, ceea ce aproape o înspăimântă pe Elena, îmi dau seama la ce om faceţi aluzie. Nu, nu m-am întâlnit cu dânsul, slavă Domnului! Nici nu l-am căutat. Şi nu l-am căutat, nu fiindcă nu m-aş fi simţit îndreptăţit să-l omor. L-aş fi ucis foarte liniştit. Ci fiindcă n-are ce căuta aici răzbunarea personală, când cauza pretinde o revanşă populară, comună… ba nici cuvântul acesta nu-i potrivit… când este în joc cauza eliberării poporului. Una ar împiedica-o pe cealaltă. La timpul său, şi ea se va putea realiza, o să-i vină vremea, repetă el, clătinând din cap.

Elena îl privi pieziş.

— Tare mult vă mai iubiţi patria! rosti cu timiditate.

— Asta încă nu se ştie, răspunse el. Când cineva dintre noi va muri pentru patrie, acela înseamnă că a iubit-o cu adevărat.

— Dacă dumneavoastră aţi fi lipsit de posibilitatea de a vă întoarce în Bulgaria, urmă Elena, v-ar veni foarte greu să locuiţi în Rusia?

Insarov îşi lăsă ochii în pământ.

— Cred că n-aş putea suporta lovitura asta, rosti el.

— Spuneţi-mi, reluă iarăşi Elena, e greu de învăţat limba bulgară?

— Deloc! E ruşinos pentru un rus să nu ştie bulgăreşte. Rusul trebuie să cunoască toate limbile slave. Dacă vreţi, vă pot aduce cărţi bulgăreşti. Veţi vedea ce lesne e. Ce cântece avem! La fel de frumoase ca cele sârbeşti. Dar ştiţi ce, am să vă traduc unul din ele! În el este vorba despre… Cunoaşteţi cât de cât istoria noastră?

— Nu, nu, ştiu nimic, răspunse Elena.

— Bine, am să vă aduc o cărţulie. Veţi afla în ea măcar faptele cele mai importante. Şi acum ascultaţi cântecul… Ba mai bine vă aduc traducerea scrisă. Sunt sigur că ne veţi iubi. Doar iubiţi pe toţi prigoniţii. Dacă aţi şti ce bogate sunt meleagurile ţării noastre! Şi cum o mai calcă în picioare, cum o mai sfâşie! Izbucni el făcând un gest de revoltă cu mâna, iar faţa i se posomori. Ne-au luat tot, absolut tot ce aveam: bisericile noastre, drepturile noastre, pământurile noastre. Păgânii de turci ne mână din urmă ca pe-o cireada de vite şi ne măcelăresc…

— Dmitri Nikanorovici! exclamă Elena. El se opri.

— Iertaţi-mă! Despre toate acestea nu pot vorbi cu sânge rece. Dar nu m-aţi întrebat adineauri dacă-mi iubesc patria? Ce altceva poţi iubi pe pământ? Ce nu se poate înlocui? Ce-i mai presus de toate îndoielile? În ce trebuie neapărat să crezi, după Dumnezeu? Iar când patria asta are nevoie de tine… Luaţi aminte că ultimul ţăran, ultimul

cerşetor din Bulgaria şi cu mine dorim unul şi acelaşi lucru. Toţi avem acelaşi ţel. Vă daţi seama ce încredere şi ce forţă ne insuflă convingerea asta?

Insarov tăcu un moment şi începu iarăşi să vorbească despre Bulgaria. Elena îl asculta cu o atenţie mistuitoare, profundă, gravă. Când tăcu el, ea îl mai întrebă o dată:

— Vasăzică, pentru nimic în lume n-aţi rămâne în Rusia?

Iar când plecă Insarov, Elena privi lung în urma lui. Din ziua aceea deveni pentru dânsa cu totul alt om. Cel pe care-l conducea la plecare nu mai era acelaşi om pe care îl întâmpinase cu două ceasuri mai înainte.

După aceea, Insarov începu să vină din ce în ce mai des la familia Stahov, iar Bersenev, din ce în ce mai rar. Intre cei doi prieteni se strecură ceva straniu. Amândoi o simţeau, dar n-o puteau numi şi se temeau să şi-o lămurească. Aşa trecu o lună.

XV

Annei Vasilievna îi plăcea să stea acasă, după cum a aflat mai de mult cititorul. Uneori însă, cu totul pe neaşteptate, îi venea o dorinţă irezistibilă să facă ceva neobişnuit, de pildă o încântătoare *partie de plaisir*[24]… şi cu cât era mai anevoioasă această *partie de plaisir,* cu cât cerea mai multe pregătiri şi osteneli, cu cât însăşi Anna Vasilievna trebuia să se agite mai intens – cu atâta îi făcea o mai mare plăcere. Dacă îi venea toana asta în timpul iernii, dădea dispoziţii să se reţină la teatru două-trei loji una lângă alta, invita pe toţi bunii cunoscuţi şi se ducea la spectacol, ba chiar şi la baluri mascate. De era vară, pleca afară din oraş, undeva cât mai departe. A doua zi însă se plângea de migrenă, gemea tot timpul şi nu se scula din pat; dar peste o lună-două iarăşi îi venea poftă de ceva „extraordinar”. Aşa s-au petrecut lucrurile şi acum. Cineva

24 O petrecere improvizată *(fr.).*

pomeni în faţa ei despre frumuseţile Ţariţînului. Atunci Anna Vasilievna anunţă că, peste trei zile, are de gând să plece la Ţariţîno. Toată casa a intrat în alarmă. Un curier special a fost trimis în grabă la Moscova după Nikolai Artemievici. II însoţea vechilul pentru cumpărături de vin, pateuri şi fel de fel de provizii. Şubin primi dispoziţia de a tocmi o călească (o singură caretă nu era de ajuns) şi să pregătească caii de poştă trebuitori. Valetul trase de două ori câte o fugă la Bersenev şi la Insarov, ducându-le invitaţii – scrise întâi în ruseşte şi pe urmă în limba franceză de către Zoe. Însăşi Anna Vasilievna se ocupă de toaletele pentru voiaj ale domnişoarelor. Dar această *partie de plaisir* era cât pe ce să dea greş. Nikolai Artemievici sosi de la Moscova într-o dispoziţie sufletească acră, răuvoitoare şi ostilă (încă nu se împăcase cu Avgustina Hristianovna) şi, aflând cum stăteau lucrurile, declară ritos că nu vrea să plece, căci e o neghiobie să te vânturi pe drumuri de la Kunţovo la Moscova, de la Moscova la Ţariţîno, de la Ţariţîno iar la Moscova şi de la Moscova din nou la Kunţovo. Şi, în definitiv, adăugă el, aş pleca numai în cazul când mi s-ar demonstra în prealabil că într-un oarecare punct al globului terestru este mult mai vesel decât în alt punct. Nimeni nu-i putu dovedi, bineînţeles, acest lucru şi Anna Vasilievna, în lipsa unui cavaler serios, era gata să renunţe la proiectata *partie de plaisir;* dar îşi aduse aminte de Uvar Ivanovici şi în disperare trimise pe cineva să-l cheme din camera lui, zicându-şi: „Cel ce se îneacă se agaţă şi de un fir de pai”. Uvar Ivanovici fu trezit, coborî la parter, ascultă în tăcere propunerea Annei Vasilievna, jucă din degete şi, spre surprinderea tuturora, primi invitaţia. Anna Vasilievna îl sărută pe obraz, spunându-i: „Drăguţule!” Iar Nikolai Artemievici zâmbi dispreţuitor şi exclamă: *Quelle bourde!*[25] (Îi plăcea să întrebuinţeze la diferite ocazii cuvinte „şic”, franţuzeşti.) A doua zi dimineaţa pe la orele şapte, careta

25 Ce absurditate *(fr.)*.

şi caleaşca – încărcate până la refuz – ieşiră din curtea Stahovilor. În caretă luaseră loc stăpâna, domnişoarele, jupâneasa şi Bersenev. Insarov se urcă pe capră. Iar în caleaşca şedeau Uvar Ivanovici şi Şubin. Însuşi Uvar Ivanovici, printr-un semn cu degetul, îl invită la dânsul pe Şubin; ştia că sculptorul îl va tachina tot drumul, totuşi „stihia autohtonă" şi tânărul artist erau uniţi printr-o stranie legătură şi printr-o sinceritate agresivă. De altfel, de rândul acesta, Şubin îl lăsă în pace pe prietenul său burtos. Era taciturn, distrat şi blajin..

Soarele era sus de tot în azurul fără nori, când echipajele se apropiară de ruinele mohorâte şi înfiorătoare, chiar şi în miez de zi, ale castelului de la Ţariţîno[26]. Întreaga societate coborî pe iarbă şi se îndreptă spre parc. Înainte mergeau Elena, Zoe şi Insarov. După dânşii Anna Vasilievna, cu o expresie de deplină fericire pe faţă, păşea de braţ cu Uvar Ivanovici, care gâfâia, legănându-se. Noua pălărie de pai îi strângea fruntea, cizmele îi ardeau picioarele, totuşi şi el se simţea bine. Şubin şi Bersenev încheiau alaiul.

— Noi am rămas în rezervă, dragă, ca nişte veterani, şopti Şubin lui Bersenev. Acolo-i stăpână Bulgaria, adăugă el, arătând din sprâncene spre Elena.

Era o vreme minunată. De jur împrejur – numai flori, zumzet şi cântec. În depărtare scânteiau apele lacurilor. Un sentiment senin de sărbătoare îţi cuprindea sufletul. „Vai, ce bine-i!" repeta mereu Anna Vasilievna. Uvar Ivanovici scutura afirmativ din cap drept răspuns la entuziastele ei exclamaţii, ba o dată rosti chiar: „Nimic de zis!" Elena schimba din când în când câte un cu vânt cu Insarov. Zoe îşi ţinea cu două degete borurile late ale pălăriei. Scotea cochet de sub poalele rochiei roz de batist micile-i picioruşe, încălţate în botine gri-deschis cu vârfuri

26 Este vorba de un castel de dimensiuni impresionante, a cărui construcţie, începută din ordinul împărătesei Ecaterina a Il-a, a fost ulterior abandonată şi lăsată-n paragină.

rotunde şi arunca priviri, când într-o parte, când îndărăt…

— Ehei! Exclamă deodată Şubin, cu jumătate de gură. Zoe Nikitişna nu se mai satură privind îndărăt. Ia să mă duc la dânsa. Elena Nikolaevna pe mine acum mă dispreţuieşte, iar pe tine, Andrei Petrovici, te sumează… ceea ce-i totuna. Mă duc, destul am lâncezit. Pe tine, dragă prietene, te sfătuiesc să te ocupi de botanică: în situaţia ta, ăsta-i cel mai bun lucru pe care l-ai putea născoci. Iţi foloseşte şi din punct de vedere ştiinţific. Adio!

Şubin alergă la Zoe, îi oferi braţul şi, rostind: *Ihre Hand, Madame”*[27], îi şi apucă mâna şi amândoi porniră înainte. Elena se opri, îl chemă pe Bersenev, îi luă de asemeni braţul, continuând însă să stea de vorbă cu Insarov. Îl întreba cum se spune în limba lui: lăcrămioare, arţar, stejar, tei… („Bulgaria!” îşi zise bietul Andrei Petrovici.)

Deodată, din faţă se auzi un strigăt. Toţi îşi ridicară capul. Tabachera lui Şubin zbură într-un tufiş, aruncată de Zoe. „Acuşi o să mă socotesc eu cu dumneata!” exclamă el, se târî prin tufiş, găsi tabachera şi se întoarse iar la Zoe. Dar nu se apropie bine de dânsa, că tabachera îi şi zbură din nou: de astă dată peste drum. De cinci ori se repetă năzbâtia asta. El izbucnea în hohote de râs şi o ameninţa. Iar Zoe zâmbea doar în tăcere şi se răsfaţă, ca o pisicuţă. În sfârşit, el îi prinse degetele şi i le strânse aşa de tare, că ea scoase un ţipăt; iar după aceea suflă îndelung peste degetele sale, chipurile supărată, în vreme ce Şubin îi fredona ceva la ureche.

— Tinereţe jucăuşă! remarcă vesel Anna Vasilievna, adresându-se lui Uvar Ivanovici, care îşi juca din nou degetele.

— Ce zici de Zoe Nikitişna? se întoarse Bersenev către Elena.

— Dar de Şubin? îi răspunse ea.

Între timp societatea se îndrepta spre pavilionul

27 Mâna dumneavoastră, doamnă *(germ.).*

cunoscut sub numele de „Milovidovaia”, ca să admire priveliştea lacurilor din preajma Ţariţînului. Ele se ţineau lanţ cale de câteva verste, îndărătul lor se întindeau păduri întunecate. Iarba care acoperea coasta dealului de pe marginea lacului cel mare îşi reflecta în apă verdele-aprins, de smarald. Nicăieri, chiar la maluri, nu tresărea vreun val. Nu se zărea nicăieri niciun fulg alb de spumă. Pe întinderea netedă a apei nu se înfiorau nici măcar creţuri. Părea că o masă închegată de sticlă topită, grea şi limpede, zăcea într-un cazan uriaş, în fundul căruia se reflecta cerul. Iar pletele copacilor încremeniţi se răsfrângeau în străveziul ei sân. Toţi, îndelung şi în tăcere, admirau priveliştea. Chiar Şubin amuţi, chiar Zoe căzu pe gânduri. În sfârşit, societatea, într-un singur glas, îşi exprimă dorinţa de a face o plimbare pe apă. Şubin, Insarov şi Bersenev se aruncară la întrecere în căutare. Găsiră o barcă mare, vopsită… Descoperiră doi vâslaşi şi chemară doamnele, care veniră neîntârziat. Uvar Ivanovici păşea prudent în urma lor. Până să intre el în barcă şi să se aşeze, lumea murea de râs. „Zău, boierule, ai putea să ne şi scufunzi”, făcu unul dintre vâslaşi – un flăcău cârn, îmbrăcat cu o cămaşă ca floarea de siminichie. „Haide, hai, nătărăule!” articula Uvar Ivanovici. Barca se desprinse de mal. Tinerii puseră mâna pe lopeţi, dar numai Insarov ştia să vâslească. Şubin propuse să-i zică în cor un cântec rusesc, şi el însuşi începu: *în jos pe Volga…* Bersenev, Zoe şi chiar Anna Vasilievna se grăbiră să-i ţină isonul (Insarov nu ştia să cânte). Ieşi însă o harababură. La al treilea vers cântăreţii se încurcară. Numai Bersenev încercă să continue cu vocea lui de bas: *Nu se vede-n val nimic.* Dar şi acesta se împotmoli curând. Vâslaşii îşi făceau cu ochiul şi zâmbeau în tăcere. Şubin se întoarse către dânşii: „Ce? Vă închipuiţi că boierii nu ştiu să cânte?” Flăcăul cu cămaşa ca siminichia clătină doar din cap. „Aşteaptă, cârnule, se oţărî Şubin, îţi arătăm noi ce putem. Zoe Nikitişna, cântă-ne: *Le lac* de Niedermeyer! Nu mai

vâsliţi!” Lopeţile ude se ridicară în văzduh, ca nişte aripi, şi se opriră lăsând să cadă stropi grei în apa lacului. Barca mai pluti puţin şi îşi încetă mersul, legănându-se ca o lebădă pe apă. Zoe făcea nazuri.

„Allons![28] o îndemnă blând Anna Vasilievna… Tânăra îşi scoase pălăria şi începu să cânte: *„O, lac, l’année à peine a fini sa carrière…”*[29]

Vocea ei uşoară şi pură luneca parcă pe oglinda lacului. Fiecare cuvânt trezea un ecou departe, în păduri. Părea că altcineva cânta acolo cu glas limpede şi tainic, dar nu omenesc, ci ca şi cum ar fi venit de pe alt tărâm. Când isprăvi Zoe cântecul, un „bravo” răsunător izbucni dintr-un pavilion de pe mal şi de acolo se năpusti un grup de nemţi, îmbujoraţi la faţă, veniţi şi ei la picnic la Ţariţîno.

Unii dintr-înşii erau fără haină, fără cravată, chiar fară vestă, şi răcneau: „bis!” cu atâta frenezie, încât Anna Vasilievna dădu poruncă băieţilor să vâslească mai repede spre celălalt capăt al lacului. Dar mai înainte ca barca să fi tras la mal, Uvar Ivanovici izbuti iarăşi să stârnească uimirea celor din grupul său. Observând că, într-o anumită parte a pădurii, fiecare cuvânt este repetat foarte limpede de ecou, el începu deodată să strige ca pitpalacul. Mai întâi toţi tresăriră de uimire, apoi simţiră o mare plăcere, mai ales că Uvar Ivanovici imita perfect cântecul păsării, încurajat de succes, el încercă să miaune; dar mieunatul nu-i reuşi. Mai făcu încă o dată ca pitpalacul, privi satisfăcut pe cei din juru-i şi tăcu. Şubin se repezi la dânsul şi-l sărută. Dar bătrânul îl respinse. Barca tocmai trase la mal şi tot grupul coborî pe uscat.

Între timp vizitiul, feciorul şi jupâneasa aduseră din caretă coşurile cu provizii şi pregătiră prânzul pe iarbă sub bătrânii tei. Toţi se aşezară în jurul feţei de masă şi făcură

---

28 Haide *(fr.)*.

29 *O, lacule! De-abia îşi încheie anul cursa (fr.).* Romanţă a compozitorului francez Louis Niedermeyer (1802-l861), pe versurile poeziei *Le lac* de Alphonse de Lamartine.

cinste pateurilor, ca şi celorlalte bunătăţi. Pofta tuturor era excelentă. Iar Anna Vasilievna îi îmbia mereu pe oaspeţi, îndemnându-i să mănânce cât mai mult. Îi asigura că, la aer curat, mâncarea îi prieşte mult mai bine omului. Se adresa cu asemenea poveţe până şi lui Uvar Ivanovici. „Să n-aveţi nicio grijă!” mormăia el cu gura plină. Ea repeta întruna: „Bine că ne-a învrednicit Dumnezeu de-o zi minunată ca asta!” Era de nerecunoscut, întinerise cu douăzeci de ani. Bersenev îi mărturisi asta. „He-hei! răspunse ea. Fost-am când am fost şi eu cineva, pe vremea mea! Pe-atunci băteam zece fete tinere!” Şubin se dădu pe lângă Zoe şi îi turna mereu vin; ea refuza, dar el o îmbia întruna şi, în cele din urmă, dădea singur peste cap paharul, umplându-i altul la loc. Îi mai spunea că ar vrea să-şi culce capul pe genunchii ei. Dar ea nu vru pentru nimic în lume să-i îngăduie „o atât de mare intimitate”. Elena părea cea mai serioasă dintre toţi, dar în inima ei se cuibărise o linişte minunată, cum de mult nu mai încercase. Se simţea nemărginit de bună şi ar fi vrut să-l aibă în preajmă nu numai pe Insarov, ci şi pe Bersenev… Andrei Petro viei îşi dădea seama nedesluşit ce însemna asta şi ofta pe ascuns.

Orele zburau: se apropia seara. Anna Vasilievna se alarmă deodată. „Vai, Doamne-Doamne, ce târziu s-a făcut! Zise ea. Am mâncat, am băut, oameni buni! E timpul să ne ducem acasă.” începu să se agite, şi după ea toţi ceilalţi. Se sculară şi porniră spre castel, unde se aflau echipajele. Trecând pe lângă lacuri, grupul se opri ca să admire pentru ultima oară priveliştea Ţariţînului.

Pretutindeni se împurpurau culorile vii ale apusului. Cerul se îmbujorase. Frunzele străluceau în apa jucăuşă, sub înfiorarea vântului care se stârnise. Scapără în depărtare aurul topit al iazurilor. Turnuleţele şi pavilioanele roşcate, răspândite ici-colo prin parc, îşi săgetau acoperişurile din verdeaţa întunecată a copacilor. „Adio, Ţariţîno, nu vom uita niciodată excursia de astăzi!”

rosti Anna Vasilievna… Dar în acelaşi moment, ca o confirmare a ultimelor sale cuvinte, se petrecu o întâmplare stranie care, într-adevăr, nu se putea uita curând.

Iată ce a fost. Abia apucă Anna Vasilievna să trimită Ţariţînului ultimul său salut de rămas-bun, când izbucniră dintr-o dată, la câţiva paşi de dânsa, de după o tufa înaltă de liliac, nişte exclamaţii confuze, hohote şi strigăte… şi o ceată întreagă de bărbaţi zbârliţi, aceiaşi amatori de muzică care o aplaudaseră pe Zoe, se năpusti pe cărare. Domnii amatori păreau ameţiţi de-a binelea. Se opriră când văzură doamnele. Dar unul dintr-înşii, o matahală de bărbat, cu grumaz de taur şi cu ochii injectaţi, se desprinse de tovarăşii săi şi se apropie, legănându-se şi salutând stângaci, de Anna Vasilievna, încremenită de spaimă.

— *Bonjour, madame,* rosti el cu o voce răguşită, ce mai faceţi?

Anna Vasilievna se dădu un pas îndărăt.

— Şi de ce tumneavoastră, urmă uriaşul într-o rusească stricată, n-aţi vrut cântat bis, când banda noastră strigat bis şi bravo?

— Da, da, de ce? Răsună în grupul prietenilor săi. Insarov dădu să facă un pas înainte; dar Şubin îl opri, ocrotind-o pe Anna Vasilievna, şi îi vorbi:

— Daţi-mi voie, stimabile domn necunoscut, să-mi exprim profunda nedumerire pe care o stârniţi în noi toţi prin purtarea dumneavoastră. După cât îmi pot da seama, dumneavoastră faceţi parte din ramura saxonă a seminţiei caucaziene. Prin urmare, avem dreptul să presupunem că cunoaşteţi regulile de politeţe în societate; totuşi dumneavoastră v-aţi adresat unei doamne, căreia nu i-aţi fost prezentat. Vă asigur că în alte împrejurări aş fi fost bucuros să mă împrietenesc cu dumneavoastră, fiindcă observ la dumneavoastră o atare dezvoltare fenomenală a muşchilor: biceps, triceps şi deltoideus, că eu, ca sculptor, aş fi fost negrăit de ferice să vă am drept model. Însă, de

data asta, vă rog să ne lăsaţi în pace!

„Stimabilul domn necunoscut” ascultă alocuţiunea lui Şubin, întorcând cu dispreţ capul într-o parte şi punându-şi mâinile în sold.

— Eu nu înţeles nimic ce vorbit, rosti el în cele din urmă. Poate mă credeţi cizmar sau maistru de ceasornicărie. E-hei! Eu ofiţir, funcţionar, asta-i!

— Nu mă îndoiesc deloc… începu Şubin.

— Eu însă, urmă necunoscutul îndepărtându-l cu puternica lui mână, ca şi cum ar fi dat la o parte o creangă din drum, iată ce am de zis: de ce nu cântat bis, când noi strigat bis? Iar acum eu plec numaidecât, dar trebuie ca *Frăulein* asta… nu asta *madame…* de ea n-am nevoie… asta sau cealaltă (le arătă pe Elena şi pe Zoe) dai la mine *einen Kuss*[30], cum spunem noi nemţeşte, un pusi mic, nu-i aşa? Asta nu mare lucru!

— Da, *einen Kuss,* asta nu mare lucru, răsună iar din rândurile prietenilor săi.

— *Ih! Der Sakramenter!*[31] rosti, înecându-se de râs, un neamţ beat criţă.

Zoe se agăţă de braţul lui Insarov. Dar el se smulse din strânsoarea ei şi ieşi înainte, drept în faţa uriaşului obraznic.

— Fiţi bun şi luaţi-o din loc! îi spuse Insarov cu o voce scăzută, dar tăioasă.

Neamţul izbucni în hohote grosolane de râs.

— Cum s-o iau din loc? Ştii că asta place la mine! Ce, nu pot şi eu petrec? Auzi, s-o iau din loc! De ce iau din loc?

— Fiindcă ai îndrăznit s-o superi pe doamna, rosti Insarov şi se făcu brusc alb ca varul. Fiindcă eşti beat.

— Cum? Eu, beat? Auzit asta? *Hôren sie das, Herr Provisor?*[32] Eu ofiţir, iar el are îndrăzneala… Cer

---

30 O sărutare *(germ.).*

31 Ah, afurisitul *(germ.).*

32 Auziţi, domnule intendent *(germ.).*

Satisfaction. Einen Kuss will ich.[33]

— Dacă mai îndrăzneşti să faci un pas… începu Insarov.

— Ei? Ce să fie atunci?

— Am să te arunc în apă.

— În apă? *Herr Je!*[34] Numai atât? Hai, să vedem, foarte interesant, în apă…

Domnul ofiţir ridică mâinile şi se avântă spre Insarov, dar în aceeaşi clipită se petrecu ceva extraordinar: neamţul icni, trunchiul său uriaş se clătină şi se ridică de la pământ, picioarele i se bălăbăniră în aer, şi înainte ca doamnele să fi apucat a scoate vreo exclamaţie, înainte ca cineva să fi putut înţelege ce se petrece, domnul ofiţir, cât era de mătăhălos, bâldâbâc! Bufni greoi, cu un plescăit, în iaz şi se mistui pe loc sub apa care făcea bulbuci.

— Vai! dădură doamnele un singur ţipăt în cor.

— *Mein Gott!*[35] se auzi din tabăra adversă. Trecu ca un minut… şi un cap rotund, cu laţe ude, pleoştite, se ivi din apă, fornăind cu bulbuci. Două mâini se bălăbăneau spasmodic în preajma gurii.

— Se îneacă, salvaţi-l! răcnea Anna Vasilievna către Insarov care, gâfâind din greu, stătea pe mal cu picioarele desfăcute.

— Iese el şi singur, rosti Insarov cu o indiferenţă crudă şi dispreţuitoare. Să mergem, adăugă el, luând-o de braţ pe Anna Vasilievna. Haidem, Uvar Ivanovici, Elena Nikolaevna!

— A… a… o… o… se auzea vaietul bietului neamţ, care izbuti să se prindă de stuful de pe mal.

Toţi porniră după Insarov şi trebuiră să treacă chiar pe dinaintea grupului cu pricina. Rămaşi fără căpetenie, chefliii se potoliseră şi îşi stăpâniră gura. Numai cel mai curajos dintre dânşii bodogănea, clătinând din cap: „Hm, totuşi asta-i… Dumnezeu ştie… după aşa ceva!” Iar un altul

---

33 Vreau o sărutare *(germ.).*

34 Doamne Iisuse Hristoase *(germ.).*

35 Dumnezeule Doamne *(germ.).*

îşi scoase chiar pălăria. Se vedea că se tem cu toţii de Insarov şi nu fără de temei: pe faţa lui era întipărită o răutate primejdioasă. Nemţii se repeziră să-şi scoată tovarăşul din apă. Iar acesta, de cum puse piciorul pe pământul ferm, începu – smiorcăindu-se – să-i înjure pe „ticăloşii de ruşi", să strige după dânşii că va face o plângere şi va merge până la excelenţa-sa, contele von Kiseritz…

Dar „ticăloşii de ruşi" nu dădeau nicio atenţie ameninţărilor, ci zoreau din răsputeri să ajungă la castel. Toţi tăceau traversând parcul, numai Anna Vasilievna scotea câte un oftat. Când se apropiară de echipaje se opriră, şi un râs nestăpânit, de necurmat se ridică în slavă – ca râsul zeilor lui Homer. Cel dintâi Şubin, ca un nebun, izbucni în nişte chicote piţigăiate. Îi urmă râsul lui Bersenev, cu un ropot ca de darabană. Zoe îşi revărsa trilurile cristaline. Anna Vasilievna se porni şi ea deodată pe un râs nestăvilit, până şi Elena nu-şi putu stăpâni un zâmbet. În cele din urmă, nici Insarov nu rămase mai prejos. Dar mai zgomotos, mai îndelung şi mai tare decât toţi râdea Uvar Ivanovici, care hohoti până-l săgeta un junghi în coastă, până îl apucă strănutul, până se înecă. Se mai potolea oleacă, şi iarăşi mormăia printre lacrimi: „Eu… îmi ziceam… oare ce-o fi bufnit aşa? Când colo… el, bâldâbâc, ca o plăcintă…" Şi după ultimul cuvânt, rostit cu greutate din pricina râsului, o nouă explozie de hohote îi cutremură întreaga fiinţă. Iar Zoe îl mai şi îmboldea:

— Când mă uit, ce să văd? Nişte picioare în aer…

— Da, da, îi luă vorba din gură Uvar Ivanovici: picioarele, picioarele… Şi deodată, bâldâbâc! Ca o plăcintă!

— Dar oare cum o fi făcut? Neamţul era de trei ori mai voinic decât dânsul? Se întrebă Zoe.

— Vă spun eu taina, răspunse Uvar Ivanovici, ştergându-şi ochii de lacrimi. Am văzut cu ochii mei: cu o mână l-a apucat de mijloc, i-a pus piedică, şi bâldâbâc! Ce-

o fi, zic? Când colo, neamţul, ca o plăcintă…

Echipajele porniseră de mult. Castelul din Ţariţîno li se şterse din vedere; dar Uvar Ivanovici tot nu se potolise. Şubin, care călătorea tot cu dânsul în caleaşca, de-abia îl domoli la urma urmei, zicându-i că-i ruşine să râdă aşa!

Insarov însă nu se simţea în apele lui. Şedea în caretă în faţa Elenei (Bersenev se suise pe capră) şi tăcea chitic. Se gândea că Elena poate condamna fapta lui, dar ea nu-l condamna deloc. Se înspăimântase cumplit în primul moment. Pe urmă o uimise expresia figurii sale. De atunci căzu pe gânduri. Nu ştia nici ea prea bine la ce se gândeşte. Sentimentul care o stăpânise în cursul zilei se mistuise: îşi dădea seama de asta; îl înlocuise însă altceva, nelămurit încă pentru dânsa. Această *partie de plaisir* se prelungise prea mult. Seara se prefăcu pe nesimţite în noapte. Careta gonea de zor, când de-a lungul lanurilor date în pârg, unde văzduhul parcă era greu de atâta mireasmă, mai cu seamă de pâine coaptă, când de-a lungul întinselor lunci, care îţi răcoreau faţa cu o adiere uşoară, atât de proaspătă. Marginile zării parcă fumegau. Răsări în sfârşit luna, de un roşu-palid. Anna Vasilievna picotea de somn. Zoe îşi scosese capul pe fereastră şi se uita pe drum. Elenei îi veni în minte gândul că nu vorbise cu Insarov de mai bine de un ceas. Îl întrebă ceva neînsemnat. El îi răspunse numaidecât foarte bucuros, în văzduh începură să se urzească nişte sonuri nedesluşite, ca şi cum ar fi vorbit în depărtare mii de glasuri: Moscova le venea în întâmpinare. Înainte licăriră nişte luminiţe rare, apoi din ce în ce mai multe, tot mai multe. În cele din urmă răsună sub roţi caldarâmul. Anna Vasilievna se trezi. Toţi începură să vorbească, deşi nimeni nu se putea dumeri despre ce-i vorba – aşa de tare huruiau pe caldarâm roţile celor două echipaje şi ţăcăneau cele treizeci şi două de potcoave. Drumul de la Moscova la Kunţovo li se păru lung şi plictisitor. Toţi dormeau sau tăceau, rezemându-şi capul pe unde puteau. Numai Elena nu închise ochii: nu şi-i

desprindea de pe figura întunecată a lui Insarov. Pe Şubin îl toropi tristeţea. O boare de vânt îi bătea în faţă şi îl enerva. Se zgribuli în gulerul mantalei, gata-gata să izbucnească în lacrimi. Uvar Ivanovici sforăia nestingherit, legănându-se la dreapta şi la stângă. În sfârşit, echipajele se opriră. Doi feciori o scoaseră pe Anna Vasilievna din caretă. Era moleşită cu totul şi, luându-şi rămas-bun de la tovarăşii săi de drum, le spuse că e mai mult moartă decât vie de osteneală. Toţi îi mulţumeau, iar ea repeta întruna: „Mai mult moartă!a Pentru întâia oară Elena strânse mâna lui Insarov şi stătu mult timp la fereastră, fără să se dezbrace. Iar Şubin găsi prilejul să-i şoptească lui Bersenev, de care se despărţea:

— Şi să mai zici că nu-i erou: aruncă nemţi beţi în apă!

— Tu însă nici atâta nu eşti în stare să faci, ripostă Bersenev şi porni spre casă, împreună cu Insarov.

Zorile mijeau pe cer când prietenii ajunseră acasă. Soarele nu răsărise încă; se stârni o adiere răcoroasă, rouă argintie acoperi iarba, iar cele dintâi ciocârlii începură să cânte în tăriile unde se îngâna ziua cu noaptea şi de unde – aidoma unui ochi singuratic – ultima stea mare privea lumea…

XVI

Curând după ce făcuse cunoştinţă cu Insarov, Elena începu un jurnal (pentru a cincea sau a şasea oară în viaţă). Reproducem aici crâmpeie din acest jurnal.

Iunie… Andrei Petrovici îmi aduce cărţi, dar eu nu le pot citi. Să-i mărturisesc acest lucru – îmi vine greu. Să i le restitui, minţind că le-aş fi citit, nu vreau. Asta, mi se pare, l-ar supăra. E atent faţă de mine. Pare că ţine mult la mine. Andrei Petrovici e un om cât se poate de cumsecade.

…Oare ce-mi lipseşte? De ce simt ca o povară pe inimă şi-s tristă? De ce mă uit cu jind la păsările călătoare? Mi se

pare că aş vrea să zbor împreună cu ele, să zbor – dar unde, nu ştiu! Departe, cât mai departe. Şi nu-i un păcat dorinţa asta? Am aici mamă, tată, familie. Oare nu-i iubesc? Nu, nu-i iubesc aşa cum aş fi vrut să-i iubesc. Mi-i groază s-o recunosc, dar ăsta-i adevărul. Poate-s o mare păcătoasă; poate de aceea mă copleşeşte tristeţea şi nu-mi găsesc liniştea. Simt asupră-mi o mână străină care mă apasă. Parcă-s într-o temniţă, aşteptând din clipă în clipă ca zidurile să se prăbuşească peste mine. Oare de ce alţii nu simt acelaşi lucru? Pe cine voi iubi, dacă sunt rece chiar faţă de ai mei? Pesemne tătăica are dreptate: mă mustră că iubesc numai câinii şi pisicile. Trebuie să mă gândesc la asta. Mă rog prea puţin; ar trebui să mă rog mai mult… Mi se pare totuşi că aş putea şi eu să iubesc!

…Simt încă o sfială faţă de domnul Insarov. Nu pricep de ce. Doar nu mai sunt o puştancă. Iar el e atât de bun şi se poartă aşa de firesc! Uneori are o figură foarte serioasă. Pesemne lui nu-i arde de noi. Simt asta şi mi-e ruşine să-i răpesc din timpul său preţios. Cu Andrei Petrovici e cu totul altceva. Cu dânsul sunt gata să flecăresc o zi întreagă. Dar şi el îmi vorbeşte de Insarov. Şi ce amănunte înspăimântătoare îmi dă! L-am visat noaptea asta cu pumnalul în mână. Parcă îmi spunea: «O să te ucid şi după aceea mă omor şi eu». Ce prostii!

…O, ce bine ar fi să-mi spună cineva: «Uite care ţi-e menirea! Să fii bună nu ajunge; să faci binele – asta da: iată scopul vieţii». Dar cum trebuie făcut binele? Vai, dacă m-aş putea stăpâni! Nu înţeleg de ce mă gândesc aşa de des la domnul Insarov. Când vine la noi, el şade şi ascultă atent, în linişte, fără să se agite; mă uit la dânsul şi mă simt bine, dar numai atât. Iar când pleacă, îmi vin mereu în minte cuvintele lui, mă închiudez pe mine însămi, mă emoţionez chiar… dar nu ştiu nici eu de ce (vorbeşte prost franţuzeşte, dar nu se ruşinează, ceea ce-mi face plăcere). De altfel, eu mă gândesc îndeobşte mult la noile cunoştinţe. Stând de vorbă cu dânsul, nu ştiu cum mi-am

adus aminte de Vasili, feciorul nostru care a smuls dintr-o izbă în flăcări pe un bătrân ciung, scăpând cu viaţa, ca prin minune, el însuşi. Tătăica l-a felicitat pentru vitejia lui, mama i-a dat cinci ruble, iar mie îmi venea să mă prostern la picioarele sale. Şi avea o faţă de om simplu, chiar de prostănac. A luat mai pe urmă darul beţiei.

…Azi am dat de pomană un ban unei cerşetoare. Ea m-a întrebat: «De ce eşti aşa de tristă?» Nici prin minte nu-mi trecuse că aveam o înfăţişare tristă, îmi închipui că asta mi se trage din pricina singurătăţii: mereu singură cu bucuriile şi cu necazurile mele. N-am cui strânge mâna. Cine vrea să se apropie de mine nu mă interesează. Iar acela pe care l-aş dori trece mai departe.

…Nu ştiu ce se petrece azi cu mine. Gândurile mi se învălmăşesc, îmi vine să cad în genunchi şi să cer, ba să implor chiar îndurare. Nu ştiu ce şi cum… dar parcă cineva vrea să mă omoare, răcnesc înlăuntrul meu şi mă revolt. Plâng şi nu mă pot stăpâni… Doamne, Doamne! Domoleşte-mi aceste izbucniri! Numai tu eşti în stare s-o faci. Toţi ceilalţi sunt nevolnici. Nici măruntele mele pomeni, nici ocupaţiile, nimic, nimic nu-mi poate fi de folos. Îmi vine să intru slujnică undeva, zău aşa! M-aş simţi mai bine.

La ce-mi foloseşte tinereţea? De ce trăiesc? De ce am suflet? De ce toate acestea?

…Insarov, domnul Insarov – nici nu ştiu cum să-i spun – continuă a mă interesa. Aş vrea să cunosc ce se petrece în sufletul lui? Pare aşa de sincer, de accesibil, dar nu-l pot înţelege. Uneori se uită la mine cu nişte ochi atât de scrutători… sau poate-i numai o părere de-a mea? Paul mă necăjeşte. M-am supărat pe dânsul. Ce vrea? E îndrăgostit de mine. Dar n-am ce face cu iubirea lui. I-i dragă şi Zoe. Sunt nedreaptă faţă de dânsul. Mi-a şi spus ieri că eu nu ştiu să fiu nedreaptă numai pe jumătate, într-adevăr, aşa-i. Şi nu-i bine deloc.

Ah, îmi dau seama că omul are nevoie de nenorocire,

de sărăcie, de boală… Altfel îi vin fumuri la cap.

…De ce mi-a vorbit Andrei Petrovici despre cei doi bulgari?! Parcă mi-a spus-o într-adins. Dar ce mă interesează domnul Insarov? M-am supărat pe Andrei Petrovici.

…Pun mâna pe condei şi nu ştiu cum să încep. Cât de mult m-a surprins, astăzi, convorbirea cu dânsul în livadă! A fost aşa de duios şi plin de încredere! Ce repede s-a schimbat totul! Astăzi parcă suntem nişte vechi şi buni prieteni. De-abia acum ne-am cunoscut unul pe altul. Cum de nu l-am putut înţelege până-n ziua de azi! Cât de aproape îl simt acum! Şi iată ce-i mai surprinzător decât toate: acuma mă simt mult mai liniştită decât înainte, îmi vine să şi râd: ieri m-am supărat pe Andrei Petrovici şi pe dânsul, l-am numit chiar *domnul Insarov,* iar astăzi… Iată, în sfârşit, un om sincer: pe unul ca acesta te poţi bizui. El nu minte. E primul om întâlnit de mine în viaţă, care nu spune minciuni. Toţi ceilalţi mint. Îndrugă numai neadevăruri. Andrei Petrovici, eşti drăguţ, bun, de ce te jignesc? Nu! Andrei Petrovici poate-i mai învăţat decât dânsul, poate-i chiar şi mai deştept… Dar nu ştiu cum se face că e atât de mic pe lângă dânsul! Când vorbeşte despre patria lui, el creşte în ochii mei, creşte şi se face mai frumos, iar glasul i se întăreşte, şi parcă nu se mai află pe lume asemenea om, înaintea căruia să-şi plece ochii în pământ. Apoi el nu-i numai omul vorbei, ci şi al acţiunii. Va acţiona. Am să-l cercetez… Cum s-a întors deodată spre mine şi mi-a zâmbit! Numai fraţii îşi zâmbesc aşa. Ah, ce mulţumită mă simt! Când a venit pentru prima oară la noi, nici prin minte nu mi-a trecut că ne vom împrieteni atât de repede. Ba acuma chiar îmi pare bine că la început am rămas indiferentă. Indiferentă? Dar oare acum nu mai sunt?

…De mult n-am mai avut asemenea linişte sufletească. Atâta tihnă simt, atâta tihnă! Nici n-am ce scrie. Îl văd adesea, asta-i tot. Ce aş putea scrie mai mult?

…Paul s-a zăvorit acasă la dânsul. Andrei Petrovici a început să vină pe la noi din ce în ce mai rar. Bietul băiat! Mi se pare că el… Dar asta-i peste putinţă. Îmi place să vorbesc cu Andrei Petrovici. Nu spune niciodată nimic despre el însuşi… Discută numai despre lucruri serioase, folositoare. Cu Şubin însă e cu totul altceva. Şubin pare împodobit ca un fluture – şi-i încântat de podoaba lui… ceea ce n-am observat la fluturi. De altfel şi Şubin şi Andrei Petrovici… ştiu ce vreau să spun…

…Lui îi place să vină la noi, am băgat de seamă. Dar de ce? Ce-a găsit la mine? Gusturile noastre, într-adevăr, se aseamănă: nici el şi nici eu nu ne prăpădim după stihuri. Amândoi nu ne pricepem deloc în artă. Dar cu cât mi-e superior! El e un om liniştit, pe când eu sunt veşnic în frământare. El şi-a găsit drumul. Are un ţel. Pe când eu… încotro am să apuc? Unde mi-e cuibul? El e liniştit, dar toate gândurile lui sunt undeva, departe… Va veni vremea când el ne va părăsi pentru totdeauna. Va pleca acasă la dânsul. Acolo, peste mări şi ţări. Ce să-i faci? Să-l ajute Dumnezeu! Totuşi sunt mulţumită că l-am cunoscut pe când se afla aici.

Oare de ce nu-i rus? Nu. Rus nu putea fi. Şi maică-mea ţine la dânsul. Zice: «Ce om modest!» Biata mama! Ea nu-l înţelege. Paul stă şi tace. Şi-a dat seama că aluziile lui nu-mi fac nicio plăcere. El însă e gelos. Răutăciosul! Şi cu ce drept? Oare i-am dat vreodată prilejul…

Fleacuri – fleacuri! De ce oare îmi vin în minte toate astea?

…Totuşi e curios că până acum, până la vârsta de douăzeci de ani, încă n-am iubit pe nimeni! Mi se pare că D. (am să-l numesc D.: îmi place numele său – Dmitri) are sufletul senin, pentru că şi-a închinat viaţa cauzei sale, visului său. De ce să se frământe? Cine s-a consacrat cu tot sufletul unei cauze acela nu-şi mai face necazuri, n-are nicio complicaţie. Nu eu vreau asta, zice, ci cauza mea! Totuşi şi el, şi eu iubim florile. Azi am rupt un trandafir. O

petală a căzut la pământ; el a ridicat-o. Atunci i-am dat floarea întreagă.

…D. vine des la noi. Ieri a petrecut aici toată seara. Vrea să mă înveţe bulgăreşte. Cu dânsul mă simt ca acasă, mai bine decât acasă.

…Zilele zboară. Sunt mulţumită. Totuşi simt o îngrijorare. Aş vrea să-i mulţumesc lui Dumnezeu şi nu ştiu de ce-mi vine să plâng. O, zile calde, luminoase!

…Mi-e inima mereu uşoară. Numai câteodată, foarte rar, mă cuprinde o vagă tristeţe. Sunt fericită. Oare-s într-adevăr fericită?

…N-am să uit multă vreme excursia de ieri. Ce impresii noi, stranii, înfiorătoare! Când l-a înşfăcat pe uriaşul acela şi l-a azvârlit, ca pe-o minge, în apă – eu nu m-am speriat. El însă m-a înspăimântat. Apoi ce figură plină de răutate, aproape de cruzime! Cum a rostit: „Las’ că iese el!” Asta mi-a răscolit sufletul. Vasăzică, eu nu-l înţelesesem. Iar după aceea, când toţi au izbucnit în hohote, când am râs şi eu – cum mi s-a strâns inima de milă faţă de dânsul! Îi era ruşine. Am simţit. Îi era ruşine de mine. Mi-a spus asta pe urmă în caretă, pe întuneric, când căutam să-i privesc faţa şi mă temeam de dânsul. Da, cu unul ca el nu-i de glumit! Şi ştie să-ţi sară în apărare. Dar ce rost are răutatea asta, buzele tremurătoare, otrava din ochi? Sau altfel nu-i cu putinţă? Nu poţi să fii bărbat şi luptător, rămânând în acelaşi timp blând şi duios? Viaţa e aspră, mi-a spus el de curând. Am repetat lui Andrei Petrovici vorba asta: el nu-i de părerea lui D. Care dintre ei are dreptate? Şi ce frumos începuse ziua asta! Ce bine mă simţeam să merg alături de dânsul, chiar fără să ne vorbim… Sunt mulţumită de cele ce s-au întâmplat. Pesemne aşa trebuia să fie.

…Iarăşi sunt neliniştită… nu mă simt prea bine.

…În toate zilele acestea n-am scris nimic în caiet, fiindcă n-am vrut să scriu. Mi-am dat seama că orice aş fi scris n-ar fi fost de fapt ceea ce-i în sufletul meu… Dar ce

se petrece în sufletul meu? Am avut cu dânsul o lungă convorbire, care mi-a dezvăluit multe taine. El mi-a împărtăşit planurile sale (acum ştiu ce-i cu cicatricea de la gâtul lui… Doamne, Doamne! Când te gândeşti că fusese condamnat la moarte şi de-abia a scăpat, că a fost rănit…). Prevesteşte izbucnirea războiului şi se bucură. Şi cu toate astea niciodată nu l-am văzut pe D. aşa de trist. Oare de ce… ce îl poate face atât de trist? Întorcându-se din oraş, tătăica ne-a găsit pe amândoi împreună şi ne-a aruncat o căutătură stranie. A venit pe la noi şi Andrei Petrovici. Am observat că a slăbit foarte mult, şi-i tare palid. Mi-a reproşat că m-aş purta foarte rece şi neatent cu Şubin. Îl şi uitasem pe Paul. Când îl voi întâlni, o să caut să-mi repar greşeala. Nu-mi arde mie nici de dânsul… şi nici de altcineva pe lume. Andrei Petrovici mi-a vorbit cu oarecare compătimire. Ce înseamnă asta? Oare de ce se îngroaşă întunericul în juru-mi şi în mine însămi? Am impresia că în preajma-mi şi înlăuntrul meu se petrece o enigmă. Trebuie să-i găsesc dezlegarea…

…N-am dormit toată noaptea. Mă doare capul. La ce bun să mai scriu? El a plecat azi aşa de repede, iar eu voiam să mai stau de vorbă cu dânsul… Parcă mă ocoleşte… Da, da, mă ocoleşte.

…Am găsit dezlegarea. S-a făcut lumină în mintea mea. Doamne, Dumnezeule, îndură-te de mine… Sunt îndrăgostită!”

XVII

În ziua când Elena scrisese în jurnalul său acest din urmă cuvânt fatal, Insarov şedea pe un scaun în odaia lui Bersenev, care stătea în picioare înaintea lui cu o expresie de nedumerire pe faţă. Tocmai atunci Insarov îi adusese la cunoştinţă hotărârea lui de a pleca definitiv, chiar a doua zi, la Moscova.

— Cum se poate! Exclamă Bersenev. Acum vine vremea

cea mai frumoasă. Ce-ai să faci la Moscova? Ce hotărâre neaşteptată! Sau poate ai primit vreo veste urgentă?

— N-am primit nicio veste, replică Insarov. Dar, după părerea mea, nu mai trebuie să rămân aici.

— E cu putinţă?

— Andrei Petrovici, zise Insarov, fii bun, te rog, şi nu mai stărui. Şi mie mi-e greu să mă despart de voi, dar n-am încotro.

Bersenev îl privi ţintă şi, în cele din urmă, reluă:

— Îmi dau seama că nu te pot convinge. Vasăzică, hotărârea dumitale e definitivă?

— Absolut definitivă, răspunse Insarov, se sculă în picioare şi ieşi.

Bersenev se plimbă câtva timp prin odaie, îşi luă pălăria şi se duse la familia Stahov.

— Văd că ai să-mi comunici ceva?! îi zise Elena, cum rămaseră singuri.

— Da. Cum ai ghicit?

— N-are a face. Spune-mi: ce s-a întâmplat? Bersenev îi aduse la cunoştinţă hotărârea lui Insarov. Elena păli.

— Ce înseamnă asta? Rosti ea cu greu.

— După cum ştii prea bine, adăugă Bersenev, lui Dmitri Nikanorovici nu-i place să dea socoteală de faptele lui. Eu îmi închipui… Dar să ne aşezăm, Elena Nikolaevna, parcă nu te simţi tocmai bine… Cred că bănuiesc adevărata pricină a acestei plecări neaşteptate.

— Adevărata pricină? Care-i aceea? Repetă Elena şi strânse cu putere, fără să-şi dea seama, mâna lui Bersenev cu mâna ei rece ca gheaţa.

— Apoi să vezi, începu Bersenev cu un zâmbet trist. Nu ştiu, cum să-ţi spun? Trebuie să ne întoarcem la astă-primăvară, pe vremea când l-am cunoscut mai îndeaproape pe Insarov. Pe atunci îl întâlneam în casa unei rude, care avea o fiică foarte drăguţă. Mi se părea că ea nu-i este indiferentă lui Insarov, şi într-o bună zi i-am spus-o. El a izbucnit în râs şi mi-a răspuns că greşesc: inima lui nu era

atinsă. Dar că – dacă s-ar fi întâmplat aşa ceva – el ar fi plecat neîntârziat, deoarece nu vrea (şi acestea au fost propriile sale vorbe) să-şi trădeze cauza şi datoria lui de dragul unui sentiment personal. „Eu sunt bulgar, mi-a spus, şi mie nu-mi trebuie o iubire rusească…”

— Ei… şi de ce… acum… şopti Elena şi-şi întoarse involuntar capul, ca un om în aşteptarea unei lovituri, fără să lase însă mâna lui Bersenev, pe care o ţinea strâns într-a ei.

— După mine, rosti el, coborându-şi glasul, cred că acum s-a întâmplat ceea ce bănuisem eu odinioară fără temei.

— Prin urmare… dumneata crezi… vai, nu mă chinui! izbucni deodată Elena.

— Eu cred, îi tăie scurt vorba Bersenev, că Insarov s-a îndrăgostit acum de-o rusoaică şi, după legământul său, s-a hotărât să fugă.

Elena îi strânse mâna şi mai puternic, aplecându-şi capul din ce în ce mai tare, ca şi cum ar fi vrut să-şi ascundă de un ochi străin purpura ruşinii care-i îmbujorase violent obrajii şi grumazul.

— Andrei Petrovici, ai un suflet de înger, rosti ea. Dar crezi că are să vină pentru a-şi lua rămas-bun?

— Da, bănuiesc că va veni neapărat, doar n-o să plece – aşa…

— Spune-i, te rog, spune-i…

Dar biata fată nu se mai putea stăpâni. O podidiră lacrimile şi ieşi ca o furtună din odaie.

„Cât de mult îl iubeşte, se gândi Bersenev, întorcându-se încet acasă. Nu mă aşteptam la una ca asta. Nu-mi închipuiam să fie vorba de o pasiune aşa de puternică. Am un suflet de înger, spune ea, îşi urmă el firul gândului… Cine ştie din ce sentiment şi din ce îndemn lăuntric i-am dat de veste Elenei? Dar numai din bunătate nu… nu din bunătate. Tot din blestemata dorinţă de a mă încredinţa dacă pumnalul a rămas împlântat în rană? Ei, acum pot fi

mulţumit. Ei se iubesc. Şi eu sunt acela care i-am ajutat… «Viitor intermediar între ştiinţă şi opinia publică rusească», aşa m-a botezat Şubin. Pesemne aşa mi-a fost scris: să nu fiu decât un mijlocitor. Dar dacă am greşit? Nu, n-am greşit…”

Andrei Petrovici avea sufletul greu. Nu-i mai intrau în cap paginile lui Raumer.

A doua zi, pe la două, Insarov îşi făcu apariţia la familia Stahov. Ca într-adins, tocmai la ora aceea, se afla în salonul Annei Vasilievna o vecină, soţia protopopului, venită în vizită – o doamnă cumsecade şi respectabilă, care avusese însă o mică neplăcere cu poliţia, fiindcă îi venise năstruşnica idee ca, în toiul arşiţei, să se scalde în lac, aproape de drumul pe care circula des familia unui general de vază.

La început Elena era chiar mulţumită de prezenţa unei persoane străine. Se făcu albă ca varul, când recunoscu mersul lui Insarov. Dar inima i se strânse la gândul că el poate îşi va lua rămas-bun fără să schimbe cu dânsa câteva cuvinte între patru ochi. Insarov, la rândul lui, părea emoţionat şi se ferea să-i întâlnească privirile. „Nu cumva are de gând să-şi ia acum rămas-bun?” se întreba Elena, într-adevăr, Insarov dădu să se adreseze Annei Vasilievna. Atunci Elena îl chemă repede la fereastră. Nevasta protopopului rămase surprinsă şi încercă să se întoarcă spre ei. Dar cum era bine cetluită în corsetul care pârâia la orice mişcare, rămase pe loc.

— Iată ce vreau să vă spun, rosti repede Elena. Ştiu de ce aţi venit. Andrei Petrovici mi-a comunicat intenţia dumneavoastră, dar eu vă rog, vă implor să nu vă luaţi rămas-bun de la noi astăzi. Veniţi mâine aici mai devreme, pe la unsprezece. Vreau neapărat să vă spun câteva cuvinte.

Insarov înclină capul în tăcere.

— Nu vă voi reţine mult… îmi făgăduiţi?

Insarov se înclină din nou, fără să rostească însă niciun

cuvânt.

— Lenocika, vino încoace, îi spuse Anna Vasilievna. Ia te uită aici: ce minunată poşetă are coana preoteasă!

— E brodată de mâna mea, remarcă nevasta protopopului.

Elena se îndepărtă de fereastră.

Insarov nu stătu mai mult de un sfert de ceas la familia Stahov. Elena îl observa pe furiş. El se foia în loc, stingherit, neştiind unde să se uite. Plecă într-un chip ciudat, pe neaşteptate, vrând parcă să se facă nevăzut.

Ziua aceea trecu încet pentru Elena. Tot aşa de anevoie se scurse şi noaptea – lungă, nesfârşit de lungă. Elena ba şedea în capul oaselor pe pat, îmbrăţişându-şi cu mâinile genunchii, pe care îşi rezema capul… ba se ducea la fereastră şi îşi lipea fruntea fierbinte de geamul rece – şi se gândea, se gândea, se gândea până la istovire, vânturând aceleaşi şi aceleaşi idei. Iar inima i se împietrea, i se mistuia din piept: nici n-o mai simţea. Numai vinele îi zvâcneau, părul o dogorea, buzele îi erau uscate. „Va veni… nu şi-a luat rămas-bun de la măicuţa… el nu poate înşela… Dar oare Andrei Petrovici a spus adevărul? E peste putinţă… N-a făgăduit că va veni… Oare m-am despărţit de dânsul pentru totdeauna?…”

Iată ce gânduri nu o părăseau… într-adevăr nu o părăseau…, nu veneau şi nu se întorceau; i se învolburau mereu în cap, ca o negură. „Mă iubeşte!” izbucnea uneori năprasnic fiinţa ei întreagă. Şi atunci privea ţintă în întuneric. Nevăzut de nimeni, un zâmbet tainic îi întredeschidea buzele… dar îşi scutura numaidecât capul, îşi ducea la ceafă amândouă mâinile cu degetele împreunate şi iarăşi, ca o negură, i se învârtejeau în cap gândurile de mai înainte. Aproape de revărsatul zorilor, se dezbrăcă şi se culcă în pat, dar nu putu adormi. Primele raze ale soarelui i se strecurară în odaie… „O, dacă mă iubeşte!” exclamă ea năvalnic şi, fără să se ruşineze de lumina care se prefira prin geam, îşi desfăcu larg braţele

pentru îmbrăţişare…

Elena se sculă din pat, se îmbrăcă şi coborî jos. Încă nu se deşteptase nimeni în casă. Se duse în livadă. Dar acolo era atâta tihnă, verdeaţă, răcoare… atât de încrezător ciripeau păsările… atât de vesele priveau florile, încât se înfiora… „O! Se gândi ea. Dacă asta-i adevărat, atunci niciun firicel de iarbă nu-i mai fericit decât mine. Dar oare-i adevărat?”

Elena se întoarse în iatacul ei şi, ca să-şi omoare timpul, vru să-şi schimbe rochia. Dar toate lucrurile îi căzdeau şi-i lunecau din mâini. Mai şedea încă, pe jumătate dezbrăcată, când jupâneasa o pofti la ceai. Ea coborî la parter. Maică-sa îi observă paloarea şi-i spuse numai atât: „Ce bine arăţi astăzi!” Apoi, după ce mai aruncă o privire asupră-i, adăugă: „Şi ce bine îţi şade rochia asta. S-o îmbraci neapărat, când vei vrea să placi cuiva”.

Elena nu răspunse nimic şi se aşează într-un colţ. Între – timp bătură ceasurile nouă. Până la unsprezece mai erau încă două ore. Puse mâna pe o carte, pe urmă se apucă de cusut, apoi luă iar cartea. Hotărî, în sfârşit, să se plimbe de o sută de ori pe-o alee – şi o străbătu într-adevăr de o sută de ori. Apoi privi multă vreme cum făcea pasienţe Anna Vasilievna… Se uită la ceas: încă nu era nici zece. Şubin intră în salon, încercă să lege o convorbire cu dânsul şi se scuză fără să ştie de ce… Fiecare cuvânt rostit nu-i trezea neapărat sforţări, ci mai degrabă un fel de nedumerire. Şubin se aplecă spre ea. Elena se aştepta la o ironie, dar când înălţă ochii, văzu înaintea ei faţa tristă şi binevoitoare a unui prieten… Îi zâmbi. Şubin zâmbi şi el în tăcere şi ieşi discret. Ea vru să-l reţină, dar nu-i veni în minte imediat în ce fel să-l cheme.

În sfârşit, sunară ceasurile unsprezece. Ea începu să aştepte, să aştepte şi să asculte. Nu mai putea face nimic. Încetă chiar să gândească. Inima i se învioră şi începu să zvâcnească mai puternic, din ce în ce cu mai multă putere, şi – curios! – parcă şi timpul porni mai zorit. Trecu un sfert

de ceas, trecu jumătate, mai trecură câteva minute – după părerea Elenei – şi deodată ea tresări: orologiul bătu nu douăsprezece, ci chiar unu. „Nu mai vine, va pleca fără să-şi ia rămas-bun…” Acest gând, împreună cu sângele, îi zvâcni cu putere în cap. Simţi că se sufocă şi că o îneacă plânsul… Alergă în odaia ei şi, cu faţa în palme, căzu pe pat.

Zăcu, nemişcată, jumătate de oră. Lacrimi i se prelingeau printre degete pe pernă. Deodată se ridică şi se aşeză în capul oaselor. O frământare stranie se petrecu în sufletul ei. Expresia feţei i se schimbă. Ochii i se uscară de la sine şi începură să strălucească. Sprâncenele se încruntară. Buzele i se strânseră.

Mai trecu o jumătate de ceas. Pentru ultima dată, Elena ciuli urechile: oare nu va prinde glasul cunoscut? Se sculă brusc, îşi puse pălăria şi mănuşile, îşi aruncă o mantelă pe umeri şi, neobservată, se strecură din casă şi o porni cu paşi repezi pe drumul care ducea la locuinţa lui Bersenev.

XVIII

Elena mergea, cu capul puţin înclinat, privind ţintă înainte. Nu se temea de nimic. Nu înţelegea nimic. Voia să se mai întâlnească o dată cu Insarov. Mergea fără să bage de seamă că soarele dispăruse de mult, învăluit de nori negri, grei… Vântul vâjâia năvalnic în frunzişul copacilor şi-i învolbura rochia. Iar praful se ridica dintr-o dată, purtat în vârtejuri pe drum… Apoi începură să cadă picături mari de ploaie. Elena nu-i dădu nicio atenţie. Dar ploaia se înteţi din ce în ce, tot mai puternic. Sclipi un fulger, bubui un tunet. Ea se opri şi-şi aruncă privirea în toate părţile… Din fericire, nu departe de locul unde o apucase furtuna, se afla un vechi paraclis părăsit, deasupra unei fântâni în ruină. Alergă până acolo şi se adăposti sub acoperişul scund. Ploaia umfla şuvoaie. Cerul se întunecase de jur împrejur. Cu o mută deznădejde se

uita Elena prin reţeaua deasă a picăturilor repezi de ploaie. Ultima speranţă de a se întâlni cu Insarov dispăruse. O bătrână cerşetoare intră în paraclis, se scutură şi rosti cu o plecăciune: „Mă adăpostesc şi eu de ploaie, măicuţă!” Apoi, oftând şi gemând, se aşeză pe-o ieşitură a fântânii. Elena îşi vârî mâna în buzunar. Băbuţa îi prinse mişcarea, iar faţa ei gălbejită şi cu zbârcituri – odinioară frumoasă – se învioră dintr-o dată. „Îţi mulţumesc, măicuţă, inimă de aur!” începu ea. Elena nu-şi găsi punga în buzunar; iar bătrâna stătea tot cu mâna întinsă…

— N-am bani, mătuşica, zise Elena; dar ia cel puţin asta. Poate ţi-o fi de vreun folos… şi îi dădu batista.

— Vai, mândruţo! Rosti cerşetoarea. Ce să fac cu batista? Doar s-o dăruiesc nepoată-mi, când s-o mărita. Să te răsplătească Dumnezeu pentru bunătatea inimii tale!

Răsună un trăsnet.

— Doamne, Iisuse Hristoase! Mormăi cerşetoarea şi îşi făcu cruce de trei ori. Nu cumva te-am mai întâlnit? Adăugă ea, după un răstimp. Nu mi-i fi dat vreodată de pomană?

Elena se uită la bătrână şi o recunoscu.

— Da, mătuşica, răspunse ea. Ba încă m-ai şi întrebat de ce-s aşa de tristă.

— Aşa, hulubiţo, aşa-i! De aceea te-am şi cunoscut. Dar parcă şi acuma te-ar roade o mâhnire. Iaca, şi batista ţi-i udă de lacrimi. Voi, mândruţele, aveţi o singură durere, o singură jale mare.

— Ce jale, mătuşica?

— Ce jale? Ehei, duducuţă bună, nu-ţi merge să umbli cu vicleşuguri faţă de o babă ca mine. Ştim noi care ţi-i aleanul. Acestea nu-s chinuri de orfană. Am fost şi eu tânără, îngeraşule, am trecut şi eu prin dârdora asta. Aşa-i! Pentru bunătatea ta, uite ce-ţi pot spune: ai întâlnit un om de treabă, nu un fluşturatic; ţine-te de dânsul. Ţine-te cu dinţii. Dacă ţi-o fi scris, are să fie al tău; iar dacă nu ţi-o

fi – n-ai ce-i face: totu-i la voia Domnului. Da, da! Ce te uiţi aşa la mine? Eu sunt vrăjitoare. Dacă vrei, pot să-ţi iau în batistuţă tot amarul. Ţi-l iau şi ţi-l duc! Uite, abia se mai scutură un nor. Tu n-ai decât să mai aştepţi, eu însă plec. Că nu-i pentru prima dată că mă udă ploaia. Ţine minte, hulubiţo: a fost şi s-a mistuit jalea. Nici pomeneală nu mai e! Doamne, miluieşte-ne pe noi!

Cerşetoarea se ridică, ieşi din paraclis şi-şi văzu de drum, târându-şi picioarele. Elena privi cu uimire în urma ei. „Ce-o fi însemnând asta?" şopti ea, fără voie.

Ploaia cernea acum ca prin sită. Soarele zâmbi o clipă printre nori. Elena se pregătea să-şi părăsească adăpostul… Când deodată, la zece paşi de paraclis, îl văzu pe Insarov. Înfăşurat într-o manta de ploaie, venea pe acelaşi drum, străbătut de Elena: se grăbea pesemne acasă. Ea se sprijini de vechiul parmaclâc al pridvorului, vru să-l strige. Dar glasul i se frânse… Insarov trecu mai departe, fără să-şi ridice capul…

— Dmitri Nikanorovici! rosti ea în cele din urmă.

Insarov se opri scurt şi se uită îndărăt… N-o recunoscu din primul moment pe Elena. Numaidecât însă se îndreptă spre ea.

— Dumneavoastră, dumneavoastră aici! exclamă el.

Elena se retrase, tăcută, înlăuntrul paraclisului. Insarov o urmă.

— Dumneavoastră aici? repetă el.

Ea continua să tacă, se uita numai la dânsul cu o privire lungă, blândă… El îşi plecă ochii în pământ.

— Veneaţi de la noi? îl întrebă ea.

— Nu… nu de la dumneavoastră.

— Nu? repetă Elena, silindu-se să zâmbească. Aşa v-aţi ţinut făgăduiala? V-am aşteptat de dimineaţă.

— Eu nu v-am făgăduit nimic, Elena Nikolaevna. Aduceţi-vă aminte.

Elena schiţă iarăşi un zâmbet şi îşi trecu mâna pe faţă. Şi mâna, şi faţa ei erau albe ca varul.

— Vasăzică, aţi vrut să plecaţi fără să vă luaţi rămas-bun de la noi?

— Da, rosti surd şi aspru Insarov.

— Aşa? După cunoştinţa noastră, după aceste convorbiri, după tot ce-a fost… Prin urmare, dacă eu nu v-aş fi întâlnit aici din întâmplare (în glasul Elenei se auziră lacrimi şi ea se opri o clipă) … aţi fi plecat fără să-mi fi strâns mâna pentru ultima oară, şi nu v-ar fi părut rău?

Insarov îşi feri privirea.

— Elena Nikolaevna, vă rog să nu-mi vorbiţi astfel. Şi aşa nu mi-a fost uşor. Credeţi-mă că hotărârea asta am luat-o cu mare greutate. Dacă aţi şti…

— Nu vreau să ştiu de ce plecaţi, îi tăie vorba Elena, speriată. Pesemne aşa trebuie. Pesemne se cuvine să ne despărţim. Fără o cauză serioasă n-aţi fi acceptat să vă îndureraţi prietenii. Dar oare prietenii aşa se despart? Doar suntem prieteni, nu-i aşa?

— Nu, zise Insarov.

— Nu? rosti Elena. Şi obrajii i se împurpurară uşor.

— Tocmai de aceea şi plec, fiindcă nu suntem prieteni. Nu mă siliţi să spun ceea ce nu vreau, şi ceea ce n-o să spun.

— Înainte eraţi sincer cu mine, zise Elena cu un uşor ton de reproş, vă amintiţi?

— Pe atunci puteam fi sincer, pentru că n-aveam ce ascunde. Pe când acum…

— Pe când acuma? Îl întrebă Elena.

— Pe când acuma… Pe când acuma trebuie să plec. Rămas-bun!

Dacă în clipa aceea Insarov şi-ar fi ridicat ochii asupra Elenei, ar fi observat că figura ei se lumina din ce în ce mai mult, pe măsură ce se posomora şi se întuneca chipul lui. Dar Insarov îşi ţinea privirile aţintite cu încăpăţânare în pământ.

— Bine, adio, Dmitri Nikanorovici, începu ea. Dar, cum am apucat să ne întâlnim, daţi-mi cel puţin acum mâna.

Insarov vru să-i întindă mâna.

— Nu, nu pot face asta, rosti el şi-şi întoarse din nou faţa.

— Nu puteţi?

— Nu pot. Rămas-bun!

Şi el se îndreptă spre uşa paraclisului.

— Mai îngăduiţi puţin, stărui Elena. Parcă vă temeţi de mine. Eu însă sunt mai curajoasă decât dumneavoastră, adăugă ea, cu un neaşteptat tremur, care-i înfiora întreaga fiinţă. Pot să vă spun… vreţi să ştiţi de ce m-aţi găsit aici? Ştiţi unde mă duceam?

Insarov o privi cu uimire.

— Mă duceam la dumneavoastră.

— La mine?

Elena îşi acoperi faţa cu palmele.

— Aţi vrut să mă siliţi a vă mărturisi că vă iubesc, şopti ea; şi iată… v-am spus-o.

— Elena! exclamă Insarov.

Ea îşi luă mâinile de pe faţă, se uită la dânsul şi-i căzu la piept.

Insarov o îmbrăţişa cu patimă şi tăcu. N-avea nevoie să-i spună că şi el o iubeşte. Elena putea înţelege că-i iubită numai din exclamaţia aceea, din subita transformare a întregii lui fiinţe, din felul cum i se înălţa şi se pogora pieptul, de care se lipise ea cu atâta încredere, precum şi din modul cum îi atingea părul cu degetele. Insarov tăcea, dar ea n-avea nevoie de cuvintele lui. „E aici, mă iubeşte… ce-mi mai trebuie?” Liniştea fericirii, liniştea limanului tihnit şi cea a atingerii ţelului, liniştea celestă care dă până şi morţii sens şi frumuseţe îi umplea tot sufletul cu stihia ei divină. Ea nu mai dorea nimic, fiindcă stăpânea totul. „O, fratele meu, prietenul meu, iubitul meu!” şopteau buzele sale, şi nici nu ştia inima cui – a lui sau a ei – bătea voluptuos, topindu-se în pieptul său.

Iar el stătea nemişcat, cuprinzând cu braţele sale puternice viaţa aceasta tânără care i se dăruia.

Avea parcă pe piept o nouă povară, negrăit de scumpă… Simţământul smereniei, simţământul recunoştinţei inexprimabile prefăcuse în pulbere sufletul său puternic, şi lacrimi – încă necunoscute – îi umeziră ochii…

Ea însă nu plângea, ci repeta numai: „O, prietenul meu… o, fratele meu!”

— Vasăzică, mă vei urma oriunde mă voi duce? o întrebă el după un sfert de ceas, ţinând-o strâns în braţele sale.

— Pretutindeni, până la capătul pământului. Unde vei fi tu, voi fi şi eu.

— Nu te înşeli singură? Ştii că părinţii tăi nu-şi vor da niciodată consimţământul pentru căsătoria noastră?

— Nu mă înşel deloc. Ştiu şi asta.

— Dar ştii că eu sunt un om sărac, aproape un cerşetor?

— Ştiu.

— Că nu sunt rus şi nu mi-i dat să locuiesc în Rusia… Că tu vei fi nevoită să rupi toate legăturile cu patria, cu familia?

— Ştiu, ştiu.

— Ştii că mi-am închinat viaţa unei cauze trudnice, ingrate… că eu… că noi vom fi puşi în situaţia de a ne expune primejdiilor, lipsurilor, poate chiar înjosirilor?

— Ştiu, ştiu tot! Dar te iubesc.

— Că va trebui să părăseşti felul de viaţă cu care te-ai deprins şi, singură printre străini, vei fi nevoită poate să şi munceşti acolo…

Ea îi puse palma pe gură.

— Te iubesc, dragul meu.

Insarov începu să-i sărute mâna firavă, trandafirie. Elena nu şi-o retrase, ci privea cu o bucurie copilărească şi cu o curiozitate zâmbitoare cum îi acoperea el de sărutări mâna, degetele…

Deodată se îmbujora la faţă şi se uită ţină în ochii săi.

El îi ridică cu duioşie capul şi o privi stăruitor în ochi.

— Atunci să-mi trăieşti, îi spuse el, soţia mea înaintea oamenilor şi a lui Dumnezeu!

XIX

Peste vreun ceas, Elena intră cu pas uşor în salon, purtând pălăria într-o mână şi mantela în cealaltă. Părul îi era cam zburlit, pe fiecare obraz îi răsărise câte o mică pată trandafirie, zâmbetul nu-i pierea de pe buze, iar pleoapele îi cădeau peste ochii mijiţi care îşi păstrau încă surâsul. Abia păşea de osteneală, dar osteneala asta îi era plăcută: de fapt orice o încânta. Totul i se părea mângâietor şi prietenos. Uvar Ivanovici şedea la fereastră. Elena se apropie de dânsul, îi puse mâna pe umăr, se aplecă puţin şi izbucni fără voie în râs.

— Ce-i? o întrebă el, mirat.

Ei nu-i venea răspunsul pe buze. Era gata să-l sărute pe Uvar Ivanovici.

— Bâldâbâc, ca o plăcintă… rosti în cele din urmă Elena.

Dar Uvar Ivanovici nici nu clipi şi continuă să se uite la Elena, care scăpă pe genunchii lui mantela şi pălăria.

— Dragă Uvar Ivanovici, rosti ea. Mi-i somn, sunt obosită, şi pufni iarăşi în râs, căzând în fotoliul de lângă dânsul.

— Hm! Făcu Uvar Ivanovici şi începu să-şi joace degetele. Da, ar fi trebuit… da!…

Elena se uită în juru-i şi se gândi: „Trebuie să mă despart în curând de toate acestea… şi curios! Nu simt nici spaimă, nici îndoială, nici regrete… Doar de mama îmi pare rău!” Apoi îi răsări iarăşi, în faţa ochilor, paraclisul… îi răsună din nou în urechi glasul lui, îi simţea braţele încolăcite în jurul trupului său. Inima îi zvâcni de bucurie, dar slab: fericirea o copleşea de istov, îi veni în minte băbuţa cerşetoare. „Parcă mi-a luat cu mâna toată jalea, îşi

zise. Ah, ce fericită-s! Nici nu merit atâta fericire, venită aşa de repede!” Să-şi fi dat o clipă frâu liber, şi lacrimi dulci, fără de sfârşit, i-ar fi ţâşnit din ochi. Le stăpâni numai cu zâmbetul. Oricum se aşeza, i se părea că nici nu există o poziţie mai nimerită şi mai comodă: totul parcă o legăna. Toate mişcările îi erau domoale şi molcome. Unde erau nerăbdarea şi asprimea ei? Intră în cameră Zoe. Elena se gândi că nu văzuse niciodată în viaţă o mutrişoară mai fermecătoare. Veni pe urmă Anna Vasilievna. Elena simţi o săgetătură. Cu câtă duioşie o îmbrăţişa ea pe maică-sa cea bună şi o sărută pe frunte, sub părul uşor încărunţit! După aceea Elena se duse în odaia ei. Totul o primi acolo cu zâmbete. Se aşează pe pătuţul său cu un sentiment de triumf sfios şi smerit – pe acelaşi pat unde cu trei ore mai înainte petrecuse nişte clipe aşa de dureroase. „Eu încă de atunci ştiam că mă iubeşte, se gândi ea; ba chiar de mai înainte. Ah, nu, nu… asta-i păcat.” „Tu eşti soţia mea!” şopti Elena, acoperindu-şi faţa cu palmele, şi se aruncă în genunchi.

Către seară Elena căzu pe gânduri. O cuprinse tristeţea la gândul că nu se va întâlni aşa de curând cu Insarov, care nu mai putea rămâne la Bersenev fără a trezi bănuieli. Iată ce hotărâseră între ei: Insarov urma să se întoarcă la Moscova şi să vină în vizită la Bersenev de două ori până la toamnă. Din partea ei, ea făgădui să-i scrie şi – dacă va fi cu putinţă – să-i fixeze o întâlnire undeva pe lângă Kunţovo. La ceai Elena se duse în salon, unde găsi pe obişnuiţii casei, printre care era şi Şubin: acesta o privi scrutător de cum îşi făcu apariţia; Elena ar fi vrut să stea prieteneşte de vorbă cu dânsul, ca odinioară, dar se temea de isteţimea lui ca şi de ea însăşi. Bănuia că nu degeaba o lăsase el în pace timp de peste două săptămâni. În curând sosi şi Bersenev, care transmise Annei Vasilievna, din partea lui Insarov, multe salutări împreună cu scuzele că plecase la Moscova fără să-i fi prezentat omagii de rămas-bun. Numele lui Insarov era pronunţat pentru prima oară

în ziua aceea faţă de Elena, care simţi că roşeşte, îşi dădu în acelaşi timp seama că s-ar fi cuvenit a-şi exprima regretul faţă de plecarea unui prieten atât de bun; dar ea nu se putu preface şi continuă să şadă tăcută, nemişcată, în vreme ce Anna Vasilievna ofta şi suspina după dânsul. Elena căuta să stea în preajma lui Bersenev. Nu se temea de dânsul, deşi el îi cunoştea în parte taina. Căuta lângă el ocrotire împotriva lui Şubin, care o privea mereu, dar nu ironic, ci numai stăruitor. În timpul serii Bersenev se arătă şi el nedumerit: se aşteptase s-o vadă pe Elena mai tristă. Din fericire se iscă între el şi Şubin o controversă în materie de artă. Atunci Elena se retrase deoparte, ascultându-le glasul ca prin somn. Treptat-treptat, nu numai ei doi, ci întreaga încăpere, cu tot ceea ce era în juru-i, i se arăta ca în vis: până şi samovarul de pe masă, şi vesta scurtă a lui Uvar Ivanovici, şi unghiile lucii ale Zoei, până şi portretul în ulei al marelui duce Konstantin Pavlovici[36] atârnat în perete. Totul parcă se risipea şi se cufunda în ceaţă, încetând să mai existe. Stăruia doar o milă pentru toţi. „La ce mai trăiesc oamenii aceştia?” îşi zicea ea.

— Ţi-e somn? o întrebă maică-sa. Ea nici nu auzi întrebarea mamei.

— E o aluzie numai în parte întemeiată, spui tu? Aceste cuvinte, rostite ferm de Şubin, atraseră numaidecât atenţia Elenei. Dă-mi voie, mă rog, adăugă el, dar tocmai asta dă farmec convorbirii. O aluzie justă stârneşte întristarea – şi asta nu-i purtare creştinească. Faţă de o aluzie însă fără temei, omul rămâne indiferent – asta-i o prostie; pe când o aluzie, adevărată doar pe jumătate, provoacă necaz şi enervare. Dacă aş spune, de pildă, că Elena Nikolaevna este îndrăgostită de unul dintre noi, în ce categorie ar

36 Al doilea fiu al împăratului Pavel I (1754-l801). Considerat urmaş al tronului până la moartea lui Alexandru I (1777-l825), marele duce Konstantin Pavlovici (1779-l831) a renunţat în scris la tron încă din 1823, fapt păstrat în secret de curtea imperială.

intra aluzia asta? Hai?

— Ah, *monsieur* Paul, rosti Elena. Aş vrea să-ţi arăt necazul meu, dar – drept să-ţi spun – nu pot: sunt aşa de obosită.

— De ce nu te duci la culcare? rosti Anna Vasilievna, care seara veşnic moţăia şi de aceea îi plăcea să trimită pe alţii la culcare. N-ai decât să te retragi. Andrei Petrovici are să te scuze.

Elena îşi sărută mama, îi salută pe toţi ceilalţi şi ieşi, condusă de Şubin până la uşă.

— Elena Nikolaevna, îi şopti el în prag, îl călcaţi pe *monsieur* Paul în picioare şi treceţi fără milă peste el, dar *monsieur* Paul vă binecuvântează şi pe dumneavoastră, şi picioruşele dumneavoastră, şi pantofiorii, şi talpa lor.

Elena săltă din umăr, îi întinse în silă mâna – nu cea sărutată de Insarov – şi, întoarsă în iatacul ei, se dezbrăcă numaidecât, se culcă şi adormi. Se cufundă într-un somn adânc, fară vise, cum nu dorm nici copiii… Doarme aşa numai un copil în convalescenţă, când maică-sa sade lângă leagănul lui şi-l priveghează, ascultându-i răsuflarea.

XX

— Hai la mine pentru câteva clipe, se adresă Şubin lui Bersenev, după ce acesta din urmă îşi luă rămas-bun de la Anna Vasilievna. Vreau să-ţi arăt câte ceva.

Bersenev se îndreptă spre aripa în care locuia Şubin. II uimi mulţimea de studii, statuete şi busturi, învelite în cârpe ude, împrăştiate prin toate ungherele.

— După cum văd, lucrezi de zor, îi spuse Bersenev.

— Trebuie să fac ceva, răspunse acesta. Nu izbuteşti în una, încerci altceva. De altfel eu, ca un corsican ce sunt, mă ocup mai mult cu *vendetta,* decât cu arta adevărată. *Trema, Bisanzia!*[37]

37 Tremură, Bizanţule *(it.).* Corect: *Trema, Bisanzio!* Cuvintele lui Alamir din opera *Belizarie* de Gaeteno Donizetti (1797-l848),

— Nu te înţeleg, zise Bersenev.

— Mai aşteaptă puţin. Uite, bunule prieten şi salvator, priveşte răzbunarea mea nr. 1.

Şubin descoperi o statuie şi Bersenev văzu un bust admirabil al lui Insarov, semănând leit cu modelul. Trăsăturile feţei fuseseră prinse până la cel mai mic amănunt de către Şubin, care dăduse figurii lui o expresie gravă, de om cinstit, nobil, semeţ.

Bersenev îşi exprimă entuziasmul.

— E o adevărată minune! Exclamă el. Te felicit. Asta-i piesă de expoziţie! Ce te face să numeşti act de răzbunare această splendidă operă de artă?

— Fiindcă, *sir,* această „splendidă operă de artă", cum aţi binevoit s-o numiţi, vreau s-o ofer Elenei Nikolaevna, de ziua ei. Pricepi alegoria? Doar nu suntem orbi şi vedem prea bine ceea ce se petrece în preajma noastră; suntem însă nişte gentlemeni şi ne răzbunăm ca gentlemenii.

— Dar uite încă ceva, adăugă Şubin, dezvelind şi cealaltă statuie. Deoarece un artist, după cele mai noi teorii estetice, se bucură de dreptul invidiat de a întrupa orice mârşăvie, ridicând-o la rangul de capodoperă a creaţiei, eu, prin făurirea acestei capodopere, m-am răzbunat, dar acum nu ca un gentleman, ci pur şi simplu *en canaille*[38].

Sculptorul dădu pânza la o parte cu un gest îndemânatic şi înaintea lui Bersenev se ivi o statuetă, gen Dantan, care îl reprezenta pe acelaşi Insarov. Nu se putea născoci ceva mai răutăcios şi mai spiritual. Tânărul bulgar era înfăţişat ca un berbec, ridicat pe picioarele de dinapoi şi cu coarnele pregătite de atac. O gravitate tâmpă, impulsivitate, încăpăţânare, stângăcie, mărginire – iată ce arăta fizionomia „soţului oilor cu lâna de mătase". Şi cu toate acestea asemănarea era atât de surprinzătoare şi de neîndoioasă, că Bersenev nu se putu stăpâni şi izbucni în

---

reprezentată cu mare succes la Petersburg în stagiunea 1839/1840.

38 Ca o canalie *(fr.).*

hohote de râs.

— Ce zici? E amuzant? întrebă Şubin. L-ai recunoscut pe *irou*? Mă sfătuieşti să dau şi asta la expoziţie? Asta, dragă frate, am să mi-o fac cadou mie însumi la propria mea onomastică… Excelenţa-voastră îmi permite să execut unele figuri de dans?

Şubin făcu câteva salturi, lovindu-se cu călcâiele în spate.

Bersenev ridică de jos pânza şi o aruncă pe statuetă.

— O! Generosule, începu Şubin. Care-i cel mai generos personaj cunoscut de istorie? Mă rog, n-are importanţă. Iar acum, adăugă el, dezvelind – cu un gest triumfal şi trist în acelaşi timp – o a treia şi destul de considerabilă masă de lut, ai să vezi ceva ce dovedeşte smerita înţelepciune şi perspicacitatea prietenului tău. Ai să te convingi că acesta, ca un adevărat artist, simte totuşi nevoia şi utilitatea autoflagelării. Poftim, priveşte.

Sculptorul smulse pânza, iar Bersenev văzu două capete lipite unul de altul, crescute parcă din aceeaşi tulpină… Nu înţelese numaidecât despre ce-i vorba. Dar, uitându-se mai bine, recunoscu într-unui chipul Annuşkăi, iar în cel de al doilea pe al lui Şubin în persoană. De fapt, erau mai degrabă nişte caricaturi, decât portrete. Annuşka era reprezentată ca o mândreţe de fată, planturoasă, cu fruntea îngustă, cu ochii înecaţi în grăsime şi cu nasul avântat semeţ în sus. Buzele ei groase zâmbeau obraznic. Pe faţa sa erau zugrăvite senzualitatea, nepăsarea şi cutezanţa, pe lângă un aer de blândeţe. Pe sine însuşi Şubin se reprezentase în chip de crai istovit, slăbănog, cu obrajii scofâlciţi, cu laţe rare de păr, pleoştite, cu o expresie ştearsă în ochii stinşi şi cu un nas ascuţit, ca de mort. Bersenev îşi întoarse cu dezgust faţa de la sculptură.

— Ce zici, dragă, de perechea asta? întrebă Şubin. Nu vrei să fii aşa de bun şi să găseşti un titlu convenabil? Pentru primele două piese am născocit titluri. Sub bust se va citi: *Erou visând la salvarea patriei.* Sub statuetă:

Păzea, cârnăţarii! Iar sub ultima năzdrăvănie, oare n-ar merge: *Viitorul artistului Pavel Iakovlev Şubin?* Nu-i bine?

— Încetează odată, replică Bersenev. Nu face să-ţi pierzi vremea cu asemenea… Nu-i veni numaidecât în minte cuvântul cel mai potrivit.

— Porcărie vrei să spui? Nu, dragă, iartă-mă, dar dacă-i vorba de expoziţie, tocmai grupul acesta vine pe primul plan.

— Curată porcărie! repetă Bersenev. Şi-apoi ce rost are? Tu nu ai deloc în tine premisele unei asemenea evoluţii, cu care – din nefericire – sunt înzestraţi din belşug artiştii noştri. Tu, pur şi simplu, te autoponegreşti.

— Aşa crezi? Rosti mohorât Şubin. Dacă n-am aceste premise şi le voi căpăta în viitor, toată vinovăţia cade… asupra unei anumite persoane. Tu nu ştii, adăugă el, încruntându-şi tragic sprâncenele, că am vrut să mă apuc de băutură?

— Nu mai spune!?

— Zău că am încercat, ripostă el şi, înseninat, izbucni deodată în râs. N-are niciun gust băutura, dragă, nici nu lunecă măcar pe gât, pe urmă îţi huieşte capul, însuşi marele Luşcihin – Harlampi Luşcihin – cel mai straşnic beţivan din Moscova, iar după alţii chiar din toată Rusia, a declarat că n-am stofa în mine. Eu şi băutura, după spusele lui, n-o să ducem casă bună niciodată.

Bersenev se repezi asupra grupului statuar, dar Şubin îl opri.

— Stai, dragă, nu da! Asta îmi va fi de învăţătură, îmi va sluji de sperietoare.

Bersenev pufni în râs.

— În cazul acesta, hai să-ţi cruţ momâia, rosti el. Trăiască adevărata artă veşnică!

— Trăiască! îi ţinu isonul Şubin. Cu arta binele e mai dulce, iar răul mai puţin amar.

Prietenii îşi strânseră cordial mâna şi se despărţiră.

XXI

Când s-a trezit Elena, primul său simţământ a fost o spaimă bucuroasă. „Oare-i adevărat? Oare-i adevărat?” se întreba, şi inima i se înduioşa de fericire. O năpădeau amintirile şi îi năvăleau în suflet. O învăluia o linişte fericită, entuziastă, în cursul dimineţii însă îngrijorarea o cuprinse încet-încet; iar în zilele următoare o copleşiră tristeţea şi urâtul.

Ştia acum într-adevăr ce voia, dar asta nu-i aducea nicio alinare. Neuitata întâlnire cu Insarov o scosese pentru totdeauna din vechiu-i făgaş. Nu mai era legată de trecut, de care se simţea departe. Totuşi, în juru-i, viaţa se desfăşura după obişnuitele rânduieli de odinioară. Totul îşi urma cursul ştiut, ca şi cum nimic nu s-ar fi schimbat. Traiul de dinainte mergea ca şi altădată, bizuindu-se pe participarea şi pe colaborarea Elenei din trecut. Ea încercă să-i scrie lui Insarov, dar nu izbuti: cuvintele se înşiruiau pe hârtie ca lipsite de viaţă, false… Puse capăt şi jurnalului său: trase o linie groasă sub ultimul rând. Acesta era trecutul. Ea însă se implântase în viitor, cu toate gândurile sale, cu întreaga ei fiinţă. Avea inima grea. Să stai împreună cu mama care nu bănuieşte nimic, s-o asculţi, să-i răspunzi şi să vorbeşti cu dânsa i se părea Elenei, ceva nelegiuit. Simţea în ea minciuna. Se revolta, deşi n-avea de ce roşi. Adesea se năştea în sufletul ei o dorinţă, aproape nedomolită, de a se destăinui fară niciun ascunziş, orice s-ar întâmpla apoi.

„De ce Dmitri nu m-a dus chiar atunci din paraclis acolo unde ar fi vrut? se gândi ea. Nu mi-a spus că eu sunt soţia lui înaintea lui Dumnezeu? Atunci ce mai caut aici?” Elena începu să se înstrăineze de toţi, chiar de Uvar Ivanovici, care era mai nedumerit decât oricând şi îşi juca doar degetele. Tot ce-o înconjura nu-i mai părea simpatic, nici prietenos, nici chiar vis: avea impresia că un coşmar o apăsa cu povara lui neclintită, mormântală. Totul în jur

părea plin de mânie, o mustra, nu voia să ştie de dânsa, ca şi cum i-ar fi şoptit: orice-ai face eşti totuşi a noastră. Până şi oropsitele păsări şi animale, pe care le ocrotea, se uitau la dânsa – după cum i se părea Elenei – cu neîncredere şi duşmănie. Uneori se ruşina de sentimentele ei, simţea mustrări de cuget: „Totuşi asta-i casa mea, se gândea, familia mea, patria mea…" „Nu, asta nu mai este patria ta, nici familia ta…" îi repeta un alt glas. Simţea fiori de groază, şi lipsa ei de curaj o înciuda. Era abia la începutul necazurilor şi îşi pierduse răbdarea… Aşa îşi ţinea făgăduiala?

Nu curând îşi recapătă Elena stăpânirea de sine. Dar trecu o săptămână, apoi alta… Elena se linişti puţin şi începu să se deprindă cu noua-i situaţie, îi scrise două bileţele lui Insarov, pe care ea însăşi le duse la poştă. Pentru nimic în lume – atât de ruşine, cât şi din mândrie – nu s-ar fi încrezut în jupânească. Începu să-l aştepte. Dar, în locul lui, sosi într-o bună dimineaţă Nikolai Artemievici.

XXII

Niciodată locotenentul de gardă în retragere Stahov nu fusese văzut în casa lui atât de ursuz, dar în acelaşi timp aşa de solemn şi sigur de sine ca în ziua aceea. Intră în salon îmbrăcat cu palton şi cu pălăria pe cap. Păşea tacticos, cu paşi largi, răsunători. Se apropie de oglindă şi se privi îndelung, clătinând din cap şi muşcându-şi buzele cu o severitate calmă. Anna Vasilievna îl întâmpină cu o vădită emoţie şi cu tainică bucurie (cum îl întâmpinase de altfel totdeauna). Stahov nu-şi scoase nici măcar pălăria din cap, nici nu-i dădu bună ziua, ci doar întinse în tăcere Elenei mănuşa-i de căprioară, ca să i-o sărute. Anna Vasilievna începu să-l întrebe despre mersul curei. El nu-i răspunse nimic. Îşi făcu apariţia şi Uvar Ivanovici. Gazda îi aruncă o căutătură şi făcu: „A-a!" Cu dânsul se purta

îndeobşte rece şi condescendent, deşi îi recunoştea „urme din sângele autenticilor Stahovi”. Se ştie că aproape toate familiile aristocratice ruseşti sunt convinse de existenţa unor excepţionale calităţi moştenite, proprii numai neamului lor. Nu o dată ne-a fost dat să auzim consideraţii în convorbirile intime despre „nasul familiei Podsalaskin” şi despre „ceafa neamului Perepreev”. Zoe intră şi făcu o reverenţă lui Nikolai Artemievici; dar el mârâi ceva nedesluşit, se aşeză în fotoliu, ceru o cafea şi numai după aceea îşi scoase pălăria. I se aduse cafeaua; el o bău şi, după ce se uită pe rând la fiecare, mormăi printre dinţi: *„Sortez, s’il vous plaît”*[39] şi, adresându-se soţiei sale, adăugă: *„Et vous, madame, restez, je vous prie”*[40].

Toţi ieşiră afară de Anna Vasilievna, căreia îi tremura capul de emoţie. Solemnitatea purtării lui Nikolai Artemievici o uimea: se aştepta la ceva extraordinar.

— Ce s-a întâmplat?! exclamă ea, de îndată ce se închise uşa.

Nikolai Artemievici aruncă o privire indiferentă spre Anna Vasilievna.

— Nimic deosebit; dar ce-i năravul ăsta de a lua totdeauna o înfăţişare de victimă? începu el, lăsându-şi în jos colţul buzelor, fără niciun rost, după fiecare cuvânt. Am vrut numai să te previn că astăzi vom avea la dejun un musafir nou.

— Pe cine anume?

— Pe Kurnatovski, Egor Andreevici. Nu-l cunoşti. E prim-secretar la Senat.

— Va prânzi la noi astăzi?

— Da.

— Şi numai pentru a-mi comunica asta ai concediat pe toţi ai casei?

Nikolai Artemievici aruncă iarăşi o căutătură Annei Vasilievna, de data asta ironică.

---

39 Ieşiţi, vă rog *(fr.)*

40 Iar dumneavoastră, doamnă, rămâneţi, vă rog *(fr.).*

— Te miră? Aşteaptă puţin şi vei avea, într-adevăr, motiv de uimire.

El tăcu. Anna Vasilievna nu rosti nicio vorbă câteva minute.

— Aş vrea… reluă ea.

— Ştiu, ştiu, totdeauna m-ai socotit ca un om „imoral”, începu deodată Nikolai Artemievici.

— Eu? îngăimă, surprinsă, Anna Vasilievna.

— Şi poate cu drept cuvânt. Nu neg că, într-adevăr, ţi-am dat uneori motive juste de nemulţumire („Caii cei suri!” fulgeră prin mintea Annei Vasilievna), deşi trebuie să recunoşti că faţă de cunoscuta stare a sănătăţii matale…

— Dar eu nu te învinovăţesc deloc, Nikolai Artemievici.

— *C’est possible*[41]. Oricum, n-am de gând să mă justific. Mă va justifica timpul. Dar socot de datoria mea să te încredinţez că-mi cunosc obligaţiile şi am grijă de… interesele familiei… care se află în seama mea.

„Oare ce înseamnă asta?” se gândi Anna Vasilievna. (Ea nu putea şti că, în ajun, la Clubul Englez se iscase o discuţie într-un cerc despre incapacitatea ruşilor de a ţine *speech-uri.* „Cine dintre noi ştie să vorbească în public? Numiţi-l pe careva!” exclamă unul dintre interlocutori. „Uite, Stahov, de pildă”, răspunse un altul, arătându-l pe Nikolai Artemievici, care se afla de faţă şi care se umfla în pene de mulţumire.)

— De exemplu, urmă Nikolai Artemievici, s-o luăm pe fiica mea Elena. Nu crezi că a sosit timpul ca ea să-şi croiască un drum sigur în viaţă… cu alte cuvinte: să se mărite? Toate filosofările şi acţiunile filantropice sunt bune într-o oarecare măsură şi până la o anumită vârstă. E timpul să se lepede de fumurile acestea şi să părăsească societatea împestriţată de artişti, dăscălaşi şi mai ştiu eu ce muntenegreni – şi să intre în rândul oamenilor.

— Ce vrei să spui cu asta? îl întrebă Anna Vasilievna.

— Îndată! Ascultă-mă, te rog, răspunse Nikolai

41 Se prea poate *(fr.).*

Artemievici, lăsându-şi iarăşi colţul buzelor în jos. Am să-ţi vorbesc deschis, fără ocolişuri: am făcut cunoştinţă şi m-am împrietenit cu tânărul acesta, domnul Kurnatovski, în speranţa de a-l avea ginere. Nădăjduiesc că, după ce-l vei cunoaşte, nu mă vei învinovăţi de părtinire sau de pripeală, (în timp ce vorbea, Nikolai Artemievici îşi admira singur elocinţa.) Instruit la perfecţie, jurist, extrem de manierat, treizeci şi trei de ani, prim-secretar, consilier de colegiu, decorat cu ordinul Sfântul Stanislav. Sper că recunoşti că nu-s de teapa acelor *pères de comédie*[42] care umblă numai după ranguri. Dar singură mi-ai spus că Elenei îi plac oamenii serioşi, de ispravă. Egor Andreevici este un maestru în specialitatea lui. Iar pe de altă parte, fiica mea are slăbiciune pentru acte mărinimoase. În această privinţă, află că Egor Andreevici, de îndată ce şi-a câştigat posibilitatea, mă înţelegi – adică posibilitatea de a trăi în îndestulare din leafa lui – a renunţat numaidecât în favoarea fraţilor săi la ajutorul anual fixat de tatăl său.

— Dar cine-i părintele lui? întrebă Anna Vasilievna.

— Tatăl lui? E un om vestit în felul lui, de o moralitate absolută, un *vrai stoicien*[43], mi se pare maior în retragere şi care administrează toate moşiile conţilor B.

— A! Făcu Anna Vasilievna.

— A! De ce: a? o îngână Nikolai Artemievici. Nu cumva te-ai molipsit şi dumneata de prejudecăţi?

— Dar n-am spus nimic, dădu să răspundă Anna Vasilievna.

— Ba ai spus: a! Oricum ar fi, socot necesar să te previn asupra felului meu de a gândi şi îndrăznesc să cred… îndrăznesc să sper că domnul Kurnatovski va fi primit à *bras ouverts*[44]*.* Ăsta doar nu-i un muntenegrean oarecare.

— Bineînţeles! Trebuie numai să-l chem pe bucătarul

---

42 Părinţi de comedie *(fr.).*

43 Un adevărat stoic *(fr.).*

44 Cu braţele deschise *(fr.).*

Vanka, să-i comand încă un fel pentru masă.

— Îţi dai seama că în asemenea treburi nu mă amestec, rosti Nikolai Artemievici, se sculă, îşi puse pălăria în cap şi, fluierând (auzise de la cineva că la ţară sau la manej poţi să fluieri), se duse să se plimbe prin livadă. Şubin se uită la dânsul din fereastra aripii în care locuia şi scoase strengăreşte limba la el.

La ora patru fără zece minute, o caretă se opri la intrarea vilei Stahovilor, iar un bărbat încă tânăr, plăcut la înfăţişare, îmbrăcat simplu şi elegant, coborî din ea şi ceru a fi anunţat. Era Egor Andreevici Kurnatovski.

Iată ce-i scrise Elena, printre altele, lui Insarov a doua zi:

„Felicită-mă, dragă Dmitri, că am un logodnic. Ieri a luat prânzul la noi. Tătăica l-a cunoscut la Clubul Englez – pare-mi-se – şi l-a invitat. El a venit ieri, desigur, nu în calitate de logodnic. Dar buna mea măicuţă, căreia tătăica i-a împărtăşit nădejdile sale, mi-a spus ce soi de musafir este el. ÎL cheamă Egor Andreevici Kurnatovski. Are funcţia de prim-secretar al Senatului. Să-ţi descriu mai întâi înfăţişarea lui. E de statură potrivită; ceva mai scund decât tine. Bine clădit! Trăsături regulate. Părul tuns scurt. Poartă favoriţi bogaţi, ochi mici (ca ai tăi) – căprui, vioi, buze plate, groase; în ochi şi pe buze îi stăruie permanent un zâmbet, oarecum oficial, care parcă ar fi «de gardă». Se poartă foarte simplu, vorbeşte răspicat – de altfel face totul răspicat: umblă, râde şi mănâncă, de parcă ar îndeplini un serviciu. «Cât de bine l-a studiat!» te gândeşti tu poate în momentul acesta. Da, l-am studiat, ca să ţi-l pot descrie. Cum să nu-ţi studiezi logodnicul! Are ceva rigid, e prostănac şi gol, dar în acelaşi timp, cinstit. Se spune că, într-adevăr, e foarte corect. Şi tu ai o rigiditate de caracter, dar nu aşa, ca a lui. La masă el a stat lângă mine, faţă în faţă cu Şubin. La început a fost vorba de nişte întreprinderi comerciale: cică se pricepe în asta – cât pe ce era să-şi părăsească slujba şi să ia

conducerea unei fabrici mari. Dar a renunţat! Apoi Şubin a deschis discuţia despre teatru. Domnul Kurnatovski a declarat fără falsă modestie, recunosc, că nu se pricepe la artă. Asta m-a făcut să mă gândesc la tine… dar mi-am zis: totuşi eu şi cu Dmitri *altfel* nu ne pricepem la artă. Asta ca şi cum ar fi vrut să spună: «Eu nu mă pricep la artă, de care nici nu-i nevoie; dar ea este admisă într-un stat civilizat». Faţă de Petersburg şi de lumea *comme il faut*[45] are, de altfel, o atitudine destul de indiferentă. S-a numit odată chiar proletar. «Noi, zice, suntem nişte simpli salahori!» Dacă Dmitri ar fi spus aşa ceva – îmi ziceam – nu mi-ar fi plăcut. El însă poate să trăncănească cât i-o plăcea! N-are decât să se laude! Cu mine a fost cât se poate de cuviincios. Dar aveam impresia că stăteam de vorbă cu un şef extrem de condescendent. Când vrea să laude pe careva, el spune că acela are *norme de conduită* (asta-i expresia lui favorită). Trebuie să fie un încrezut, muncitor, înzestrat cu spirit de jertfa (vezi, sunt imparţială), adică este în stare să-şi sacrifice propriile sale interese; dar în fond e un mare despot. Vai de cel ce-i cade în gheare! La masă a venit vorba despre mită…

— Sunt de acord, a spus el, că cel ce ia mită este în multe cazuri nevinovat. Nu poate proceda altfel. Totuşi, dacă-i prins, trebuie să fie distrus.

Atunci eu am izbucnit:

— Să distrugi un nevinovat!

— Da, de dragul principiului.

— Care principiu? întrebă Şubin. Kurnatovski, cam încurcat, ori surprins de întrebare, i-a răspuns:

— Nu-i nevoie de nicio explicaţie.

Tătăica pesemne că-l divinizează şi a susţinut că, într-adevăr, nu-i nevoie de nicio explicaţie şi, spre marea mea mulţumire, convorbirea a luat sfârşit. Seara, a venit la noi Bersenev şi s-a iscat o controversă îngrozitoare. Niciodată nu l-am văzut pe bunul nostru Andrei Petrovici atât de

45 Lumea buna *(fr.)*.

tulburat. Domnul Kurnatovski nu nega deloc utilitatea ştiinţei, a universităţilor etc. Eu însă am descoperit pricina indignării lui Andrei Petrovici. Ăla priveşte toate acestea ca o simplă gimnastică. Şubin a venit la mine după-masă şi mi-a spus: «Vezi, şi acesta şi celălalt (nu-ţi poate pronunţa numele), amândoi sunt oameni practici, dar ce deosebire între dânşii! De o parte se vede un ideal adevărat, viu, creat de viaţă, pe când aici nu-i nici măcar sentimentul datoriei la mijloc, ci numai o corectitudine birocratică şi o activitate lipsită de conţinut». Şubin e un băiat deştept; pentru tine am înregistrat cuvintele sale. După mine, ce-i comun între voi?! Tu ai o *credinţă,* pe când celălalt n-are – căci a crede numai în sine însuşi *nu înseamnă a avea o credinţă.*

A plecat târziu, dar mama a izbutit să-mi comunice că eu i-am plăcut şi că tătăica e entuziasmat… O fi spus şi despre mine că-s înzestrată cu «norme de conduită»? Iar eu abia m-am stăpânit să nu-i răspund mamei că-mi pare rău, dar am un soţ… Oare de ce nu ţine tătăica la tine? Cu mama încă s-ar mai putea pune lucrurile la cale…

O, iubitul meu! Ţi l-am zugrăvit atât de amănunţit pe domnul acesta, ca să-mi înăbuş dorul. Eu nu pot trăi fără tine. Te văd şi te aud mereu… Te aştept, dar nu acasă la noi, cum ai vrea tu – am fi stingheriţi, ne-am simţi prost – ci ştii unde să ne vedem? Acolo, în crângul despre care ţi-am scris… Ah, dragul meu! Cât te iubesc!”

XXIII

După trei săptămâni de la prima vizită a lui Kurnatovski, Anna Vasilievna – spre marea bucurie a Elenei – se mută la Moscova, în marea ei casă de bârne, lângă Precistenka. Casa aceasta era împodobită cu colonade, cu lire şi cununi albe deasupra fiecărei ferestre. Avea un antresol, dependinţe, o grădină de flori, o curte mare cu iarbă, o fântână şi, lângă ea, o cuşcă de câine.

Niciodată Anna Vasilievna nu se mutase aşa devreme în oraş. În anul acela însă o apucase durerea de dinţi după cele dintâi zile reci de toamnă. Pe de altă parte, Nikolai Artemievici, isprăvindu-şi cura, tânjea după soţie, întrucât Avgustina Hristianovna plecase să-şi viziteze o vară a ei la Revel. Intre timp sosise la Moscova o familie de artişti străini care prezentau o serie de poze plastice, *des poses plastiques,* descrierea cărora din ziarul *Moskovskie vedomosti* aţâţase curiozitatea Annei Vasilievna. Într-un cuvânt, prelungirea şederii la ţară se prezenta incomodă şi, după Nikolai Artemievici, chiar necorespunzătoare cu executarea „intenţiilor" sale. Ultimele două săptămâni îi părură Elenei extrem de lungi. Kurnatovski venise pe la ei de două ori, duminica. În celelalte zile era ocupat. Venea de fapt pentru Elena, dar stătea de vorbă mai mult cu Zoe, care era încântată de dânsul. „*Das ist ein Mann*"[46], se gândea ea, uitându-se la faţa lui smeadă şi bărbătească şi ascultându-i discursurile încrezute şi condescendente. După părerea ei, nimeni altul n-avea un glas aşa de minunat, nimeni nu putea rosti atât de răspicat: „am cinstea" sau „încântat". Insarov nu vizită familia Stahov; Elena îl văzu însă o dată, pe ascuns, în dumbrăvioara de pe râul Moscova, unde îi fixase întâlnirea. Şubin se întoarse la Moscova împreună cu Anna Vasilievna, iar Bersenev – cu câteva zile mai târziu.

Insarov şedea în odaia lui şi recitea pentru a treia oară scrisorile primite din Bulgaria printr-o „ocazie". Prin poştă nu se trimiteau, de teamă. Era foarte îngrijorat de cuprinsul lor. Evenimentele se precipitau în Orient; ocuparea de către trupele ruseşti a Principatelor[47] neliniştea toate spiritele. Furtuna se înteţea. Se simţea apropierea unui război inevitabil. De jur împrejur se

---

46 Iată un bărbat *(germ.)*.

47 La ordinul împăratului Nicolae I din 14 (26) iunie 1853 armatele ruseşti au ocupat Principatele Române, fapt care a constituit principalul motiv ce a dus la declanşarea Războiului Crimeii.

încingea pojarul. Nimeni nu putea prezice încotro se va îndrepta şi unde se va opri. Umilinţele de pe vremuri, vechile nădejdi prinseră viaţă. Inima lui Insarov începu să bată cu putere: nădejdile sale erau pe cale de înfăptuire. „Dar oare nu-i prea devreme? Nu va fi totul zadarnic? Gândea el, strângându-şi pumnii, încă nu suntem pregătiţi. Dar fie! Va trebui să plec!”

Un foşnet uşor se auzi la uşa care se deschise repede, şi Elena intră în cameră.

Insarov se cutremură din creştet până la picioare. Se repezi la dânsa. Îi căzu în genunchi, îi îmbrăţişa statura şi, pătimaş, îşi lipi capul de ea.

— Nu mă aşteptai, nu-i aşa? rosti ea, gâfâind. (Urcase repede scara.) Dragul meu, dragul meu! Spuse ea, punându-i mâinile pe cap şi privind în jur. Vasăzică, aici locuieşti? Te-am găsit numaidecât. M-a condus fiica gazdei tale. Azi e a treia zi de când am sosit şi noi. Voiam să-ţi scriu, dar pe urmă m-am gândit că mai bine vin singură. Am venit la tine pentru un sfert de ceas. Hai, scoală-te şi închide uşa.

Insarov se ridică, încuie grăbit uşa, se întoarse la ea şi îi luă mâinile. Nici nu putea vorbi: bucuria îl înăbuşea. Iar ea i se uită, zâmbind, drept în ochii aceştia, plini de atâta fericire… şi simţi o sfiiciune.

— Dă-mi voie, spuse ea desprinzându-şi duios mâinile. Lasă-mă să-mi scot pălăria.

Îşi dezlegă panglicile pălăriei, pe care o aruncă cât colo; îşi scoase mantela, îşi îndreptă părul şi se aşeză pe o canapea micuţă, veche. Insarov nu se clintea, uitându-se la dânsa ca vrăjit.

— Şezi aici, rosti ea fără să-şi ridice ochii şi îi arătă un loc alături de dânsa.

Insarov se aşeză, dar nu pe canapea, ci jos la picioarele ei.

— Hai, scoate-mi mănuşile, spuse ea cu o voce şovăielnică şi parcă se înfiora.

El începu să-i descheie mănuşa şi să i-o scoată. Când i-o scoase pe jumătate, îşi lipi cu sete buzele de încheietura ei albă, fină, gingaşă.

Elena tresări şi vru să-l îndepărteze cu cealaltă mână, dar el îi sărută şi mâna asta. Elena îl trase spre ea. Insarov îşi răsturnă capul pe spate, ea îl privi drept în ochi, se aplecă spre dânsul – şi buzele lor se contopiră într-o sărutare…

Trecură câteva clipe… Elena se smulse din îmbrăţişare, se sculă şi şopti: „Nu, nu!”, apoi se apropie repede de birou.

— Eu sunt gospodină aici, nu-i aşa? N-ar trebui să ai taine faţă de mine, zise ea cu un aer voit nepăsător şi rămase întoarsă cu spatele spre dânsul. Ce de-a hârtii! Ce scrisori sunt acestea?

Insarov îşi încruntă sprâncenele.

— Ce-i cu scrisorile? răspunse el, ridicându-se de pe duşumea. Poţi să le citeşti.

Elena le răsuci în mână.

— Sunt aşa de multe, scrise atât de mărunt, iar eu trebuie să plec numaidecât… Hai să le las… N-or fi cumva de la vreo rivală? Apoi nici nu-s în ruseşte, adăugă ea, frunzărind foile subţiri.

Insarov se apropie de dânsa şi îi atinse trupul. Ea se întoarse brusc spre dânsul, îi zâmbi cu seninătate şi se rezemă de umărul lui.

— Scrisorile acestea sunt din Bulgaria, Elena. Mi le trimit prietenii, care mă cheamă la dânşii.

— Acum? Acolo?

— Da… acum. Cât mai e timp şi-i liberă trecerea. Elena îi înlănţui năvalnic gâtul cu amândouă braţele.

— Nu-i aşa că mă iei cu tine?

El o strânse la piept.

— O, fată dragă! O, eroina mea, cum ai pronunţat asta! Dar n-aş face oare un păcat, dacă nu chiar o nebunie eu, un singuratic, un om fără adăpost, să te ademenesc după

mine? Şi unde?

Ea îi astupă gura cu palma.

— St! Mă supăr şi niciodată n-am să-ţi mai calc în casă. Oare n-am luat o hotărâre? Nu-i o înţelegere încheiată între noi? Nu-s eu soţia ta? Şi o soţie se poate despărţi de bărbatul său?

— Dar nevestele nu merg la război, rosti el surâzând în silă.

— Aşa-i, dacă ele pot rămâne la casa lor. Dar eu unde să rămân aici?

— Elena, eşti un înger căzut din cer! Gândeşte-te însă că poate va trebui să plec din Moscova... peste două săptămâni. Nici vorbă să mă mai gândesc la cursuri universitare şi la isprăvirea lucrărilor mele.

— Ei, şi ce? îl întrerupse Elena. Trebuie să pleci în curând? Dacă vrei, eu chiar acum, pe loc, în clipa asta, rămân la tine pentru totdeauna şi nu mă mai întorc acasă. Vrei? Plecăm imediat, hai!

Insarov o strânse, cu îndoită putere, în braţele sale.

— Atunci să mă pedepsească Dumnezeu dacă fac vreun păcat, exclamă el. Din ziua de azi suntem legaţi pe toată viaţa!

— Deci rămân aici? îl întrebă Elena.

— Nu, fata mea fără prihană! Nu, odorul meu! Întoarce-te astăzi acasă, dar fii gata de plecare. Asta nu se face bătând din palme. Trebuie să chibzuim totul cu socoteală. Avem nevoie de bani, de paşaport...

— Bani am eu, îl întrerupse Elena: optzeci de ruble.

— Nu-i cine ştie ce, remarcă Insarov, totuşi ne vor prinde bine.

— Pot să mai fac rost, să împrumut, s-o rog pe mămuţa... ba nu, ei n-am să-i cer... pot să-mi vând ceasul... am şi cercei, două brăţări, dantele...

— Nu-i vorba de bani, Elena, ci de paşaport, de paşaportul tău. Cum să-l căpătăm?

— Da, ce-i de făcut? Dar e neapărat nevoie de

paşaport?

— Neapărat.

Elena zâmbi.

— Ştii ce mi-a venit în minte? Îmi amintesc din copilărie… Aveam pe vremuri o jupânească care a fugit de la noi. Au prins-o, au iertat-o şi ea a mai slujit încă mult timp în casa noastră… Totuşi era poreclită Tatiana cea fugară! Nu-mi trecea prin gând atunci că poate şi eu voi ajunge odată fugară, ca şi ea.

— Elena, nu ţi-i ruşine?

— Ei şi? E mai bine, desigur, să pleci cu paşaport. Dar dacă nu-i cu putinţă…

— O să punem toate la cale mai pe urmă. Ai răbdare, zise Insarov. Lasă-mă numai să chibzuiesc, să judec. Vom pune totul în ordine împreună, cu tâlc. Cât priveşte banii, mai am şi eu…

Elena ridică o şuviţă de păr care căzuse pe fruntea lui.

— O, Dmitri! Ce veselă călătorie vom avea!

— Da, zise Insarov. Dar acolo unde ne ducem…

— Ei, şi ce? Îl întrerupse iarăşi Elena. Chiar să murim împreună – nu-i plăcut? Dar de ce să murim? Noi trebuie să trăim, suntem doar tineri. Câţi ani ai? Douăzeci şi şase?

— Da, douăzeci şi şase.

— Iar eu douăzeci. Avem încă multă vreme înaintea noastră. A, ia stai puţin! Nu-i aşa că voiai să scapi de mine? Cică nu-ţi trebuia dragostea rusească, bulgarule! Poftim, să vedem cum ai să te descotoroseşti acum de mine. Dar oare ce s-ar fi ales de noi, dacă nu veneam la tine?

— Elena, doar ştii ce mă îndemna să fug.

— Ştiu. Te-ai îndrăgostit şi te-ai speriat. Dar tu nu bănuiai că şi eu te iubeam?

— Zău că nu bănuiam, Elena.

Ea îl sărută repede, pe neaşteptate.

— De asta te şi iubesc. Iar acum, la revedere!

— Nu mai poţi rămâne? o întrebă Insarov.

— Imposibil, dragul meu! Ştii ce greu mi-a fost să plec singură de acasă. Şi-apoi, sfertul de ceas a trecut de mult. Ea îşi puse mantela şi pălăria. Dar vino la noi mâine seară. Ba nu, mai bine poimâine! Va fi o atmosferă încordată, plictisitoare, dar n-ai ce-i face. Cel puţin ne vom vedea. La revedere! Dă-mi drumul! El o îmbrăţişa pentru ultima oară. Vai, dă-mi drumul! Uite ce-ai făcut, mi-ai rupt lănţişorul. Uf, neîndemânaticule! Nu-i nimic. Cu atât mai bine. Am să mă duc la vreun magazin de lângă podul Kuzneţki să-l dau la reparat. Dacă mă vor întreba cei de-acasă, le voi spune că am fost pe podul Kuzneţki. Ea puse mâna pe clanţa uşii. Apropo, am uitat să-ţi spun: *monsieur* Kurnatovski, fără îndoială, o să-mi ceară mâna zilele acestea. Uite ce răspuns… am să-i dau. Şi îi dădu cu tifla. La revedere! Acum ştiu drumul… Iar tu nu pierde vremea în zadar.

Elena întredeschise uşa, ciuli urechile, se întoarse spre Insarov, clătină din cap şi se mistui.

Insarov rămase cam un minut înaintea uşii deschise şi ascultă. Uşa de jos dinspre curte se închise cu zgomot. El se duse la canapea, se aşeză şi îşi acoperi ochii cu palma. „Merit eu asemenea dragoste? îşi zise. Parcă visez.”

Dar uşoara mireasmă de rozetă, lăsată de Elena în cămăruţa lui nevoiaşă şi întunecoasă, îi aduse aminte de vizita ei. Împreună cu parfumul acesta, rămăseseră parcă în văzduh şi sonurile vocii sale tinereşti, ca şi ecoul unor paşi uşori, sprinteni şi căldura şi prospeţimea trupului său feciorelnic.

XXIV

Insarov se hotărî să aştepte veşti mai precise; iar el între timp se pregătea de plecare. Chestiunea era foarte complicată. Personal, nu putea întâmpina nicio dificultate: trebuia numai să ceară paşaportul. Dar ce era de făcut cu Elena? Obţinerea paşaportului pe cale oficială era o

imposibilitate. Să se căsătorească cu dânsa în taină şi să se înfăţişeze pe urmă părinţilor?... „Atunci ei ne vor da învoirea, se gândea el. Dar dacă se vor opune? Noi, totuşi, vom pleca. Dar dacă vor apela la autorităţi... dar dacă... Nu, mai bine să încerc a căpăta paşaportul pe alte căi!”

Insarov decise să se sfătuiască (bineînţeles fără să dea vreun nume) cu un cunoscut al său, un procuror ieşit sau scos la pensie, un pişicher expert în tot felul de treburi secrete. Acest om stimabil locuia cam departe. Insarov se trambala un ceas întreg până la el într-o birjă prăpădită şi, culmea ghinionului, nici nu-l găsi acasă; iar la întoarcere îl udă până la piele o ploaie torenţială, stârnită din senin.

A doua zi dimineaţa, cu toată cumplita-i durere de cap, Insarov porni din nou spre procuror, care îl ascultă cu atenţie prizând tabac dintr-o tabacheră, împodobită cu imaginea unei nimfe cu sâni opulenţi, îşi privi pieziş musafirul cu ochişorii săi şireţi, tot de culoarea tabacului, îl ascultă şi îi ceru „mai multă precizie în expunerea faptelor”. Observând însă că Insarov nu se prea arăta dispus să intre în amănunte (de altfel şi venise la dânsul cu inima îndoită), el se mărgini să-i dea sfatul a se înarma în prealabil cu „biştari” şi îl invită să vină altădată, adăugind răspicat – în timp ce priza tabac din tabachera deschisă – că-l aşteaptă „când va căpăta mai multă încredere şi se va risipi suspiciunea. Cât priveşte paşaportul, urmă el ca pentru sine, doar oameni suntem! Dumneata, de pildă, pleci în călătorie. Cine ştie dacă eşti Maria Bredihina sau Carolina Vogelmayer?” Un sentiment de scârbă umplu sufletul lui Insarov, care se mărgini a mulţumi procurorului şi îi făgădui că va trece pe la dânsul peste câteva zile.

În aceeaşi seară se duse în vizită la familia Stahov. Anna Vasilievna îl primi prietenos, îl dojeni că îi uitase şi, găsindu-l palid, se informă despre starea sănătăţii sale. Nikolai Artemievici nu-i spuse niciun cuvânt, se uită doar în treacăt la dânsul, cu o curiozitate distrată, părând a se

gândi la altceva. Şubin îl întâmpină cu răceală, Elena în schimb îl uimi. Îl aştepta. Îmbrăcase pentru dânsul rochia pe care o purtase la prima lor întâlnire din paraclis. Îl salută cu atâta calm şi era atât de prietenoasă, veselă, fără griji, încât nimeni, privind-o, n-ar fi putut bănui că soarta acestei fete este pecetluită şi că numai conştiinţa tainică a dragostei fericite dă vioiciune trăsăturilor chipului său, sprinteneală şi graţie mişcărilor ei. Ea turna ceaiul, în locul Zoei, glumea, flecărea. Ştia că Şubin o observă tot timpul şi că Insarov, care nu se poate preface, nu va fi în stare să pară indiferent – de aceea se şi pregătise dinainte. Nu se înşelă: Şubin n-o scăpa din vedere niciun moment. Iar Insarov rămase foarte taciturn şi mohorât în cursul întregii seri. Elena se simţea atât de fericită, încât avu chiar poftă să-l tachineze pe Insarov.

— Ia spune-mi, îl întrebă ea tam-nesam, planul dumitale avansează?

Insarov se simţi stingherit.

— Care plan? îngăimă el.

— L-ai uitat? îi răspunse ea, pufnindu-i de râs în faţă (numai el putea înţelege semnificaţia acestui râs fericit). Crestomaţia dumitale bulgărească pentru ruşi?

— *Quelle bourde!*[48] mormăi printre dinţi Nikolai Artemievici.

Zoe se aşeză la pian. Elena îşi săltă abia perceptibil un umăr şi făcu lui Insarov un gest cu ochii către uşă – semn că putea pleca acasă. Apoi ciocăni cu degetul de două ori în masă şi pe urmă se uită la dânsul. El pricepu că ea îi fixează întâlnire peste două zile. Elena zâmbi repede când îşi dădu seama că fusese înţeleasă. Insarov se sculă şi îşi luă rămas-bun. Nu se simţea bine deloc. Deodată îşi făcu apariţia Kurnatovski. Nikolai Artemievici sări ca ars, ridică dreapta deasupra capului şi de-acolo o lăsă moale în palma prim-secretarului. Insarov mai rămase câteva minute, ca să-şi observe rivalul. Elena, pe furiş, clătină viclean din

48 Ce baliverna *(fr.)*.

cap. Cum stăpânul casei nu găsi necesar să-i recomande unul altuia, Insarov plecă, după ce schimbă o ultimă privire cu Elena. Şubin rămase pe gânduri, apoi se avântă într-o dispută furioasă cu Kurnatovski într-o chestiune juridică de care habar n-avea.

Insarov nu putu închide ochii toată noaptea, iar dimineaţa se simţi şi mai rău. Totuşi se apucă să-şi pună ordine în hârtii şi să scrie câteva scrisori. Capul îi era însă greu, iar gândurile încurcate... La prânz începu febra. La dejun nu putu lua nimic în gură. Temperatura îi crescu repede spre seară. O toropeală îi cuprinse întreg corpul. Îl chinuia o durere groaznică de cap. El se culcă chiar pe canapeluţa unde şezuse de curând Elena, şi se gândi:, Aşa-mi trebuie dacă m-am dus la hoţomanul ăla bătrân", şi încercă să adoarmă... Dar boala îl înfrânse. Vinele i se zbăteau cu năprasnică putere. Sângele parcă îi clocotea. Gândurile i se învălmăşeau ca un stol de păsări. Căzu într-un fel de sfârşeală. Cum zăcea istovit pe spate, i se năzări dintr-o dată că cineva şopteşte şi râde cu hohote surde deasupra lui. Izbuti, printr-o mare sforţare, să-şi deschidă ochii. Flacăra luminării aprinse îl străpunse ca un jungher... Ce-i asta? Bătrânul procuror stă în faţa lui, într-un halat de molton, încins cu o eşarfă, cum îl văzuse în ajun... Gura lui ştirbă bolboroseşte: „Carolina Vogelmayer!" Insarov se uită la dânsul, iar bătrânul se întinde, se umflă, creşte... şi parcă nu mai este om, ci copac... Insarov trebuie să se caţăre pe crengile lui lunecoase. Caută să se agate de ceva, dar se prăbuşeşte pe o piatră ascuţită. Iar Carolina Vogelmayer şade turceşte, ca o precupeaţă, şi bolboroseşte: „Hai la plăcinte, plăcinte, plăcinte!" Apoi văzu cum curgeau şuvoaie de sânge... săbii se încrucişau sclipind orbitor... Elena!... Şi totul se scufundă într-un hău de purpură.

XXV

— A venit la dumneavoastră o persoană, Dumnezeu ştie cine-i, pare a fi un lăcătuş, spuse a doua zi lui Bersenev servitorul său, care se caracteriza printr-o purtare aspră faţă de stăpân şi printr-o permanentă atitudine sceptică.

— Să intre, zise Bersenev.

Intră „lăcătuşul”. Bersenev îl recunoscu pe croitor, gazda lui Insarov.

— Ce doreşti? Îl întrebă el.

— Am venit la dumneavoastră, fiindcă chiriaşul nostru, cine ştie, îi grav bolnav, spuse croitorul, lăsându-se când pe un picior, când pe altul, şi gesticulând în răstimpuri cu mâna dreaptă, ale cărei trei degete le ţinea băgate după reverul hainei.

— Insarov?

— Întocmai, chiriaşul nostru, cine ştie, încă ieri dimineaţă era pe picioare, seara a cerut numai ceva de băut. Gospodina i-a adus nişte apă. Noaptea a început a mormăi, că se aude prin peretele de scânduri. Iar de azi-dimineaţă zace mut ca un buştean şi arde, Doamne, Doamne… Mi-am zis, ăsta – cine ştie – te pomeneşti că moare, şi ce te faci cu el? Trebuie, zic, să dau de ştire la poliţie. Că-i singur cuc. Iar nevastă-mea îmi spune: „Dă o fugă, zice, la chiriaşul unde a stat la ţară… poate ţi-o spune ce-i de făcut ori o veni chiar el aici”. Şi aşa am picat la dumneavoastră, că noi nu putem, vedeţi…

Bersenev îşi înşfacă şapca, vârî o rublă în mâna croitorului şi porni numaidecât, în grabă, la locuinţa lui Insarov.

Îl găsi zăcând, în nesimţire, îmbrăcat, pe canapeluţă. Părea groaznic de schimbat la faţă. Numaidecât, Bersenev porunci croitorului şi neveste-si să-l dezbrace şi să-l mute în pat; iar el se repezi la un doctor şi îl aduse. Medicul îi prescrise simultan: lipitori, comprese, calomel şi să-i ia sânge.

— E grav? Îl întrebă Bersenev.

— Da, foarte grav, răspunse doctorul. Are o serioasă

congestie pulmonară. Boala e în plină evoluţie, poate e atins şi creierul. Iar pacientul e tânăr şi vigoarea sa de astă dată lucrează împotriva lui. M-aţi chemat târziu. Dar vom face tot ce cade în competenţa ştiinţei.

Însuşi medicul era un om încă tânăr şi avea încredere în ştiinţă.

Bersenev rămase peste noapte acolo. Gazdele se dovediră nişte oameni îndatoritori şi chiar pricepuţi, de îndată ce se găsi cineva care să le spună ce aveau de făcut. Se descoperi şi un felcer, şi torturile medicale începură.

Către dimineaţă Insarov îşi reveni pentru câteva minute, îl recunoscu pe Bersenev şi îl întrebă: „Nu-i aşa că-s bolnav?" Apoi se uită de jur împrejur cu o nedumerire năucă de om grav bolnav şi istovit… şi iarăşi îşi pierdu cunoştinţa. Bersenev se repezi acasă la dânsul, îşi schimbă hainele, puse mâna la întâmplare pe câteva cărţi şi se întoarse la Insarov. Hotărî să rămână la dânsul, cel puţin la început. Izola patul bolnavului cu un paravan; iar el se cuibări lângă canapeluţă. Ziua se scurse trist şi încet. Bersenev lipsi numai în timpul prânzului. Se înseră. Aprinse o lumânare cu abajur şi se apucă de citit. Era linişte pretutindeni. Se auzea de după peretele despărţitor, din încăperea gazdelor, câte o şoaptă stăpânită, un căscat, un suspin… Cineva strănută şi fu dojenit în şoaptă. Iar de dincolo de paravan se auzea o respiraţie grea şi neregulată, întreruptă din când în când de câte un geamăt scurt sau de foşnetul pernei sub capul agitat al bolnavului…

Pe Bersenev îl năpădiră gânduri stranii. Se afla în camera unui om a cărui viaţă atârna de-un fir de păr, şi pe care – cum ştia prea bine – îl iubea Elena… îşi aminti de noaptea când Şubin îl ajunsese în goană din urmă ca să-i spună că Elena îl iubeşte pe dânsul, pe Bersenev. Iar acuma? „Ce am de făcut acuma? Se întreba. S-o anunţ pe Elena că-i bolnav? Să mai aştept? Ştirea aceasta-i mult mai tristă decât aceea pe care i-am comunicat-o odinioară.

Ciudat lucru! Cum mereu mă pune soarta la mijloc între dânşii!” Hotărî mai bine să aştepte. Privirile-i căzură pe masa încărcată cu o grămadă de hârtii… „Oare îşi va realiza planurile? se gândi Bersenev. Nu cumva se va alege praful de toate?” I se făcu milă de viaţa asta tânără, pe pragul pierzaniei, şi se înverşuna s-o salveze…

Urmă o noapte trudnică. Bolnavul aiura mereu. Bersenev se sculă de mai multe ori de pe canapeluţa lui, se apropie în vârful degetelor de pat şi ascultă cu tristeţe vorbele fără şir ale bolnavului. O singură dată rosti Insarov ceva surprinzător de desluşit: „Nu vreau, nu vreau, tu trebuie să…” Bersenev se cutremură şi îl privi pe Insarov, care avea o figură chinuită şi cadaverică în acelaşi timp. Şedea nemişcat, iar braţele îi atârnau fără vlagă… „Nu vreau”, repetă el abia auzit.

Doctorul sosi dimineaţă, clătină din cap şi prescrise noi medicamente.

— Mai este mult până la criză, zise medicul, punându-şi pălăria în cap.

— Dar după criză? Îl întrebă Bersenev.

— După criză? Rezultatul e o dilemă: *Aut Caesar, aut nihil*[49].

Doctorul plecă. Bersenev se plimbă puţin pe stradă; simţea nevoie de aer curat. Se întoarse şi se apucă de citit, îl isprăvise de mult pe Raumer. Acum se ocupa de Grote[50].

Deodată uşa scârţâi încetişor şi în cameră se iţi cu băgare de seamă căpşorul fetiţei proprietarului, îmbrobodită ca de obicei, cu o basma uriaşă. Ea rosti cu jumătate de gură:

— A venit domnişoara aceea care mi-a dat douăzeci şi cinci de copeici…

Căpşorul fetiţei dispăru într-o clipă şi în locul lui se ivi

---

49 Sau Cezar, sau nimic *(lat.)* - deviză atribuită lui Cesare Borgia (1475-1507), cardinal şi om politic italian.

50 George Grote (1794-1871), istoric englez, autor al unei opere monumentale : Istoria Greciei (12 volume).

Elena.

Bersenev sări ca ars. Dar Elena nu făcu nicio mişcare, nu scoase nicio exclamaţie… Dintr-o aruncătură de ochi parcă înţelese totul. O paloare cumplită îi acoperi faţa. Ea se apropie de paravan, se uită dincolo, plesni din palme şi rămase ca trăsnită. Încă o clipă şi s-ar fi aruncat la pieptul lui Insarov, dacă Bersenev n-ar fi oprit-o la timp.

— Ce faci? rosti el în şoaptă sugrumată. Poţi să-l omori.

Elena se clătină, gata să cadă. Bersenev o conduse la canapeluţă, unde ea se aşeză, îl privi drept în faţă, apoi îşi luă ochii de la dânsul şi se uită în jos.

— Moare? îl întrebă ea, cu un ton rece şi liniştit, care îl înspăimântă pe Bersenev.

— Pentru numele lui Dumnezeu, Elena Nikolaevna, începu el. Ce tot spui? E bolnav, desigur, şi încă destul de grav… Dar îl vom salva: îţi garantez.

— Şi-a pierdut cunoştinţa? îl întrebă ea pe acelaşi ton ca şi întâia oară.

— Da, e în stare de leşin… Asta se întâmplă la începutul bolii. Dar n-are nicio importanţă, niciuna. Te încredinţez. Bea o gură de apă.

Elena îşi ridică ochii spre dânsul. El înţelese că ea nici nu-i auzea răspunsurile.

— Dacă va muri, rosti ea cu acelaşi glas, voi muri şi eu.

În acelaşi moment Insarov scoase un uşor geamăt. Ea se cutremură şi se apucă cu mâinile de cap; apoi începu să-şi dezlege panglicele pălăriei.

— Ce vrei să faci? o întrebă Bersenev.

Elena nu răspunse.

— Ce vrei să faci? repetă el.

— Să rămân aici.

— Cum? Pe mai mult timp?

— Nu ştiu, poate toată ziua, toată noaptea, totdeauna… nu ştiu.

— Pentru Dumnezeu, Elena Nikolaevna, vino-ţi în fire. Nu mă aşteptam deloc, bineînţeles, să te văd aici. Totuşi

bănuiesc că ai venit pentru scurt timp. Gândeşte-te, cei de-acasă pot fi îngrijoraţi…

— Ei şi?

— Te vor căuta… te vor găsi…

— Ei şi?

— Elena Nikolaevna! Dă-ţi seama… El acum nu te poate apăra.

Elena îşi lăsă capul în pământ, ca şi cum ar fi căzut pe gânduri, îşi duse batista la buze şi hohote spasmodice de plâns îi izbucniră năprasnic din piept… Ea se aruncă cu faţa în jos pe canapea, silindu-se să le înăbuşe, în vreme ce tot trupul ei se încorda şi se zbătea, ca o pasăre prinsă.

— Elena Nikolaevna… pentru numele lui Dumnezeu… repetă Bersenev înclinându-se spre dânsa.

— Ei, ce este? răsună deodată vocea lui Insarov.

Elena îşi îndreptă trupul, iar Bersenev rămase înmărmurit pe loc… Peste puţin timp el se apropie de patul bolnavului. Ca şi mai înainte, capul lui Insarov zăcea istovit pe pernă. Ochii îi erau închişi.

— Aiurează? şopti Elena.

— Pesemne, răspunse Bersenev, dar nu-i nimic… asta se întâmplă totdeauna, mai ales dacă…

— De când a căzut la pat? Îi tăie vorba Elena.

— De alaltăieri. Eu sunt aici de ieri. Poţi să ai toată încrederea în mine, Elena Nikolaevna. N-am să plec de lângă dânsul. Vom întrebuinţa toate mijloacele ca să-l salvăm. Vom face la nevoie şi un consult.

— Va muri în lipsa mea, exclamă ea, frângându-şi mâinile.

— Îţi dau cuvântul meu că te voi ţine zilnic la curent cu mersul bolii şi dacă va interveni, într-adevăr, o primejdie…

— Jură-mi că vei trimite numaidecât după mine oricând, ziua, noaptea… trimite o scrisoare drept la mine… Mi-i totuna acum. Înţelegi ce spun? Jură-mi că-ţi vei îndeplini promisiunea.

— Îţi făgăduiesc, înaintea lui Dumnezeu!

— Jură-mi.

— Jur.

Ea îi apucă brusc mâna şi, înainte ca el să şi-o tragă, îşi lipi buzele de ea.

— Elena Nikolaevna… ce faci? şopti el.

— Nu… nu… nu trebuie, pronunţă nedesluşit Insarov şi oftă adânc.

Elena se apropie de paravan, îşi muşcă batista cu dinţii şi se uită la bolnav – lung, lung. Lacrimi mute îi curgeau pe obraji.

— Elena Nikolaevna, îi spuse Bersenev. El îşi poate veni în fire, te poate recunoaşte. Cine ştie cum s-ar simţi. De altfel, aştept să vină doctorul dintr-o clipă în alta…

Elena îşi luă pălăria de pe canapea, şi-o puse în cap şi se opri în loc. Ochii săi făcură cu tristeţe înconjurul odăii. Parcă-şi depăna amintirile…

— Nu pot pleca, şopti ea în cele din urmă.

Bersenev îi strânse mâna.

— Reculege-te, rosti el. Linişteşte-te! Îl laşi doar pe mâna mea. Deseară chiar voi trece pe la dumneavoastră.

Elena se uită la dânsul şi-i spuse: „Bunul meu prieten!”, apoi izbucni în hohote de plâns şi ieşi în fugă.

Bersenev se sprijini de uşorul uşii. Un sentiment de tristeţe şi de amărăciune, amestecat însă cu o stranie bucurie, îi dădu o strângere de inimă. „Bunul meu prieten!” îşi zise şi ridică din umeri.

— Care-i acolo? Se auzi vocea lui Insarov.

Bersenev se apropie de dânsul:

— Eu sunt, Dmitri Nikanorovici. Ce vrei? Cum te simţi?

— Singur? întrebă bolnavul.

— Singur.

— Dar ea?

— Care ea? pronunţă aproape cu groază Bersenev.

Insarov tăcu.

— Rezeda, şopti el şi ochii i se închiseră din nou.

XXVI

Insarov se zbătu opt zile între viaţă şi moarte. Doctorul îl vizita întruna, cu zelul unui medic tânăr chemat la patul unui grav bolnav. Aflând de starea îngrijorătoare a sănătăţii lui, Şubin veni să-l vadă. Îşi făcură apariţia şi compatrioţi de-ai săi bulgari. Printre aceştia Bersenev recunoscu cele două figuri stranii care îl uluiseră prin vizita lor neaşteptată la ţară. Toţi îşi arătau sincera compătimire. Unii îi propuseră lui Bersenev să-l schimbe la căpătâiul bolnavului. Acesta însă nu consimţi, având în vedere făgăduiala făcută Elenei, pe care o vedea zilnic, dându-i – fie verbal, fie printr-un bileţel – toate amănuntele asupra cursului bolii.

Cu câtă strângere de inimă îl aştepta ea, cum îl asculta şi îl descosea prin întrebări! Elena îşi arăta mereu dorinţa de a-l vedea pe Insarov, dar Bersenev o implora să renunţe la planul acesta, căci Insarov rar rămânea singur. În prima zi când află de boala lui Insarov, Elena era cât pe ce să se îmbolnăvească ea însăşi. De cum se întoarse de la dânsul, se închise în odaia ei; când fu chemată la masă şi se arătă în sufragerie, cu o figură zdrobită de durere, Anna Vasilievna se sperie şi vru neapărat s-o pună la pat. Totuşi Elena izbuti să se stăpânească. „Dacă va muri, repeta ea, nu voi supravieţui nici eu.” Gândul acesta o mai linişti şi îi dădu putere să pară indiferentă. De altfel nimeni n-o prea tulbura. Anna Vasilievna era preocupată de durerea ei de dinţi. Şubin se consacrase cu înverşunare sculpturii. Zoe se lăsase pradă melancoliei şi se apucase să-l citească pe *Werther*. Nikolai Artemievici era foarte nemulţumit de desele vizite ale „dăscălaşului”, cu atât mai mult cu cât „planurile” lui în legătură cu Kurnatovski nu prea înaintau: practicul prim-secretar nu era încă deplin lămurit şi stătea în expectativă. Elena nici nu-i mulţumise lui Bersenev. De altfel există servicii pentru care te ruşinezi şi simţi o mare sfială de a-ţi arăta recunoştinţa. Numai o dată, la a patra

întâlnire cu Bersenev (Insarov petrecuse o noapte foarte proastă şi doctorul era de părere să se i convoace un consult), tocmai la această întrevedere Elena îi aduse aminte de jurământ. „în cazul acesta, haidem!” îi spuse prietenul. Elena se sculă în picioare, gata să se retragă pentru a se îmbrăca. „Ba nu, să mai aşteptăm până mâine.” Iar spre seară lui Insarov începu să-i meargă mai bine.

Opt zile dură chinul ăsta. Elena părea calmă, dar nu mânca nimic şi nici nu dormea noaptea. O durere surdă se revărsase în întreaga ei fiinţă. Un fum uscat, fierbinte, parcă îi umplea capul. „Duduia noastră se topeşte ca o lumânare”, spunea despre dânsa jupâneasa.

A noua zi, în sfârşit, se săvârşi minunea. Elena şedea în salon lângă Anna Vasilievna şi-i citea *Moskovskie vedomosti,* fără să-şi dea seama ce anume citeşte. Cum intră Bersenev, Elena îi aruncă o căutătură (prima ei privire, când îl întâlnea, era rapidă, sfioasă, scrutătoare şi alarmată în acelaşi timp). Şi înţelese numaidecât că el îi aducea o veste bună. Bersenev zâmbi şi se înclină uşor înaintea Elenei, care se săltă puţin în întâmpinarea lui.

— Şi-a revenit. E salvat, într-o săptămână va fi complet sănătos, îi şopti Bersenev.

Elena întinse mâinile, ca şi cum s-ar fi apărat de-o lovitură. Numai buzele îi tremurau şi se îmbujora toată la faţă. Bersenev intră în discuţie cu Anna Vasilievna, iar Elena se duse în iatacul ei, căzu în genunchi şi începu să se roage, aducând slavă lui Dumnezeu… Lacrimi uşoare şi limpezi îi izbucniră din ochi. Simţi deodată o oboseală istovitoare, îşi lăsă capul pe pernă, şopti: „Bietul Andrei Petrovici!” şi adormi numaidecât cu genele şi cu obrajii uzi de lacrimi. De mult nu mai dormise şi nu mai plânsese.

XXVII

Spusele lui Bersenev se împliniră numai în parte.

Primejdia trecu, dar refacerea lui Insarov mergea anevoie. Medicul vorbea de o zdruncinare adâncă şi generală a întregului său organism. Totuşi bolnavul se sculă din pat şi începu să umble prin odaie. Bersenev se mută acasă la el, dar venea zilnic la prietenul său, încă nerestabilit, şubred şi, ca şi mai înainte, o informa în fiecare zi pe Elena despre starea sănătăţii acestuia. Insarov nu îndrăznea să-i scrie şi numai indirect, în discuţiile cu Bersenev, dacă făcea câte-o aluzie la dânsa. Iar Bersenev, cu o prefăcută indiferenţă, îi povestea de vizitele sale la familia Stahov, silindu-se totuşi să-i dea a înţelege că Elena fusese foarte îngrijorată, dar că se liniştise în vremea din urmă. Elena de asemenea nu-i scria lui Insarov: altceva o preocupa.

Într-o zi Bersenev, bucuros la faţă, îi aduse la cunoştinţă că medicul îngăduise pacientului să mănânce o chifteluţă şi că în curând Insarov va ieşi din casă. Elena căzu pe gânduri, cu ochii în pământ.

— Ghici ce vreau să-ţi spun, rosti ea.

Bersenev se tulbură, înţelese şi răspunse, uitându-se în lături:

— Probabil vrei să-mi spui că ai dori să-l vezi.

Ea roşi şi pronunţă abia auzit:

— Da.

— Şi de ce nu? Îmi închipui că nu te împiedică nimic. „Puah! îşi zise. Ce sentiment urât îmi încolţeşte în inimă!”

— Vrei să spui că eu şi înainte… zise Elena. Dar mă tem… Nu mi-ai spus chiar dumneata că rareori rămâne singur?

— Nu-i greu de aranjat asta, replică Bersenev, fără să se uite la dânsa. Bineînţeles, eu nu-l pot preveni. Dar dă-mi un bileţel. Cine te poate opri să-i scrii, ca unui bun prieten, de starea sănătăţii căruia te interesezi? Nu-i nimic rău în asta. Fixează-i… adică scrie-i când îl vei vizita.

— Mi-i ruşine, şopti Elena.

— Dă-mi bileţelul. Îl duc eu.

— Nu-i nevoie… aş vrea însă să te rog ceva… nu te

supăra pe mine, Andrei Petrovici… nu te duce mâine la dânsul!

Bersenev îşi muşcă buza.

— A! Da, înţeleg, prea bine, prea bine! Şi după ce mai adăugă două-trei cuvinte, plecă grăbit acasă.

„Cu atât mai bine, cu atât mai bine! Se gândi el, iuţind pasul spre casă. N-am aflat nimic nou, dar cu atât mai bine. Ce gust să te lipeşti de marginea unui cuib străin?! Nu mă căiesc întru nimic. Am făcut numai ce mi-a dictat conştiinţa. Dar acum destul! Lasă-i în plata Domnului! Nu degeaba mă dăscălea tata: noi amândoi, dragă, nu suntem sibariţi, aristocraţi. N-am fost râzgâiaţi de soartă şi de natură. Nu suntem nici măcar mucenici. Suntem nişte truditori, truditorii, truditori, îmbracă-ţi şorţul de piele, truditorule, şi pune-te la strungul tău de lucru, în atelierul tău întunecos! Lasă soarele să lumineze pentru alţii! Dar şi în viaţa asta cenuşie avem mândria şi fericirea noastră!a

A doua zi dimineaţă Insarov primi prin poştă un scurt bilet: „Aşteaptă-mă, îi scria Elena. Şi lasă vorbă să nu fie primit nimeni. A. P. nu va veni”.

XXVIII

Insarov citi biletul Elenei şi îndată se apucă să-şi facă ordine în odaie. Rugă gazda să ia sticluţele de medicamente, îşi scoase halatul şi îşi îmbrăcă surtucul. I se învârtea capul şi îi bătea inima de istovire, ca şi de bucurie. Picioarele nu-l ascultau. Se lăsă pe canapea şi începu să se uite la ceas. „Acuma-i ora unsprezece şi trei sferturi, îşi zise el. Ea nu poate veni înainte de douăsprezece pentru nimic în lume. Mă voi gândi la cu totul altceva timp de un sfert de ceas – altfel n-am să rezist. Înainte de amiază ea nu poate veni…”

Deodată uşa se dădu larg în lături şi intră Elena, într-o rochie uşoară de mătase – palidă, proaspătă, tânără, fericită – şi căzu la pieptul lui cu o slabă exclamaţie de

bucurie.

— Trăieşti, dragul meu! Repeta ea, îmbrăţişându-i şi mângâindu-i capul. El rămase toropit de atâta fericire, înăbuşindu-se din pricina alintărilor şi a apropierii ei.

Elena se aşează alături de el şi, rezemându-se de dânsul, îl învălui într-o privire blândă, dezmierdătoare şi veselă, ce se aprinde numai în ochii femeilor care iubesc.

Dar figura i se întrista deodată.

— Cât de tare ai slăbit, bietul meu Dmitri, zise ea trecându-şi palma pe obrazul lui, şi ce barbă ţi-a crescut!

— Şi tu ai slăbit, biata mea Elena, răspunse Insarov, sărutându-i degetele.

Ea îşi scutură voios buclele.

— Nu-i nimic. Să vezi cum o să ne îndreptăm! Asupra noastră s-a abătut furtuna, ca în ziua când ne-am întâlnit în paraclis. S-a dezlănţuit şi a trecut. Acum ne vom începe viaţa!

El îi răspunse numai printr-un surâs.

— Vai, ce zile, Dmitri, ce zile înfiorătoare! Cum pot supravieţui oamenii, după moartea celor dragi! Eu ştiam dinainte ce veste îmi aducea Andrei Petrovici, zău aşa! Viaţa mea se prăbuşea şi se înălţa o dată cu viaţa ta. Să-mi trăieşti, scumpul meu Dmitri!

Insarov nu ştia ce să răspundă. Îi venea să se prosterne la picioarele ei.

— Ştii ce-am mai observat? urmă ea, netezindu-i spre spate şuviţele de păr rebele, în tot acest timp m-am gândit mult, în momentele de răgaz, şi mi-am dat seama că omul, când e extrem de nenorocit, urmăreşte cu o atenţie stupidă tot ce se petrece în preajma lui. Eu, de pildă, puteam să supraveghez o muscă atunci când îmi simţeam sufletul îngheţat, plin de groază! Dar totul a trecut... nu-i aşa? Viitorul ni-i plin de lumină. Nu-i aşa?

— Tu eşti viitorul meu, răspunse Insarov. Pentru mine totul e lumină.

— Dar pentru mine? Îţi mai aduci aminte când am fost

la tine nu ultima dată… nu, nu ultima dată, repetă ea cu o involuntară înfiorare… atunci, când am vorbit cu tine, eu, singură nu ştiu de ce, dar am pomenit de moarte… fără să bănuiesc că ea stătea la pândă. Acuma nu-i aşa că eşti sănătos?

— Mi-e mult mai bine, sunt aproape sănătos.

— Eşti sănătos! N-ai murit! Ah, cât sunt de fericită!

Urmă o scurtă tăcere.

— Elena? rosti Insarov.

— Ce-i, dragul meu?

— Ia spune-mi: nu ţi-a trecut niciodată prin minte că boala asta ne-a fost trimisă ca o pedeapsă?

Elena îi aruncă o privire plină de seriozitate.

— Mi-a venit şi mie ideea asta, Dmitri. Dar mi-am zis: pentru ce să fiu pedepsită? Ce datorie am călcat? Faţă de cine am greşit? Poate n-am aceeaşi conştiinţă ca alţii, dar ea nu m-a mustrat. Sau poate sunt vinovată faţă de tine? Te încurc, îţi pun piedici…

— Tu nu mă încurci deloc, Elena! Noi doi vom merge împreună.

— Da, Dmitri, vom merge împreună. Te voi urma… Asta-i datoria mea. Te iubesc… Altă datorie nu cunosc.

— Ah, Elena! rosti Insarov. Cu ce lanţuri trainice mă leagă fiecare cuvânt de-al tău!

— De ce vorbeşti de lanţuri? se răzvrăti ea. Amândoi suntem nişte oameni liberi. Da, urmă Elena, uitându-se în jos, dusă pe gânduri, în vreme ce îi mângâia mereu părul cu mâna. Am trecut în ultimul timp prin multe încercări de care habar n-am avut odinioară. Dacă cineva mi-ar fi prezis că eu, o domnişoară bine crescută, voi ieşi singură sub diferite pretexte şi mă voi duce – ştiţi unde? – acasă la un tânăr, aş fi clocotit de indignare! Astăzi fac toate acestea şi nu mă simt revoltată. Zău aşa! adăugă ea, întorcându-se spre Insarov.

El se uita la dânsa cu o expresie de adoraţie atât de adâncă, încât Elena îşi lăsă mâna să-i alunece încet pe

ochii lui.

— Dmitri, începu ea din nou, tu nu ştii că eu te-am văzut când zăceai pe patul acela înfiorător… te-am văzut când te zbăteai în ghearele morţii, fără cunoştinţă…

— M-ai văzut?

— Da.

După un moment de tăcere, el întrebă:

— Şi Bersenev era de faţă?

Ea făcu un gest afirmativ din cap. Insarov se aplecă asupra ei.

— Vai, Elena, şopti el, nici nu îndrăznesc să mă uit în ochii tăi?

— De ce? Andrei Petrovici este un om aşa de bun! Nu m-am ruşinat de dânsul. De altfel nici n-aveam de ce mă ruşina… Sunt gata să spun lumii întregi că sunt a ta… Iar în Andrei Petrovici am încredere ca într-un frate.

— El m-a salvat! exclamă Insarov. E omul cel mai nobil, şi cel mai bun de pe pământ!

— Da… Şi ştii că îi datorez totul? Ştii că el mi-a spus cel dintâi că mă iubeşti? Şi dacă aş putea să mă destăinuiesc în totul… Da, e un om cât se poate de bun.

Insarov o privi stăruitor pe Elena.

— Este îndrăgostit de tine, nu-i aşa? Elena îşi lăsă ochii în jos.

— M-a iubit, rosti ea cu jumătate de gură.

Insarov îi strânse mâna cu putere.

— O, voi, ruşii, exclamă el, aveţi o inimă de aur! El m-a îngrijit, el m-a vegheat noapte de noapte… Iar tu, tu, îngerul meu… Niciun reproş, nicio şovăire. Şi toate acestea pentru mine, pentru mine…

— Da, da, pentru tine, căci toţi te iubesc. Ah, Dmitri! Ce lucruri stranii! Mi se pare că ţi-am mai vorbit de asta. Dar nu-i nimic, îmi face plăcere s-o repet, iar ţie o să-ţi facă plăcere să asculţi. Când te-am văzut întâia oară…

— De ce ţi-s ochii plini de lacrimi? o întrerupse Insarov.

— În ochii mei… lacrimi? Ea îşi şterse ochii cu batista.

Vai, prostuţule! El încă nu ştie că oamenii plâng şi de fericire. Uite ce voiam să-ţi spun: când te-am văzut prima dată, n-am găsit la tine nimic deosebit, zău aşa! La început Şubin mi-a plăcut infinit mai mult, deşi niciodată nu l-am iubit. Cât îl priveşte pe Andrei Petrovici… O! A fost o vreme când stăteam la îndoială: nu cumva tocmai el e acela?… Iar tu… din capul locului – n-am simţit nimic… în schimb… pe urmă… pe urmă… tu mi-ai cuprins inima cu amândouă mâinile, şi mi-ai luat-o!

— Cruţă-mă… rosti Insarov.

Vru să se scoale, dar numaidecât se lăsă pe canapea.

— Ce-i cu tine? îl întrebă grijuliu Elena.

— Nu-i nimic… mă simt încă puţin cam slăbit… Fericirea asta mă copleşeşte.

— Atunci stai liniştit. Fii bun şi nu te agita, nu te tulbura, adăugă ea, ameninţându-l cu degetul. Şi de ce ţi-ai lepădat halatul? Încă nu-i vremea să te dichiseşti! Şezi aici, iar eu am să-ţi spun poveşti. Ascultă numai şi taci din gură. După boală, nu-ţi face bine să vorbeşti.

Elena prinse să vorbească despre Şubin, Kurnatovski, despre cele ce făcuse în ultimele două săptămâni. Ii spuse că, după gazete, războiul pare inevitabil şi că, de îndată ce se va înzdrăveni pe deplin, va trebui să se pregătească de plecare, fără să piardă niciun moment. Ea vorbea toate acestea, şezând alături de dânsul, rezemată de umărul lui…

Insarov o asculta… o asculta ba pălind, ba împurpurându-se la faţă… vru chiar s-o oprească de câteva ori şi deodată îşi îndreptă spinarea.

— Elena, rosti el cu o voce stranie şi tăioasă. Lasă-mă, pleacă!

— Cum? Grăi ea cu uimire. Te simţi rău? Adăugă, îngrijorată.

— Nu… mi-e bine; dar te rog, lasă-mă.

— Nu te înţeleg. Mă goneşti? Cum poţi face una ca asta? Rosti ea dintr-o dată. El se aplecă de pe canapea

până aproape de podea şi începu să-i sărute picioarele. Încetează, Dmitri… Dmitri…

El se sculă în picioare.

— Lasă-mă! Când am căzut bolnav, Elena, eu nu mi-am pierdut cunoştinţa chiar dintr-o dată. Ştiam că sunt pe marginea mormântului. Chiar în febră, în delir, simţeam tulbure, înţelegeam chiar că se apropie moartea de mine… îmi luam rămas-bun de la viaţă, de la tine, de la toţi.. Pierdusem orice nădejde… Şi deodată reînvierea asta, lumina aceasta după beznă… tu… tu… lângă mine, la mine… cu vocea ta, cu răsuflarea ta… E peste puterile mele! Simt că te iubesc cu patimă. Te aud spunând că eşti a mea, şi nu mai pot răspunde de mine. Pleacă!

— Dmitri… şopti Elena şi-şi ascunse capul pe umărul său. Abia acum îl pricepuse.

— Elena, urmă el, te iubesc, ştii asta. Sunt gata să-mi dau viaţa pentru tine… De ce-ai venit la mine acuma, când sunt aşa de slab, când nu mă mai pot stăpâni, când tot sângele clocoteşte în mine… spui că eşti a mea… că mă iubeşti…

— Dmitri, repetă Elena. O vâlvătaie izbucni în întreaga ei fiinţă şi ea se lipi şi mai strâns de dânsul.

— Elena, fie-ţi milă de mine. Pleacă! Simt că mă sfârşesc. Nu mai pot ţine piept acelor porniri năvalnice… tot sufletul meu se năpusteşte spre tine… gândeşte-te, moartea era să ne despartă… iar acum tu eşti aici, în braţele mele… Elena…

Ea fremăta din cap până-n picioare.

— Atunci fă ce vrei cu mine, şopti ea abia auzit.

XXIX

Nikolai Artemievici se plimba încoace şi încolo, cu sprincenele încruntate, prin cabinetul său. Şubin şedea la fereastră, picior peste picior, şi fuma un trabuc.

— Dar încetează odată, rogu-te, de-a mai măsura cu

paşii odaia, îi spuse Şubin, scuturând scrumul trabucului.

Te tot aştept să începi vorba, urmărindu-te întruna, de mi-a înţepenit ceafa. În plus, umbletul dumitale are ceva forţat, melodramatic.

— Nu-ţi arde decât să glumeşti, îi răspunse Nikolai Artemievici. Nu vrei să te pui în situaţia mea, nu vrei să înţelegi că m-am deprins cu femeia asta, sunt obişnuit cu dânsa şi că absenţa ei mă chinuie. Uite, am ajuns în octombrie, iarna bate la uşă... Iar ea ce-o fi făcând la Revel?

— Pesemne împleteşte ciorapi... pentru dânsa. Pentru dânsa, nu pentru dumneata.

— Râzi, râzi... eu însă pot să-ţi spun că o altă femeie la fel nu cunosc. E cinstea şi dezinteresarea personificată...

— A cerut executarea poliţei? îl întrebă Şubin.

— Dezinteresarea ei n-are pereche, repetă Nikolai Artemievici, ridicând glasul. Să mi se spună că există pe lume un milion de alte femei, iar eu le-aş răspunde: arătaţi-mi milionul acesta. Arătaţi-mi, zic, milionul acesta – *ces femmes, qu'on me les montre!*[51] Şi să nu-mi scrie! Asta mă omoară!

— Eşti elocvent ca Pitagora, remarcă Şubin. Dar ştii ceva? Ţi-aş da un sfat.

— Ce sfat?

— Când se va întoarce Avgustina Hristianovna... mă înţelegi?

— Bineînţeles. Mai departe?

— Când vei da ochii cu dânsa... îmi urmăreşti firul gândirii?

— Fără îndoială.

— Atunci încearcă să-i arzi o mamă de bătaie: să vezi, ce-o să iasă din asta?

Nikolai Artemievici îi întoarse spatele, plin de indignare.

— Îmi închipuiam că are de gând să-mi dea un sfat mai

51 Să mi se arate aceste femei *(fr.)*.

acătării. Dar ce te puteai aştepta de la unul ca dânsul? Artist, domnule, om fără norme de conduită…

— Fără norme de conduită! Şi când stai şi te gândeşti că favoritul dumitale, domnul Kurnatovski, om cu norme de conduită, chipurile, ţi-a păpat ieri la cărţi o sută de ruble de argint. Nu-i un gest tocmai delicat, zi şi dumneata!

— Ce să-i faci? La cărţi, ca la cărţi: tanto pe tanto… Totuşi, m-aş fi putut aştepta… De altfel, el nici nu-i tocmai preţuit în casa asta…

— Ce s-o fi gândit? Ce-i în mână, nu-i minciună! îl întrerupse Şubin. Mi-o fi socru, nu mi-o fi… asta-i încă o taină a viitorului, pe când o sută de ruble prind bine unui om care nu ia mită.

— Socru! Mai dă-o încolo cu socru! *Vous rêvez, mon cher*[52]. Orice altă fată s-ar fi bucurat, fără îndoială, de asemenea logodnic! Judecă şi dumneata: un tânăr dezgheţat, deştept, care s-a descurcat singur în lume şi care s-a remarcat în două gubernii…

— În gubernia X. l-a cam îmbrobodit pe guvernator, observă Şubin.

— Se prea poate. Pesemne aşa era cazul. Om practic, de afaceri.

— Şi nici la cărţi nu-i ageamiu, remarcă din nou Şubin,

— Da, nu-i ageamiu nici la cărţi. Dar Elena Nikolaevna… Parcă poţi s-o înţelegi? Straşnic aş vrea să cunosc omul în stare să priceapă ceea ce doreşte ea. Ba-i veselă, ba tânjeşte… când slăbeşte fulgerător, că nici nu-ţi vine să te uiţi la dânsa… când se îndreaptă tot atât de repede – şi într-un caz, şi în altul, fără un motiv aparent.

Intră un lacheu, cu o mutră ştearsă, aducând pe o tabla o ceaşcă cu cafea, frişca şi pesmeţi.

— Să zicem că tatălui îi place logodnicul, urmă Nikolai Artemievici, gesticulând cu pesmetul în mână, fiica însă nici nu vrea să audă de dânsul! Bine era altădată, în

52 Visezi, dragul meu (fr.).

vremurile patriarhale, acum însă totul s-a răsturnat. *Nous avons changé tout ça*[53]. Acuma o domnişoară stă de vorbă cu cine-i place, citeşte ce-i place, umblă singură prin Moscova fără lacheu sau jupânească, ca la Paris. Şi toate aceste rânduieli sunt admise. Zilele trecute întreb: unde-i Elena Nikolaevna? Mi se răspunde că a binevoit să iasă în oraş. Unde? Nimeni nu ştie. Ce-i asta? Rânduială?

— Ia ceaşca şi lasă omul să plece, zise Şubin. Singur spui că nu trebuie *devant les domestiques,* urmă el cu jumătate de gură.

Lacheul aruncă o căutătură pe sub sprâncene spre Şubin, iar Nikolai Artemievici luă ceaşca, adăugă frişca şi îşi clădi alături vreo zece pesmeţi.

— Am vrut numai să spun, începu el, de îndată ce ieşi lacheul, că eu nu însemn nimic în casa asta. Atât! Fiindcă în vremea de azi se judecă după aparenţă. Este stimat un om sec şi prost, care îşi dă însă aere; iar un altul, poate plin de talent, care ar fi putut... care ar fi putut aduce un mare folos, dar din pricina modestiei lui…

— Ca dumneata, mare bărbat de stat, Nikolinka? Îl întrebă Şubin, piţigăindu-şi vocea.

— Nu te maimuţări, exclamă cu năduf Nikolai Artemievici. Uiţi unde te găseşti. Iată încă o dovadă că eu nu însemn nimic în casa asta, absolut nimic!

— Anna Vasilievna te persecută… sărmănelule! Rosti, întinzându-se, Şubin. Vai, Nikolai Artemievici, nu te vârî în păcat! Mai bine ai pregăti un mic dar pentru Anna Vasilievna. Doar zilele acestea cade aniversarea ei şi ştii cât ţine ea la cel mai mărunt semn de atenţie din partea dumitale.

— Da, da! Răspunse repede Nikolai Artemievici. Îţi foarte mulţumesc că mi-ai amintit. Cum nu, cum nu, neapărat! Uite, chiar am ceva la mine: un colier. L-am cumpărat zilele acestea, la Rosenstrauch. Numai nu ştiu dacă face, într-adevăr?

---

53 Am schimbat noi toate acestea *(fr.)*.

— L-ai cumpărat pentru dumneaei, care se află acum la Revel, nu-i aşa?

— Adică… eu… da… îmi ziceam…

— În cazul acesta colierul e potrivit, într-adevăr.

Şubin se ridică de pe scaun.

— Unde ne întâlnim deseară, Pavel Iakovlevici, hai?! Îl întrebă Nikolai Artemievici, uitându-se prietenos în ochii săi.

— Dar mi se pare că te duci la club?

— După club… după club!

Şubin se întinse din nou.

— Nu, Nikolai Artemievici, am de lucru mâine. Să lăsăm pe altă dată. Şi plecă.

Nikolai Artemievici se îmbufna, se plimbă de vreo două ori prin odaie, scoase din birou cutiuţa de catifea cu colierul, îl privi îndelung şi îl şterse cu o eşarfa. Se aşeză pe urmă în faţa oglinzii şi se apucă să-şi pieptene părul negru şi des, aplecându-şi capul cu gravitate, ba la dreapta, ba la stângă, sau umflându-şi obrazul cu limba, fară să-şi ia ochii de la cărare. Cineva tuşi la spatele lui. El se întoarse şi văzu pe lacheul care îi adusese cafeaua.

— Ce-i cu tine? îl întrebă boierul.

— Nikolai Artemievici, rosti cu oarecare solemnitate lacheul. Dumneavoastră sunteţi stăpânul nostru.

— Ştiu. Mai departe.

— Nikolai Artemievici, vă rog să nu vă fie cu supărare. Dar fiindcă v-aţi milostivit de mine şi m-aţi ţinut în slujbă de mic copil, încă din timpul robiei, mă simt dator să aduc la cunoştinţa înălţimii-voastre…

— Ce anume?

Lacheul, după o clipă de codire, începu:

— Aţi binevoit a spune adineauri că n-aţi putut să aflaţi unde binevoieşte Elena Nikolaevna să lipsească. Da eu m-am învrednicit să oblicesc trebuşoara asta.

— Ce-mi tot îndrugi la minciuni, dobitocule?!

— Voia dumneavoastră… totuşi eu am văzut, acum

patru zile, cum a binevoit duduca să între într-o casă.

— Ce? Unde? În care casă?

— În fundacul de lângă Povarskaia. Nu departe de aici. L-am şi descusut pe portar cam ce chiriaşi locuiesc acolo.

Nikolai Artemievici bătu din picior.

— Ţine-ţi gura, nemernicule! Cum de îndrăzneşti? Elena Nikolaevna, după bunătatea inimii sale, se duce pe la săraci acasă şi tu… Marş afară, nătărăule!

Speriat, lacheul dădu să se năpustească pe uşă afară.

— Stai! răcni la dânsul Nikolai Artemievici. Şi ce ţi-a spus portarul?

— Ce să-mi spună? N-a zis nimic. Vorbea cică de un stu… student.

— Să-ţi ţii gura, trântorule! Ascultă, ticălosule, dacă ai să scapi chiar prin somn vreo vorbuliţă despre asta, ai să vezi tu…

— Îndураţi-vă de mine…

— Gura! Dacă ai să scapi, zic, o vorbă… dacă cineva… dacă am să aflu… N-ai să scapi de mine nici în gaură de şarpe. Auzi-tu-m-ai? Lipseşte din faţa mea.

Lacheul se făcu nevăzut.

— Doamne Dumnezeule! Ce-o mai fi şi asta? Se gândi Nikolai Artemievici, când rămase singur. Ce mi-a îndrugat dobitocul? Hai? Totuşi trebuie să cercetez. Despre ce casă-i vorba? Cine locuieşte acolo? Am să mă duc în persoană. Iată unde am ajuns! *Un laquais! Quelle humiliation!*[54]

Şi după ce repetă cu voce tare *un laquais,* Nikolai Artemievici închise colierul în birou şi se duse la Anna Vasilievna. O găsi în pat, cu oblojeli pe falcă. Dar suferinţele întipărite pe figura ei îl enervară numai, şi în scurt timp el o făcu să izbucnească în lacrimi.

XXX

Între timp furtuna ce se îngrămădise deasupra

54 Un lacheu! Ce umilire! *(fr.)*

Orientului se dezlănţui: Turcia declară război Rusiei; sorocul fixat pentru părăsirea Principatelor expirase; nu era departe dezastrul de la Sinope[55]. Ultimele scrisori, primite de Insarov, îl chemau insistent în patrie. Sănătatea încă nu i se restabilise. Tuşea, simţea o slăbiciune, avea uşoare accese de febră, dar el aproape nu mai şedea acasă. Sufletul i se înflăcărase, nici nu se mai gândea la boală. Colinda toată Moscova, se întâlnea pe ascuns cu diferite persoane; scria nopţi în şir. Nu-i mai dădeai de urmă zile întregi. Vesti gazda că va pleca în curând şi îi dărui din timp modestul său mobilier. Din partea ei şi Elena se pregătea de plecare. Într-o seară, când vremuia, ea şedea în odaia ei şi, tivind nişte batiste, asculta cu o nedesluşită tristeţe vaietele vântului. Atunci jupâneasa intră în camera ei şi-i spuse că tătăica se află în iatacul maică-si şi o cheamă şi pe dânsa acolo. „Mămăica plânge, şopti ea în urma Elenei care ieşea din odaie, iar tătăica-i tare mânios…”

Elena ridică uşor din umeri şi intră în iatacul Annei Vasilievna. Blajina soţie a lui Nikolai Artemievici şedea întinsă într-un *chaise-longue,* ţinând la nas o batistă îmbibată cu colonie. Soţul ei stătea în picioare lângă cămin, cu haina încheiată la toţi nasturii, cu o cravată băţoasă şi cu gulerul bine scrobit. Atitudinea lui aducea vag cu ţinuta unui orator parlamentar. Cu un gest retoric al mâinii, el arătă fiicei sale un scaun. Neînţelegându-l, ea îl privi întrebător. Atunci el pronunţă cu gravitate, fără a-şi întoarce capul: „Pe dumneata te invit să iei loc”. (Nikolai Artemievici se adresa totdeauna soţiei cu dumneata, iar fiicei – numai în cazuri excepţionale.)

Elena se aşeză.

Anna Vasilievna, înlăcrimată, îşi şterse nasul. Nikolai Artemievici îşi duse mâna dreaptă la reverul surtucului.

---

55 Aici, la 30 noiembrie 1853, escadra rusă, condusă de amiralul Nahimov, a înfrînt şi scufundat flota turcă de sub comanda lui Osman-paşa, luat prizonier.

— Te-am chemat, Elena Nikolaevna, începu el după o îndelungă tăcere, ca să am o explicaţie cu dumneata sau, mai bine zis, să-ţi pretind o explicaţie. Sunt nemulţumit, ba nu… asta-i prea puţin spus. Purtarea dumitale mă întristează, mă jigneşte – pe mine şi pe mama dumitale… pe mama dumitale, care se află de faţă.

Nikolai Artemievici vorbea, punând în acţiune notele de bas ale vocii sale. Elena îl privi în tăcere mai întâi pe dânsul, apoi pe Arma Vasilievna şi păli.

— Pe vremuri, reluă Nikolai Artemievici, fiicele nu-şi îngăduiau să ia de sus pe părinţii lor. Pe atunci autoritatea părintească îi făcea să tremure pe cei nesupuşi. Aceste vremuri, din păcate, au trecut – sau, cel puţin, aşa îşi închipuie mulţi. Dar, crede-mă, există încă legi care nu permit… care nu permit… într-un cuvânt, mai există încă legi. Ia în seamă, rogu-te, cele ce-ţi spun: mai există legi.

— Dar, tătăică… dădu să înceapă Elena.

— Te rog să nu mă întrerupi. Să ne întoarcem cu gândul în trecut. Eu şi Anna Vasilievna ne-am făcut pe deplin datoria. Eu şi Anna Vasilievna n-am cruţat nimic pentru educaţia dumitale: nici cheltuieli, nici îngrijire… Ce foloase ai tras dumneata din aceste cheltuieli şi îngrijiri, asta-i altă chestie! Dar eu aveam măcar dreptul să cred… adică atât eu, cât şi Anna Vasilievna aveam dreptul să credem că dumneata respecţi cu sfinţenie cel puţin acele norme morale *que nous vous avons inculqués*[56], ca unei fiice unice. Aveam dreptul să credem că niciun soi de „idei” noi nu vor atinge această, ca să zic aşa, sfântă a sfintelor. Şi ce-a ieşit de aici? Să trecem peste frivolitatea specifică sexului dumitale şi vârstei tinere… dar cine s-ar fi putut aştepta la asemenea rătăciri…

— Tătăică, zise Elena, ştiu ce vrei să-mi spui…

— Ba nu, tu nu ştii ce vreau să-ţi spun, ţipă în falset Nikolai Artemievici, renunţând dintr-o dată şi la solemnitatea ţinutei parlamentare, şi la gravitatea domoală

56 Pe care ţi le-am insuflat *(fr.)*.

a discursului său, precum şi la notele de bas. Nu ştii, obrăznicătură ce eşti!

— Pentru numele lui Dumnezeu, Nicolas, bâigui Anna Vasilievna – *vous me faites mourir*[57].

— Nu-mi spune *que je vous fait mourir*[58], Anna Vasilievna. Nici nu-ţi poţi închipui ce au să-ţi audă în curând urechile! Pregăteşte-te la tot ce poate fi mai rău, te previn!

Anna Vasilievna înmărmuri.

— Nu, urmă Nikolai Artemievici, adresându-se Elenei, habar n-ai ce vreau să-ţi spun!

— Sunt greşită faţă de dumneavoastră, începu ea.

— Aha, în sfârşit?

— Am făcut o greşeală faţă de voi, urmă Elena, că nu v-am mărturisit mai de mult…

— Dar îţi dai tu oare seama, o întrerupse Nikolai Artemievici, că te pot distruge cu un singur cuvânt?

Elena ridică ochii spre dânsul.

— Da, domnişoară, cu un singur cuvânt! Ce te uiţi aşa la mine? (Îşi încrucişa braţele pe piept.) Dă-mi voie să te întreb: ţi-e cunoscută o anumită casă din fundacul de lângă Povarskaia? Ai intrat în casa aceea? (Şi el bătu din picior.) Răspunde, nemernică, nu căuta să umbli cu vicleşuguri! Lumea, lacheii, domnişoară, *des vils laquais*[59] te-au văzut intrând acolo, la al dumitale… Elena se răzvrăti. Ochii ei scăpărară.

— N-am de ce umbla cu viclenii, rosti ea. Da, am intrat în casa aceea.

— Perfect! O auzi, o auzi, Anna Vasilievna? Şi, probabil, dumneata ştii cine locuieşte acolo.

— Da, ştiu: soţul meu.

Nikolai Artemievici îşi holbă ochii.

— Al tău…

---

57 Mă ucizi *(fr.).*

58 Că te ucid *(fr.).*

59 Lachei ordinari *(fr.).*

— Soţul meu, repetă Elena. M-am măritat cu Dmitri Nikanorovici Insarov.

— Tu?… Măritată? abia îngăimă Anna Vasilievna.

— Da, mamă… Iartă-mă! Acum două săptămâni ne-am cununat în taină.

Anna Vasilievna se răsturnă în *chaise-longue.* Nikolai Artemievici se dădu doi paşi înapoi.

— Măritată! Cu un coate-goale, cu un muntenegrean! Fiica lui Nikolai Stahov, nobil de viţă veche, căsătorită cu o haimana, cu un om de rând! Fără blagoslovenia părintească! Şi crezi că am să las lucrurile aşa? Că n-am să fac plângere… că am să-ţi îngădui… ca tu… tu… La mănăstire cu tine! Iar el la ocnă! În taberele de muncă! Anna Vasilievna, binevoieşte să-i comunici pe loc că o dezmoşteneşti!

— Nikolai Artemievici, pentru numele lui Dumnezeu! gemu Anna Vasilievna.

— Când şi cum s-a putut întâmpla una ca asta! Cine v-a cununat? Unde? Cum? Doamne, Doamne! Ce vor spune toţi cunoscuţii, lumea întreagă! Iar tu, ipocrită fară obraz, după asemenea ispravă, cum ai mai putut locui sub acoperişul părintesc? Cum de nu ţi-a fost teamă că o să te trăsnească cerul?

— Tătăică, rosti Elena cu un ton ferm. Deşi tremura din cap până-n picioare. Eşti liber să faci cu mine tot ce-ţi place. Dar să nu mă învinovăţeşti pe nedrept, că-s o ipocrită fără ruşine. Nu voiam să vă mâhnesc cu un moment mai devreme. De altfel, vrând-nevrând, eu singură v-aş fi spus toate astea foarte curând, fiindcă săptămâna viitoare plec de aici împreună cu soţul meu.

— Plecaţi? Unde?

— În patria lui, în Bulgaria.

— La turci! exclamă Anna Vasilievna şi îşi pierdu cunoştinţa.

Elena se repezi la mama ei.

— În lături!! zbieră Nikolai Artemievici şi o înşfacă pe

fiică-sa de mână. La o parte, nevrednico!

Dar tocmai în clipa aceea uşa iatacului se deschise şi se ivi capul lui Şubin, cu faţa albă ca varul şi cu ochi scăpărători.

— Nikolai Artemievici! Urlă el cât îl ţinea gura. Avgustina Hristianovna a sosit şi te pofteşte la dânsa.

Nikolai Artemievici se întoarse furios, îl ameninţă pe Şubin cu pumnul, se opri o clipă şi ieşi repede din odaie.

Iar Elena căzu la picioarele mamei sale şi îi îmbrăţişa genunchii.

*

Uvar Ivanovici şedea culcat pe patul său. O cămaşă fără guler, cu un buton mare la gât, îi acoperea grumazul rotund, căzând în falduri largi şi libere pe un piept aproape feminin, lăsând să se vadă o cruciuliţă destul de mare de chiparos şi un săculeţ-talisman. O plapumă uşoară îi învelea trupul mătăhălos. O luminare ardea cu o flăcăruie chioară pe măsuţa de noapte, lângă o cană de cvas; iar la picioarele lui şedea pe pat Şubin, cătrănit la faţă.

— Da, zise el pe gânduri. Ea s-a măritat şi se pregăteşte de plecare. Nepoţelul dumitale a tunat şi a fulgerat de-a răsunat toată casa. S-a încuiat în iatac, chipurile pentru păstrarea tainei, dar nu numai lacheii şi jupânesele, ci până şi vizitii au putut auzi vrute şi nevrute. E şi acum foc şi pară! Cât pe ce să mă ia la bătaie. O ţine una şi bună cu blagoslovenia părintească, ca un catâr. Dar nu de el e vorba. Anna Vasilievna e deznădăjduită: pe dânsa o mâhneşte infinit mai mult plecarea fiicei, decât măritişul ei.

Uvar Ivanovici între timp îşi juca degetele.

— Zi-i mamă, şi pace, spuse el.

— Nepotul dumitale, urmă Şubin, ameninţă că se va duce cu jalba la mitropolit, la generalul guvernator, la ministru, dar până la urmă ea tot va pleca. Nu-şi

nenoroceşte nimeni fiica cu dragă inimă! Se zborşeşte el, dar la urmă are s-o lase mai moale.

— N-au nici dreptul, remarcă Uvar Ivanovici şi sorbi o înghiţitură de cvas din cană.

— Aşa-i, aşa-i. Dar ce val de acuzaţii, clevetiri şi de zvonuri se vor ridica împotrivă-i… în toată Moscova! Elena însă nu se sperie de ele… De altfel, ea-i mai presus de toate acestea. Vasăzică, pleacă, dar unde? Ţi-e şi groază să te gândeşti! Pe ce meleaguri depărtate, în ce fund de lume! Ce-o aşteaptă acolo? Mă uit la dânsa ca la o persoană care ar pleca dintr-un han, în toiul nopţii, în viscol, pe un ger de treizeci de grade… Se desparte de ţară, de familie… Totuşi o înţeleg. Pe cine lasă în urmă? Pe cine a cunoscut aici? Alde Kurnatovski, alde Bersenev, chiar de-alde mine. Şi ăştia-s încă dintre cei mai breji. Ce are de regretat? Un singur lucru nu-i bun: cică soţul său (limba parcă mi se împiedică de cuvântul acesta), da, se spune că Insarov ar scuipa sânge. Asta-i rău de tot. L-am văzut zilele trecute. Arată prost la faţă, ai zice că-i un model nimerit pentru Brutus… Uvar Ivanovici, ştii cine-i Brutus?

— Cine să fie? Ia, un om.

— Întocmai: „A fost un om”[60]. Chipul lui Insarov e interesant, dar bolnăvicios, foarte bolnăvicios.

— În luptă… totuna-i, rosti Uvar Ivanovici.

— Exact, totuna-i în luptă. Azi te exprimi extraordinar de just. În viaţă însă nu-i totuna. Că doar ea vrea să-şi ducă traiul împreună cu dânsul.

— Ale tinereţii valuri, remarcă Uvar Ivanovici.

— Da, ale tinereţii! Ale tinereţii frumoase, pline de curaj! Moarte, viaţă, luptă, înfrângere, triumf, dragoste, libertate, patrie… Minunat, minunat! Să hărăzească Dumnezeu fiecăruia dintre noi asemenea soartă! Asta nu-i totuna cu a sta înglodat în mocirlă până la gât, silindu-te

60 Cuvintele lui Antoniu referitoare la Brutus; din tragedia shakespeariană *Iuliu Cezar* (Actul 5, tabloul 5).

să pari indiferent când eşti indiferent cu adevărat, faţă de orice. Pe când strunele inimii lui Insarov sunt încordate… vor răsuna în toată lumea, ori vor plesni!

Şubin îşi lăsă capul în piept.

— Da, urmă el după o lungă tăcere, Insarov e vrednic de ea. De altfel, vorbesc prostii! Nimeni nu-i demn de dânsa. Insarov… Insarov… Ducă-se dracului falsa modestie! Hai, să zicem că el e un om de ispravă care se va afirma, deşi până acum n-a realizat nimic mai mult decât ceilalţi oameni de rând, dar noi suntem nişte nulităţi? Eu, de pildă, sunt eu o lepădătură? Uvar Ivanovici? M-a vitregit oare Dumnezeu cu totul? Nu mi-a dăruit nicio calitate, niciun talent? Cine ştie? Poate Pa vel Şubin va ajunge cu timpul un nume vestit? Uite, ai pe masă un gologan de aramă. De unde ştii că odată şi odată, peste un secol poate, arama aceasta nu va fi întrebuinţată pentru statuia lui Pavel Şubin, ridicată în cinstea lui de posteritatea recunoscătoare?

Uvar Ivanovici se sprijini în cot şi rămase cu privirea ţintă la artistul entuziasmat.

— He-hei, are să mai curgă apă pe gârlă, rosti el în cele din urmă, continuându-şi obişnuitul joc al degetelor. De alţii e vorba acum, iar tu… ai făcut ce-ai făcut şi tot la tine ai ajuns!

— O, mare filosof al norocului rusesc! Exclamă Şubin. Fiecare cuvânt din gura ta e aur curat. Şi nu mie, ci dumitale trebuie să ţi se ridice statuie. Am să am eu grijă de asta. Am să te prind aşa cum şezi întins, în poziţia de acum, care nu ştiu ce exprimă mai mult: lene ori forţă? Aşa am să te torn în bronz. Cu o îndreptăţită dojana mi-ai înfierat egoismul şi amorul propriu. Da, da, n-ai de ce să vorbeşti despre tine însuţi, n-ai de ce să te lauzi! N-avem încă printre noi niciun om ales. Nu-s oameni oriunde îţi întorci privirea. Toţi sunt nişte pigmei, rozători, Hamleţei, sălbatici – nu vezi decât ori întuneric şi primitivitate, ori nişte lăudăroşi şi vânturători de vorbe goale! Şi mai

suntem procopsiţi cu nişte persoane care se analizează până la cele mai mici fineţuri, îşi iau pulsul la cea mai neînsemnată senzaţie şi îşi raportează imediat: iată, cică, ce simt… uite ce gândesc! Halal ocupaţie, utilă şi serioasă! Dacă s-ar fi găsit printre noi fata aceasta. Sufletul ei simţitor nu ne-ar fi lunecat printre degete ca un peştişor în apă. Ce zici, Uvar Ivanovici? Când are să vină şi vremea noastră? Când se vor naşte şi la noi oameni adevăraţi?

— Ai răbdare, răspunse Uvar Ivanovici. O să-i avem!

— O să-i avem? Tu, stâncă de granit, stihie autohtonă, tu spui: o să-i avem? Bagă de seamă: îmi înscriu aici vorba asta a dumitale. Dar de ce stingi lumânarea?

— Mi-e somn. Noapte bună!

XXXI

Şubin avusese dreptate. Neaşteptata veste despre căsătoria Elenei fusese ca o lovitură de moarte pentru Anna Vasilievna, care căzu la pat. Nikolai Artemievici pretinse ca ea să n-o mai primească pe fiică-sa; părea mulţumit că avea prilejul să-şi manifeste deplina autoritate de stăpân al casei, de adevărat cap al familiei. Tuna şi fulgera mereu, adăugind la fiecare pas: „Am să vă arăt eu cine sunt. O să vă dau de cheltuială!”

Câtă vreme era acasă soţul, Anna Vasilievna n-o vedea pe Elena, mulţumindu-se cu prezenţa Zoei care o servea cu osârdie, gândindu-se: *„Diesen Insaroff vorziehen – und wem?”*[61] Dar de îndată ce pleca de acasă Nikolai Artemievici (şi asta se întâmpla destul de des, căci Avgustina Hristianovna se întorsese într-adevăr), Elena se şi înfăţişa la maică-sa, care se uita la dânsa în tăcere, lung-lung, cu ochii în lacrimi. Această mustrare mută pătrundea mai adânc decât orice altă dojana în inima Elenei, trezindu-i nu remuşcare, ci o milă profundă, nesfârşită, asemănătoare cu căinţa.

61 Să-l preferi pe Insarov acesta – şi încă cui ? *(germ.)*

— Măicuţă, dragă măicuţă, repeta ea, sărutându-i mâinile. Eu n-am nicio vină, m-am îndrăgostit de dânsul! Nu puteam face altfel. Învinovăţeşte ursita! Ea m-a unit cu omul care nu-i place tătăicăi, şi care mă desparte de voi.

— Of! O întrerupea Anna Vasilievna. Nu-mi mai pomeni de asta. Cum îmi aduci aminte unde vrei să pleci, mi se sfâşie inima!

— Scumpă măicuţă, îi răspunse Elena. Mângâie-te măcar cu gândul că putea fi şi mai rău: aş fi putut muri.

— Dar şi aşa nu mai nădăjduiesc să te revăd. Sau ai să-ţi închei zilele acolo, undeva, într-o colibă (Anna Vasilievna îşi închipuia Bulgaria ca un fel de tundră siberiana), sau n-am să pot îndura despărţirea…

— Nu vorbi aşa, măicuţa mea cea bună. O să ne mai vedem, dacă va voi Dumnezeu! Doar şi în Bulgaria sunt oraşe ca şi cele de aici.

— Ce oraşe! Acum doar se poartă război acolo. Acolo, oriîncotro te întorci, vezi numai tunuri care trag, eu aşa zic. Şi ai de gând să pleci curând?

— Curând… numai dacă tătăica… Vrea să facă plângere ca să ne despartă, ne ameninţă.

Anna Vasilievna îşi ridică ochii la cer.

— Nu, Lenocika, n-are să facă nicio plângere. Eu însămi nu mi-aş fi dat consimţământul nici moartă la căsătoria asta, pentru nimic în lume. Dar ce-ai făcut, ai făcut; iar eu n-am să îngădui să ajungă fiica mea de batjocură.

Trecură aşa câteva zile. În sfârşit, Anna Vasilievna îşi luă inima în dinţi şi într-o seară se încuie în iatac împreună cu soţul său. Toată casa se cufundă în tăcere şi într-o atmosferă de încordare. La început nu se auzi nimic. Apoi tună glasul lui Nikolai Artemievici, pe urmă se încinse o ceartă cu ţipete, părea că se aud chiar gemete… Şubin, împreună cu Zoe şi cu jupânesele erau cât pe ce să intervină. Dar gălăgia din iatac se mai domoli, se prefăcu într-o vorbă obişnuită şi se stinse. Numai din când în când se auzeau suspine slabe, care încetară şi ele… Apoi răsună

un clinchet de chei şi scârţâitul unui sertar tras… Uşa se deschise şi se ivi Nikolai Artemievici. Privi încruntat pe cei întâlniţi în cale şi plecă drept la club. Anna Vasilievna o chemă la ea pe Elena, o strânse la piept şi, vărsând lacrimi amare, îi spuse:

— Totul s-a aranjat, nu va face niciun scandal. Nimic nu te mai opreşte acum ca să pleci… să ne părăseşti.

— Ai să-i îngădui lui Dmitri să vină pentru a-ţi mulţumi? o întrebă Elena, când maică-sa se mai linişti puţin.

— Mai aşteaptă, puişorul mamei, încă nu-l pot vedea pe cel ce ne desparte. O să-l primesc înainte de plecarea voastră.

Nikolai Artemievici consimţi „să nu facă scandal”. Dar Anna Vasilievna nu spuse fiicei sale care fusese preţul acestui consimţământ. Nu-i destăinui că făgăduise să-i plătească toate datoriile şi că-i înmânase chiar pe loc o mie de ruble de argint. În afară de asta, el declarase solemn că nu doreşte să se întâlnească cu Insarov, pe care îl gratula mai departe cu titlul de muntenegrean. Iar de cum ajunse la club, Nikolai Artemievici, fără să fi fost întrebat, începu să vorbească cu partenerul lui, un general de geniu în retragere, despre căsătoria fiicei sale.

— Aţi auzit? Vorbi el cu o falsă nepăsare. Fiica mea, de savantă ce-i, s-a măritat cu un student oarecare. Generalul îl privi pe deasupra ochelarilor, mârâi: „Hm!” şi îl întrebă ce carte joacă.

XXXII

Ziua plecării se apropia. Noiembrie era pe sfârşite. Trecură până şi ultimele termene. Insarov îşi isprăvise de mult toate pregătirile şi ardea de dorinţa de a se smulge cât mai repede din Moscova, îl zorea şi medicul: „Dumneata ai nevoie de climă caldă, zicea el, aici n-ai să te întremezi”. Nerăbdarea o chinuia şi pe Elena. O îngrijorau paloarea şi slăbiciunea lui Insarov. Ea se uita adesea cu o

involuntară spaimă la trăsăturile chipului său, atât de schimbate. Viaţa ei în casa părintească devenea insuportabilă. Mama bocea ca după mort, iar tatăl o privea cu o răceală dispreţuitoare. Apropierea despărţirii îl chinuia în taină şi pe dânsul. Dar socotea de datoria lui (datorie de părinte jignit) de a-şi ascunde sentimentele. Anna Vasilievna îşi exprimă în cele din urmă dorinţa de a-l primi pe Insarov.

Îl conduseră la dânsa pe ascuns, printr-o intrare dosnică. Când intră în camera ei, Anna Vasilievna nu fu în stare nici măcar să-l privească, necum să-i vorbească. Insarov se aşeză alături de ea într-un fotoliu şi, într-o atitudine liniştită şi respectoasă, aşteptă primul său cuvânt. Elena şedea de asemenea lângă maică-sa, ţinându-i mâna în mâna ei. Anna Vasilievna, ridicându-şi în sfârşit ochii, rosti: „Numai unul Dumnezeu poate să-ţi fie judecător, Dmitri Nikanorovici…” şi se opri. Reproşurile îi îngheţară pe buze.

— Dar dumneata eşti bolnav, exclamă ea. Elena, el e bolnav.

— Am fost suferind, Anna Vasilievna, răspunse Insarov, şi încă nu m-am întremat cu totul. Nădăjduiesc că mă voi restabili deplin datorită aerului din patria mea.

— Da… Bulgaria, şopti Anna Vasilievna şi se gândi: „Doamne-Doamne… bulgar, cu un picior în groapă, cu glas ca ieşit din butoi, cu ochii în fundul capului, scheletul scheletelor, galben ca ceara, curg hainele pe dânsul – şi ea îi soţia lui, ea îl iubeşte… parcă ar fi un vis urât”. Dar se dezmetici numaidecât: Dmitri Nikanorovici, trebuie să pleci neapărat, neapărat?

— Neapărat, Anna Vasilievna! Ea îl privi lung.

— Of, Dmitri Nikanorovici, să nu dea Dumnezeu să treci prin câte trec eu acum… Făgăduieşte-mi însă că o să ai grijă de ea, că ai s-o iubeşti. Lipsuri n-o să duceţi cât voi fi eu în viaţă.

Lacrimile îi înăbuşiră glasul. Ea îşi desfăcu larg braţele.

Elena şi Insarov căzură la pieptul ei.

*

În sfârşit sosi şi ziua fatală. Se stabilise ca Elena să-şi ia rămas-bun de la părinţi acasă la dânsa, dar la drum să pornească de la locuinţa lui Insarov. Plecarea fusese hotărâtă pentru orele douăsprezece. Cu un sfert de ceas înainte sosi acolo Bersenev, care îşi închipuise că va găsi la Insarov compatrioţi de-ai săi veniţi ca să-l petreacă. Dar aceştia fuseseră mai devreme. Plecaseră şi cei doi inşi misterioşi, cunoscuţi de cititor (care fuseseră martori la nunta lui Insarov). Cu o adâncă plecăciune îl întâmpină pe „boierul cel cumsecade" croitorul, care se îmbătase zdravăn, pesemne de scârbă sau, poate, de bucurie pentru mobila lăsată lui; nevastă-sa îl scoase repede afară. Toate lucrurile din odaie erau strânse. Geamantanul legat cu o frânghie zăcea pe podele. Bersenev căzu pe gânduri. Multe amintiri i se perindau prin suflet.

Ceasul bătuse de mult orele douăsprezece şi surugiul trăsese sania la intrare, dar, „tinerii căsătoriţi" încă nu-şi făcură apariţia. În cele din urmă se auziră paşi grăbiţi pe scară: sosi Elena, întovărăşită de Insarov şi de Şubin. Elena avea ochii roşii: îşi lăsase mama leşinată. Despărţirea fusese foarte grea. Mai bine de-o săptămână Elena nu-l văzuse pe Bersenev, care în vremea din urmă trecea rar pe la familia Stahov. Nu se aştepta să-l întâlnească şi exclamă: „Dumneata aici? Îţi mulţumesc cu recunoştinţă!" şi îl îmbrăţişa cordial. Insarov îl îmbrăţişa şi el. Se lăsă o tăcere chinuitoare. Ce-şi puteau spune aceşti trei bărbaţi? Ce simţeau inimile acestea? Şubin îşi dădu seama că trebuie să rupă această tăcere apăsătoare printr-un sunet viu, printr-un cuvânt.

— Tinerescul nostru trio s-a întrunit iar aici, începu el, pentru ultima oară! Să ne supunem hotărârilor destinului şi să păstrăm trecutului o bună amintire. Cu Dumnezeu

înainte în noua viaţă! *Cu Dumnezeu, la cale lungă!*[62] dădu el să cânte, dar se opri brusc. Se simţi deodată stingherit, ruşinat… E păcat să cânţi acolo unde zace un mort. Iar în acea clipă, în odaie zăcea mort trecutul, pe care îl pomenise Şubin – trecutul oamenilor strânşi acolo. Murea, e drept, pentru a se încarna într-o viaţă nouă, totuşi murea.

— Ce zici, Elena, parcă totu-i în ordine! spuse Insarov, adresându-se soţiei sale. Ce-a fost de plătit, s-a plătit… Ce-a fost de strâns, s-a strâns. Rămâne de cărat numai geamantanul acesta. Ei, gospodarule!

Gazda intră în odaie împreună cu soţia şi cu fiica sa. Ascultă, clătinându-se, dispoziţiile lui Insarov; aruncă geamantanul pe umăr şi porni repede să coboare scara, bocănind cu cizmele.

— Acuma, după datina rusească, se cuvine să ne aşezăm, făcu Insarov.

Toţi se aşezară. Bersenev îşi făcu loc pe canapeaua cea veche, Elena lângă dânsul. Iar gospodina şi fetiţa se instalară jos pe prag. Toţi tăceau, toţi zâmbeau silit – nimeni nu ştia de ce surâde. Fiecare ar fi avut să spună un cuvânt la despărţire (afară doar de gazdă şi de fetiţă, care numai se holbau), fiecare simţea că, în asemenea clipe, nu-s potrivite decât nişte vorbe banale şi că orice cuvânt cu miez, inteligent, pornind din inimă, n-ar fi fost la locul lui şi ar fi sunat aproape fals. Insarov se sculă cel dintâi în picioare şi îşi făcu cruce. „Adio, cămăruţa noastră!” exclamă el.

Răsunară sărutările de despărţire, zgomotoase, dar reci, ca şi urările de drum bun, rostite doar pe jumătate, făgăduielile de a-şi scrie şi ultimele cuvinte de adio, sugrumate de emoţie.

Elena, cu faţa şiroind de lacrimi, se aşeză în sanie. Insarov îi înveli grijuliu picioarele cu un covor. Şubin,

---

62 Primul vers din *Cîntul de îngropăciune al lui Iakinf Maglanovici,* de A. S. Puşkin.

Bersenev, gazda, soţia lui, fetiţa îmbrobodită cu nelipsita ei basma, portarul şi un lucrător necunoscut, într-un halat vărgat, toţi rămăseseră lângă cerdac, când deodată dădu buzna vijelios în curte o sanie boierească, trasă de un armăsar voinic, din care sări năvalnic Nikolai Artemievici, scuturându-şi zăpada de pe gulerul mantalei.

— Slavă Domnului că v-am mai apucat aici, exclamă el şi se îndreptă în goană spre echipajul tinerilor. Ţi-am adus, Elena, ultima blagoslovenie părintească, rosti, aplecându-se sub poclit; şi scoţând din buzunarul surtucului o iconiţă, cusută într-o punguţă de catifea, i-o atârnă la gât. Ea izbucni în hohote de plâns şi îi sărută mâna, în vreme ce vizitiul aduse de sub capră o sticlă de şampanie şi trei pahare.

— Hai! Făcu Nikolai Artemievici, şi lacrimi prinseră să-i picure pe gulerul de biber al mantalei. Se cade să vă petrecem la plecare… şi să vă urăm… El începu să toarne şampanie; mâinile îi tremurau; spuma se revărsa peste buza paharului şi se împrăştia pe zăpadă. El îşi păstră un pocal şi dădu câte unul Elenei şi lui Insarov, care apucase să se aşeze în sanie lângă dânsa. Să vă dea Dumnezeu… începu Nikolai Artemievici, dar nu putu sfârşi urarea, ci bău şampania. Tinerii băură şi ei. Acuma-i rândul vostru, domnilor, adăugă el, adresându-se lui Şubin şi Bersenev, dar în aceeaşi clipă surugiul dădu bice cailor. Nikolai Artemievici începu să alerge pe lângă sanie. „Vezi să ne scrii!” răcni el cu glas întretăiat. Elena îşi scoase capul din sanie şi strigă: „Adio, tătăică, Andrei Petrovici, Pavel Iakovlevici, adio tuturor, adio, Rusie!” şi se răsturnă pe jeţ. Surugiul pocni din harapnic şi dădu drumul unui şuier prelung. Sania, scârţâind pe omăt, coti la dreapta din poartă şi se mistui în depărtări.

XXXIII

Era o zi senină de aprilie. Pe larga lagună care

desparte Veneţia de limba îngustă a deluviunilor nisipoase, numită Lido, luneca o gondolă ascuţită, legănându-se domol în ritmul loviturilor date de luntraş cu lunga lui vâslă. Elena şi Insarov, şedeau sub scundul poclit al gondolei, pe pernele moi de piele.

Trăsăturile Elenei se schimbaseră prea puţin din ziua plecării din Moscova, dar nu-şi păstraseră aceeaşi expresie; era mai îngândurată şi mai severă; iar ochii săi aveau o căutătură mai semeaţă. Trupul i se împlinise. Părul, parcă mai bogat şi mai des, îi încadra fruntea albă şi obrajii fragezi. Numai buzele, când nu surâdeau, trădau – printr-o cută abia perceptibilă – prezenţa unei tainice şi permanente îngrijorări.

Insarov, dimpotrivă, avea aceeaşi expresie a feţei, dar trăsăturile i se schimbaseră cu totul. Slăbise, îmbătrânise, se îngheboşase, devenise mai palid… îl sâcâia în permanenţă o tuse scurtă, seacă… iar ochii săi, căzuţi în fundul capului, căpătaseră o strălucire stranie. În timpul călătoriei din Rusia, Insarov zăcuse aproape două luni la Viena, şi abia la sfârşitul lui martie sosise la Veneţia, împreună cu soţia. Spera ca de acolo să treacă prin Zara în Serbia şi, pe urmă, în Bulgaria. Celelalte căi îi erau închise. Între timp, războiul se dezlănţuise pe Dunăre. Anglia şi Franţa declaraseră război Rusiei. Toate ţările slave erau în fierbere şi se pregăteau de răscoală.

Gondola acostă pe plaja de la Lido. Elena şi Insarov porniră spre mare pe îngusta cărăruie nisipoasă, plantată cu nişte copăcei piperniciţi, sădiţi în fiecare an, căci se uscau din primăvară până în toamnă.

Amândoi mergeau pe faleză. Adriatica îşi rostogolea înaintea lor valurile tulburi, sinilii, care spumegau, forfoteau, năvăleau pe ţărm şi, retrăgându-se înapoi, lăsau pe nisip scoici mărunte şi crâmpeie de alge marine.

— Ce ţinut trist! Observă Elena. Mă tem că-i prea frig pentru tine. Bănuiesc însă ce te-a făcut să vii aici.

— Frig! Obiectă Insarov, cu un surâs grăbit, amar.

Straşnic soldat o să mai fiu dacă mă sperie frigul. De ce am venit aici? Am să-ţi spun de ce. Mă uit la mare şi mi se pare că sunt mai aproape de patria mea. Căci e acolo, adăugă el, întinzând mâna spre Răsărit. Uite, chiar şi vântul acesta tot de acolo suflă.

— Oare n-o să ne aducă acelaşi vânt şi corabia pe care o aştepţi? întrebă Elena. Iată o pânză albă în zare. N-o fi ea?

Insarov privi în depărate, pe faţa mării, încotro îi arătă Elena.

— Rendici mi-a făgăduit că într-o săptămână va pune totul la cale, zise el. Am impresia că pe dânsul te poţi bizui. Ai auzit, Elena? Adăugă, cu o neaşteptată însufleţire. Se spune că sărmanii pescari dalmaţieni şi-au jertfit plumbii, adică greutăţile care trag la fund năvoadele, pentru gloanţe. Bani n-au. Trăiesc numai din pescuit. Totuşi ei şi-au sacrificat ultimul lor bun, rămânând muritori de foame. Ce popor admirabil!

— *Aufgepasst*[63]*,* răcni în urma lor un glas arogant. Răsună un tropot surd de copite şi un ofiţer austriac, cu o scurtă tunică cenuşie şi cu chipiul verde, trecu în galop pe lângă dânşii... Amândoi abia apucaseră să se dea la o parte.

Insarov se uită ursuz în urma lui.

— El n-are nicio vină, rosti Elena. Aici nu-i alt loc pentru antrenamentul cailor.

— N-are nicio vină! replică Insarov. Dar mi-a răscolit sângele în vine strigătul lui, mustăţile sale, chipiul şi toată înfăţişarea. Hai să ne întoarcem!

— Să ne întoarcem, Dmitri. De altfel, aici bate, într-adevăr, vântul. Nu te-ai păzit după boala din Moscova şi ai pătimit din pricina asta la Viena. Trebuie să fii mai prudent.

Insarov tăcea. Numai amarul lui surâs de odinioară dacă îi mai luneca pe buze.

---

63 Păzea *(germ.).*

— Nu vrei să ne plimbăm pe Canal Grande? Îi propuse Elena. De când suntem la Veneţia nici n-am vizitat cumsecade oraşul. Deseară mergem la teatru. Am şi luat două locuri într-o lojă. Se zice că se reprezintă o operă nouă. N-ai vrea ca ziua de azi să ne-o hărăzim nouă, să uităm de politică, de război, de orice şi să avem un singur ţel: să trăim, să respirăm în voie şi să ne gândim împreună că suntem uniţi pentru toată viaţa... Vrei?

— Ceea ce vrei tu, Elena, îi răspunse Insarov, vreau, fireşte, şi eu.

— Eram sigură, încuviinţă Elena zâmbind. Haidem, haidem!

Amândoi se înturnară la gondolă, se aşezară în ea şi cerură vâslaşului să-i ducă fără grabă pe Canal Grande.

Cine n-a văzut Veneţia, în aprilie, acela nu-şi poate da pe deplin seama de farmecul nespus al acestui oraş fascinant. Blândeţea şi molcomul primăverii se potriveşte de minune cu Veneţia, după cum soarele aprins de vară se potriveşte măreţiei oraşului Genova, iar străvechea Romă se înfăţişează mai maiestuoasă sub veşmântul de aur şi purpură al toamnei. Ca şi primăvara, frumuseţea Veneţiei te tulbură şi-ţi trezeşte dorinţi. Ea chinuieşte şi aţâţă o inimă tânără, ca făgăduiala unei fericiri apropiate, nu enigmatică, dar tainică. Totu-i lumină, claritate, totu-i învăluit în pâcla somnolentă a unei linişti prietenoase. Tăcere pretutindeni, cordialitate, feminitate, începând chiar cu numele. Nu degeaba i s-a spus *Fermecătoarea.* Mulţimea de palate şi de biserici se înalţă zvelte şi graţioase, ca visul sprinten al unui zeu tânăr. Ceva de basm, straniu şi ademenitor în acelaşi timp se desprinde din luciul verde-mătăsos al valului mut, din canale, ca şi din tăcuta lunecare a gondolelor, departe de zgomotele brutale ale oraşului, de bocănitul, huruitul şi de larma târgurilor. „Veneţia moare, Veneţia se pustieşte", spun localnicii. Dar poate că-i lipsea tocmai acest ultim farmec, farmecul ofilirii în plină înflorire, în triumful înfloririi. Cine

n-a văzut-o nu-i în stare să şi-o închipuie. Nici Canaletto, nici Guardi (fără să vorbim de pictorii cei mai noi) nu pot zugrăvi gingăşia argintie a văzduhului de aici, a depărtărilor atât de apropiate şi care par a-şi lua mereu zborul, şi nici armonia dintre liniile elegante şi culorile estompate. Omul obosit şi înfrânt de viaţă n-are ce căuta la Veneţia: ea îi va lăsa pe buze un gust amar, ca amintirea visurilor neîmplinite din anii de demult. Ea însă va apărea plăcut omului clocotitor de viaţă şi plin de noroc. Acesta să vină sub bolta încântătoare a Veneţiei, care îi va polei fericirea – oricât de luminoasă ar fi – cu strălucirea ei nepieritoare!

Gondola, în care erau Insarov şi Elena, trecu pe Riva dei Schiavoni, Palatul Dogilor, Piazette şi intră pe Canal Grande. De amândouă părţile se înşiruiau palate de marmură, care parcă pluteau lin pe lângă dânşii, abia îngăduindu-le să le îmbrăţişeze dintr-o privire şi să le înţeleagă toate frumuseţile. Elena se simţea nespus de fericită. Pe azurul cerului său plutea un singur nor întunecat, dar şi acesta se mistui în depărtare, căci Insarov se simţea mult mai bine în ziua aceea. Plutiră până la podul Rialto şi se înturnară. Elena căută să-l ferească pe Insarov de frigul din biserici. Dar îşi aduse aminte *deaccademia délie Belle Arte* şi ceru gondolierului să meargă acolo. Amândoi făcură repede înconjurul tuturor sălilor acestui muzeu. Cum nu erau nici cunoscători şi nici măcar diletanţi, ei nu se opreau înaintea fiecărui tablou, căutând să nu simtă nicio constrângere. O veselie senină îi cuprinse năvalnic. Totul li se păru dintr-o dată cât se poate de hazliu (îndeobşte copiii cunosc foarte bine sentimentul acesta). Spre marea indignare a trei vizitatori englezi, Elena râse cu lacrimi în faţa tabloului lui San Marco de Tintoretto, care sărea din cer, ca o broască în apă, pentru salvarea unui rob martirizat. La rândul lui, Insarov se entuziasma de spatele şi pulpele unui bărbat voinic, într-o hlamidă verde, cu braţele înălţate spre Madona, care

apare pe primul plan al tabloului *Înălţarea* de Tiziano. În schimb Madona – o femeie robustă, straşnic de frumoasă – care tindea calm şi maiestuos spre sânul lui Dumnezeu-Tatăl îi încântă şi pe Insarov, şi pe Elena. Amândurora le plăcu şi tabloul atât de sobru şi sfânt al bătrânului Cima da Conegliano. Ieşind din Academie, amândoi aruncară o privire englezilor cu dinţii lungi ca de iepure şi cu favoriţii stufoşi, care veneau în urma lor, şi izbucniră în râs. Când îl văzură pe gondolierul lor, îmbrăcat cu o tunică şi cu nişte pantaloni scurţi, râseră de asemeni. Le stârni un râs şi mai năstruşnic o precupeaţă cu un coc. De păr cărunt drept în creştetul capului. Se uitară în sfârşit unul la altul, drept în ochi, şi se înecară de râs. Apoi, de cum se aşezară în gondolă, îşi strânseră cu putere mâinile. Ajunşi la hotel, amândoi se grăbiră să intre în cameră şi comandară masa. Veselia nu-i părăsi nici în timpul mesei. Se invitau unul pe altul şi închinau în sănătatea prietenilor de la Moscova. Îl ridicară în slavă pe *cameriere*[64] pentru gustosul fel de peşte şi îi cerură *frutti di mare*[65]*.* Cameristul se înclina şi-şi lipea călcâile, iar când ieşea din cameră clătina din cap. Odată oftă şi şopti: *poveretti!*[66] După-masă tânăra pereche plecă la teatru.

La teatru se reprezenta o operă de Verdi, destul de banală la drept vorbind, care a făcut însă înconjurul tuturor scenelor europene, o operă bine cunoscută şi nouă, ruşilor, *Traviata.* Sezonul la Veneţia trecuse şi niciunul din artişti nu depăşea nivelul mediocrităţii. Fiecare răcnea din răsputeri. Interpreta Violetei era o actriţă fără nicio faimă şi – judecând după răceala cu care fusese primită – puţin agreată de public, deşi nu lipsită de talent. Era o brunetă tânără, nu prea frumoasă, cu ochii negri şi cu o voce inegală, necultivată… îmbrăcată prost, bălţat, aproape naiv… Avea pe cap un fileu roşu. Rochia de atlaz albastru-

64 Camerist *(it.).*

65 Scoici comestibile *(it.).*

66 Sărmanii *(it.).*

decolorat îi strângea până la refuz pieptul. Purta nişte mănuşi suedeze groase, lungi până la coatele-i firave. De unde să ştie ea, copilă a vreunui păstor de prin Bergamo, cum se îmbracă doamnele pariziene cu camelii! Nu ştia nici cum să se ţină pe scenă. În schimb jocul ei avea mult adevăr şi o naturaleţe fără artificii. Cânta cu acea pasiune specifică în expresie şi în ritm, proprie numai italienilor.

Elena şi Insarov şedeau alături într-o lojă întunecoasă, chiar lângă scenă. Buna dispoziţie care pusese stăpânire pe dânşii *la accademia délie Belle Arte* încă nu-i părăsise. De aceea în momentul când tatăl nefericitului tânăr, căzut în plasa cuceritoarei, îşi făcu apariţia pe scenă, într-un frac de culoarea mazărei şi cu o perucă albă zburlită, deschise strâmb gura şi, intimidat din capul locului, scoase un jalnic tremolo de bas, Elena şi Insarov abia se stăpâniră să nu pufnească de râs… Dar jocul Violetei îi impresiona mult.

— Biata fată! N-o aplaudă aproape nimeni, zise Elena. Eu o prefer de mii de ori vreunei dive, încrezută şi fandosită, care se maimuţăreşte şi se strâmbă, urmărind numai efectul. Aceasta însă nu ia rolul în glumă. Ea nici nu vede publicul.

Insarov se lipi de bordura lojei şi o privi îndelung pe Violeta.

— Da, spuse el. Nu-i arde de glumă: simţi suflul morţii.

Elena tăcu.

Începu actul al treilea… Elena tresări când văzu patul, draperiile trase, flaconaşele cu doctorii, lustrele acoperite… îşi aminti de un trecut apropiat… „Dar viitorul! Dar prezentul? îi fulgeră prin minte. Ca într-adins, drept răspuns la tusea teatrală a artistei, răsună în lojă tuşea seacă, adevărată, a lui Insarov… Elena se uită pe furiş la dânsul şi numaidecât dădu chipului său o expresie liniştită, senină; Insarov o înţelese şi el însuşi începu să surâdă, îngânând în surdină cântecul.

Dar el tăcu în curând. Jocul Violetei devenea din ce în ce mai izbutit, mai firesc. Ea lepădă tot ce era străin

rolului sau de prisos şi se *regăsi prin sine*: rară şi supremă fericire pentru un artist! Trecuse dintr-o dată pragul, imposibil de precizat, dincolo de care începe să trăiască adevărata frumuseţe artistică. Publicul se trezi din amorţeală şi căzu în extaz.

Fata cea urâţică cu vocea frântă începu să pună stăpânire pe public şi să-l domine. Dar nici glasul cântăreţei nu mai răsuna frânt; se înflăcăra şi prinse putere. Când apăru Alfredo, explozia de bucurie a Violetei trezi aproape delirul sălii, acel *fanatismo* italienesc, pe lângă care pălesc toate uralele noastre de nordici. Clipă, şi publicul rămase din nou înmărmurit. Începu duetul, partea cea mai bună a operei, în care compozitorul reuşeşte să exprime toate părerile de rău după o tinereţe irosită uşuratic, ca şi o ultimă luptă a dragostei deznădăjduite şi neputincioase. Ademenită şi târâtă de suflul compătimirii generale, în ochi cu lacrimile bucuriei de artist şi cu cele ale adevăratei suferinţe omeneşti, cântăreaţa se lăsă purtată de valul care o ducea. Faţa ei se transfigurase. Şi înaintea spectacolului groaznic al morţii, care se apropia năvalnic, ea îşi smulse din suflet – într-un elan de rugă, înălţat până la cer – o exclamaţie atât de sfâşietoare: *Lascia mi viuere... morir si giovane!*[67], încât tot teatrul se cutremură de furtunoase aplauze şi de urale entuziaste.

Elena îngheţă de spaimă. Începu să caute pe dibuite mâna lui Insarov; când o găsi, i-o strânse cu putere. El îi răspunse de asemenea cu o strângere de mână.

Dar niciunul din ei nu se uita la celălalt. Strângerea aceasta însă nu mai semăna cu cea de acum câteva ore, din gondolă.

Se întoarseră cu gondola tot pe Canal Grande. Se lăsase noaptea – o noapte senină, domoală... Aceleaşi palate îi întâmpinară, dar acum le păreau altele. Cele luminate de lună apăreau albe-aurii, iar albeaţa aceasta făcea să le dispară amănuntele podoabelor, ca şi arcadele

67 Lăsaţi-mă să trăiesc... să mor aşa de tânără *(it.).*

ferestrelor şi balcoanelor. Acestea ieşeau în schimb mai mult în relief la clădirile învăluite în uşoara pâclă a umbrei. Gondolele, cu luminiţele lor roşii, parcă goneau şi mai repezi, şi mai neauzite. Grumazul lor de oţel sclipea tainic. Misterios se ridicau şi se lăsau în jos vâslele deasupra pilcurilor de peştişori argintii speriaţi. Ici-colo răsunau exclamaţiile scurte şi surde ale gondolierilor (ei nu cântă noaptea niciodată). Alte sunete aproape nu se auzeau. Hotelul unde trăseseră Insarov şi Elena se afla pe Riva dei Schiavoni. Înainte de a ajunge acolo, ei coborâră din gondolă şi făcură de câteva ori înconjurul pieţei San Marco, plimbându-se pe galeria unde o mulţime de oameni îşi pierd vremea dinaintea micilor cafenele. A te plimba cu o fiinţă iubită într-un oraş străin, printre străini, e deosebit ie plăcut: totul ţi se pare minunat şi semnificativ, doreşti tuturor numai bine, pace şi fericire – adică tocmai ceea ce umple sufletul tău. Dar Elena nu se mai putea lăsa pradă, fără griji, unui asemenea sentiment de fericire, căci inima ei, zguduită de recentele impresii, nu se putea linişti uşor. Iar Insarov, trecând pe lângă Palatul Dogilor, îi arătă în tăcere gurile tunurilor austriece, care ieşeau de sub bolţile de jos, şi îşi trase pălăria pe sprâncene. Se simţea şi obosit; după ce aruncă o ultimă privire asupra bisericii San Marco, asupra cupolelor sale, unde sub lumina lunii se aprindeau pete fosforescente pe plumbul auriu al acoperişului, ei se întoarseră încet acasă.

Ferestrele odăiţei lor dădeau spre laguna cea largă care se întinde de la Riva dei Schiavoni până la Giudecca. Aproape în faţa hotelului se înălţa vârful ascuţit al turnului San Giorgio. La dreapta, sus de tot în văzduh, sclipea globul de aur al Doganei şi de asemeni *Redentore* al lui Palladio – una dintre cele mai frumoase biserici – se profila împodobită ca o mireasă. Iar la stânga se desenau în negru catargele şi velele corăbiilor, ca şi coşurile vapoarelor. Ici-colo atârna, ca o mare aripă, câte o pânză ridicată până la jumătatea catargului sau fâlfâia câte un pavilion. Insarov

se aşează la fereastră, dar Elena nu-l lăsă să admire mult timp priveliştea: I se urcase deodată temperatura şi se simţea cuprins de o slăbiciune mistuitoare. Ea îl puse în pat şi – după ce el adormi – se întoarse încetişor la fereastră. O, ce noapte tihnită şi mângâietoare, ce blândeţe angelică împrăştie văzduhul! Orice suferinţă şi orice amărăciune ar trebui să amuţească şi să adoarmă sub acest cer senin, sub rezele sfinte şi neprihănite ale lunii! „O, Doamne-Doamne, se gândea Elena, de ce ne pândesc moartea, despărţirea şi lacrimile? Sau ce rost au frumuseţea asta, dulcele sentiment al nădejdii, conştiinţa liniştitoare a unui adăpost sigur, a unei trainice ocrotiri şi a unei apărări fară sfârşit? Ce sens are cerul acesta dătător de zâmbete şi de binecuvântări, ca şi pământul atât de fericit şi de liniştit acum? Oare toate acestea există numai în noi, iar în afară nu-i decât frig şi tăcere? Oare noi suntem lăsaţi pe lume singuri-singurei, iar dincolo, pretutindeni, în toate străfundurile şi în beznele de nepătruns, totul, absolut totul oare ne e străin? Atunci la ce bun însetoşarea şi bucuria rugăciunii? *(Morir si giovane* îi răsuna în suflet...) Oare e zadarnică orice rugă de îndepărtare a răului, de mântuire? O, Doamne, oare nu trebuie să crezi în minune? Elena îşi culcă capul pe mâinile împreunate. De ajuns? Se întrebă ea în şoaptă. Oare într-adevăr e de ajuns? Am fost fericită nu numai câteva minute, ceasuri sau zile, nu – ci săptămâni întregi, la rând. Şi cu ce drept?" Fericirea ei o înspăimântă. „Dar dacă nu ne era îngăduită? Îşi zise ea. Dar dacă nu ni se dăruieşte fără răscumpărare. Doar noi am trăit clipe dumnezeieşti, când de fapt nu suntem decât nişte bieţi păcătoşi... *Morir si giovane.* O, piei, vedenie a Iadului! Doar nu numai eu am nevoie de viaţa lui!"

„Dar dacă asta-i o pedeapsă, se gândi ea mai departe; dacă noi trebuie să ispăşim acuma din plin vina noastră? Conştiinţa mea a tăcut, tace şi astăzi, dar oare poate fi asta socotită ca o dovadă de nevinovăţie? Vai, Doamne, oare

suntem într-adevăr aşa de păcătoşi? Oare Tu, care ai creat noaptea asta şi cerul acesta, vrei să ne pedepseşti, pentru că ne-am iubit? Dar dacă-i aşa, dacă el e vinovat într-adevăr şi eu sunt vinovată, adăugă Elena cu un a vânt involuntar, atunci îngăduie-i, Doamne... îngăduie-ne amândurora să avem parte cel puţin de o moarte cinstită, glorioasă – acolo, pe meleagurile lui natale, nu aici în odaia aceasta uitată de lume."

„Dar durerea bietei mame, rămasă singură?" îşi puse întrebarea Elena, se tulbură şi nu găsi niciun răspuns. Ea nu ştia că fericirea fiecărui om se întemeiază pe nenorocirea altuia şi că foloasele şi confortul lui cer neajunsurile şi necazurile altuia, după cum o statuie are neapărat nevoie de un piedestal.

— Rendici! şopti prin somn Insarov.

Elena se apropie de dânsul în vârful degetelor, se aplecă asupra lui şi îi şterse năduşeala de pe faţă. El îşi mişcă puţin capul pe pernă şi se linişti.

Elena se duse iarăşi la fereastră şi din nou se lăsă pradă gândurilor. Ea însăşi căuta să se liniştească şi să se încredinţeze că nu există niciun motiv de alarmă. Se ruşina chiar de slăbiciunea ei. „Este oare vreo primejdie? Oare nu-i merge mai bine? Şopti ea. Dacă nu ne-am fi dus azi la teatru, nu mi-ar fi venit în cap toate astea!" în acelaşi moment Elena văzu deasupra apei în văzduh un pescăruş alb. îl speriase pesemne vreun năvodar şi pasărea porni în tăcere, în zbor frânt, căutând un locşor unde să se aşeze. „Dacă pescăruşul va zbura spre mine, îşi zise ea, aceasta va fi un semn de bun augur"... Pescăruşul se roti în loc, apoi îşi strânse aripile şi, cu un ţipăt jalnic, se lăsă glonţ după o corabie întunecoasă din depărtare. Elena se cutremură, apoi se ruşina că se cutremurase şi, fără să se dezbrace, se culcă lângă Insarov care răsufla greu şi des.

XXXIV

Insarov se trezi târziu cu o migrenă surdă şi cu o senzaţie de slăbiciune „neruşinată” – după spusele lui – în tot trupul. Totuşi cobori din pat.

— N-a venit Rendici? fu prima lui întrebare.

— Încă nu, îi răspunse Elena şi îi dădu ultimul număr din *Osseruatore Triestino,* în care se vorbea pe larg despre război, despre ţinuturile slave şi despre Principate. Insarov începu să citească, iar ea se îndeletnicea cu pregătirea cafelei… Cineva bătu în uşă.

„Rendici”, trecu prin capul amândurora. Dar vizitatorul întrebă ruseşte: „Pot să intru?” Elena şi Insarov schimbară o privire mirată. Între timp, fără să aştepte răspunsul, intră în cameră un bărbat elegant, cu o faţă mică, ascuţită şi cu ochi vioi. Era radios, ca un om care a câştigat o mare sumă de bani sau a primit o veste nespus de bună.

Insarov se săltă puţin de pe scaun.

— Nu mă mai recunoşti? grăi necunoscutul, apropiindu-se foarte dezgheţat de gazdă şi salutând-o curtenitor pe Elena. Eu sunt Lupoiarov. Nu vă amintiţi că ne-am întâlnit la Moscova la familia E.?

— Da, la familia E., zise Insarov.

— Întocmai, întocmai! Dar vă rog să mă prezentaţi soţiei dumneavoastră. Doamnă, am avut totdeauna cea mai profundă stimă pentru Dmitri Vasilievici… adică Nikanor Vasilievici, se corectă el. Şi sunt fericit că am în sfârşit onoarea să vă cunosc. Închipuiţi-vă, urmă el, adresându-se lui Insarov, abia aseară am aflat că sunteţi aici. Locuiesc tot în acest hotel. Ce oraş e şi Veneţia… o adevărată poezie! O singură pacoste: blestemaţii de austrieci la tot pasul. Uf, austriecii ăştia. Apropo, aţi auzit că la Dunăre s-a dat o bătălie decisivă? Trei sute de ofiţeri turci au fost ucişi. Silistra a fost luată. Serbia s-a declarat independentă. Dumneavoastră, ca patriot, trebuie să fiţi încântat, nu-i aşa? Şi în mine clocoteşte sângele slav! Totuşi vă sfătuiesc să fiţi mai prudent. Sunt sigur că sunteţi supravegheat. Aici mişună spionii! Ieri s-a apropiat

de mine un tip suspect şi m-a întrebat dacă-s rus. I-am răspuns că sunt danez... Dar sunteţi pesemne bolnav, scumpul meu Nikanor Vasilievici. Trebuie să vă trataţi. Doamnă, trebuie să-l îngrijiţi pe soţul dumneavoastră. Ieri am colindat ca un nebun palatele şi bisericile. Aţi fost, probabil, la Palatul Dogilor? Ce bogăţie pretutindeni! Mai cu seamă sala cea mare şi locul cuvenit lui Marino Faliero, rămas tot aşa gol: *decapitaţi pro criminibus*[68]*.* Am vizitat şi vestitele temniţe. Acolo s-a răzvrătit inima din mine. Poate vă amintiţi că mi-a plăcut totdeauna să mă ocup de problemele sociale şi m-am revoltat împotriva aristocraţiei. Uite unde i-aş băga pe apărătorii aristocraţiei – în temniţile acestea. Bine a zis Byron: *I stood in Venice on the bridge of sigh.*[69] Şi când te gândeşti că şi el era aristocrat. Eu am fost totdeauna pentru progres. Toată tânăra generaţie e pentru progres. Dar ce părere aveţi despre anglo-francezi? Să vedem ce scofală vor face Bustrapa[70] şi Palmerston. Ştiţi, Palmerston a ajuns prim-ministru. Nu, orice aţi spune, cu ruşii nu e de glumit. Mare pehlivan şi Bustrapa ăsta! Dacă doriţi, vă pot da *Les Châtiments*[71] de Victor Hugo: o minune! *L'avenir – le gendarme de Dieu*[72]*,* cam îndrăzneţ, dar ce forţă de expresie! Bine a spus şi prinţul Viazemski: *Europa repetă: Baş-Kadâk-Lar, fără să-şi ia*

---

68 Decapitat pentru crimă *(lat.)*. Numele corect: Marino Falieri (1273-1355) - doge veneţian, decapitat ca urmare a complotului organizat împotriva conducerii aristocratice a Veneţiei.

69 Am stat în Veneţia pe puntea suspinelor *(engl.).* Primul vers din cântul al IV-lea al poemului Childe Harold.

70 Poreclă dată lui Napoleon al III-lea (1808-1873), alcătuită din silabele iniţiale ale oraşelor în care a încercat să organizeze o lovitură de stat, (Boulogne, în 1840, Strasbourg, 1836, şi Paris, la 2 decembrie 1851, cînd a şi înfăptuit-o, proclamându-se exact după un an împărat).

71 *Pedepsele (fr.).* Volum de poeme satirice înfierînd tirania şi vizînd personalitatea lui Napoleon al III-lea, precum şi lovitura de stat din 1851.

72 Viitorul - jandarmul lui Dumnezeu *(fr.)*. Ultimul vers din poezia lui Victor Hugo *On loge à la nuit.*

ochii de la Sirope[73]*.* Îmi place poezia. Am şi ultima cărţulie a lui Proudhon. Am tot. Nu vă cunosc părerea, dar eu mă bucur de război. Numai de nu m-ar chema acasă, căci eu mă pregătesc să plec de aici la Florenţa şi la Roma. În Franţa nu se poate merge, aşa că mă gândesc la Spania – spaniolele cică sunt straşnice, păcat numai că acolo-i multă sărăcie şi chiar păduchi… Aş pleca în California – pentru noi, ruşii, nimic nu-i greu – dar am făgăduit unui redactor să studiez cu de-amănuntul problema comerţului în Mediterana. Veţi spune că e vorba de un subiect puţin interesant, de pură specialitate, dar noi avem nevoie tocmai de specialişti. Destul am filosofat. Să trecem acum la practică… la practică… Sunteţi tare bolnav, Nikanor Vasilievici. Poate vă obosesc. Totuşi am să mai stau puţin…

Lupoiarov mai flecari îndelung pe acelaşi ton, iar la plecare făgădui să revină.

Istovit de această neaşteptată vizită, Insarov se întinse în pat.

— Iată tânăra generaţie, rosti cu amărăciune Insarov, uitându-se la Elena, unul şi altul se umflă în pene şi face pe grozavul, fiind de fapt cu toţii nişte pierde-vară, ca şi domnul acesta.

Elena nu-şi contrazise soţul. În momentul acela o îngrijora mai mult slăbiciunea lui Insarov decât starea tinerei generaţii în Rusia… Se aşeză lângă dânsul şi îşi reluă lucrul de mână. Întins pe pat, el îşi închise ochii, palid şi slab, şi rămase în nemişcare. Elena se uită la trăsăturile ascuţite ale profilului său, la braţele lui fără vlagă şi o spaimă îi încleşta năprasnic inima.

— Dmitri… începu ea.

Insarov tresări.

— Ce-i? A sosit Rendici?

— Încă nu… Dar ce zici? Ai febră, într-adevăr, nu te

---

73 Citat dintr-o poezie scrisă în decembrie 1853 şi închinată „bravilor conducători de oşti”, „feciorilor de ţărani ai Poltavei şi ai lui Petru”.

prea simţi bine. Ce-ar fi să trimit după doctor?

— Te-a speriat palavragiul acela. Nu-i nevoie. Am să mă odihnesc puţin şi totul are să treacă. După-prânz vom putea merge din nou la plimbare… undeva.

Trecură două ceasuri… Insarov şedea mai departe culcat pe divan, dar nu putea adormi, deşi îşi ţinea ochii închişi. Elena nu se dezlipea de dânsul. Lăsă să-i cadă lucrul pe genunchi şi nu mai făcu nicio mişcare.

— De ce nu dormi? îl întrebă ea în cele din urmă.

— Stai puţin. El îi luă mâna şi şi-o puse sub cap. Aşa… mi-e foarte bine. Să mă trezeşti imediat ce va veni Rendici. Dacă va spune că e gata corabia, trebuie să plecăm numaidecât. Vezi de strânge bagajul.

— N-o să-mi ia mult timp, răspunse Elena.

— Ce baliverne îndrugă palavragiul acela despre lupte, despre Serbia? Spuse după câtăva vreme Insarov. Pesemne numai scorneli de ale lui. Totuşi trebuie să plecăm neapărat. N-avem timp de pierdut… Fii gata!

Insarov adormi. O tăcere desăvârşită domnea în odaie.

Elena se sprijini cu ceafa pe speteaza fotoliului şi se uită lung pe fereastră. Vremea se stricase. Se stârnise vânt. Nori mari albi se fugăreau repede pe cer. Un catarg subţire se legăna în depărtare. Un pavilion lung al Crucii Roşii se zbătea fără tihnă în vânt: ba cădea moale în jos, ba zbucnea din nou în văzduh. Minutarul unui ornic bătea greoi ceasurile, cu un hârâit jalnic de maşinărie străveche. Elena închise ochii. Dormea prost toată noaptea. Încet-încet aţipi şi ea.

Avu un vis straniu. Se făcea că era într-o barcă pe lacul de la Ţariţîno, împreună cu nişte necunoscuţi. Toţi şedeau nemişcaţi, în tăcere: nimeni nu vâslea. Barca înainta de la sine. Nu-i era frică, dar murea de urât. Ar fi vrut doar să ştie cine erau oamenii aceia şi de ce se plimba ea împreună cu dânşii? Se uită în juru-i: lacul parcă se lărgea, malurile se pierdeau în zări şi nu mai era nici urmă de lac, ci o mare frământată. Nişte valuri uriaşe, azurii, mute

legănau maiestuos barca. Un vuiet straşnic venea din străfunduri. Necunoscuţii ei tovarăşi de călătorie săriră deodată în picioare, urlând şi dând din mâini… Elena le recunoscu chipul. Printre dânşii se afla şi tatăl său. Dar o trâmbă albă se abătu deasupra valurilor… totul se învolbura şi se învălmăşea în vârtej…

Elena privi în juru-i. Totul era alb pretutindeni, ca şi mai înainte, dar de astă dată se vedea numai zăpadă, zăpadă fără de sfârşit. Iar ea nu se mai afla în barcă, ci într-o sanie, ca la plecarea din Moscova. Şi nu era singură: alături de dânsa se cuibărise o mogâldeaţă încotoşmată într-un paltonaş sărăcuţ. Elena o privi ţintă. Dar asta era Katia, sărmănica ei prietenă. Pe Elena o trecură fiori de groază. Oare Katia nu murise mai de mult? se gândi ea.

— Katia, unde mergem?

Katia nu-i răspunse şi numai se ghemui în paltonaşul său, zgribulindu-se de frig. Şi Elena era înfrigurată; ea se uită în lungul drumului. Turnuri înalte, albe, cu cupole de argint… Katia, Katia, asta-i Moscova! Ba nu, îşi zise Elena, asta-i mănăstirea Soloveţki. Acolo sunt multe chilioare strimte, ca fagurii din stup. Te înăbuşi din pricina strâmtorii. Acolo-i întemniţat Dmitri. Trebuie să-l eliberez… Deodată se căscă înaintea ei hăul întunecat al unei largi prăpăstii. Sania se răsturnă, Katia izbucni în râs. Elena, Elena! Se desprinse un glas din beznă.

— Elena! răsună aievea o voce în urechile ei. Ea îşi ridică iute capul, se întoarse şi înmărmuri: Insarov, alb ca zăpada din vis, se săltase pe jumătate din pat şi se uita la dânsa cu nişte ochi mari, scăpărători, plini de spaimă. Părul îi cădea în neorânduială de frunte. Buzele îi erau straniu întredeschise. Pe faţa lui transfigurată se întipărise o expresie de groază, îmbinată cu un fel de tristă înduioşare.

— Elena, rosti el, mor!

Cu un ţipăt, Elena căzu în genunchi şi se lipi de pieptul lui.

— Totul s-a sfârşit, mor… repetă el. Adio, sărmana mea! Adio, patria mea!

Şi Insarov se prăbuşi pe pat cu faţa în sus.

Elena ieşi ca o furtună din cameră, implorând ajutor. Cameristul dădu fuga după doctor. Elena se prăbuşi lângă Insarov.

În aceeaşi clipă se ivi în prag un om lat în umeri, ars de soare, într-un palton de postav şi cu o şapcă de muşama trasă pe ochi. Se opri înlemnit.

— Rendici! Exclamă Elena. Dumneata eşti! Dumnezeule mare, uite, a leşinat! Oare ce-i cu dânsul! Doamne, Doamne! Ieri a ieşit în oraş, adineauri vorbea cu mine…

Rendici nu răspunse şi se dădu la o parte. Pe lângă dânsul trecu ca un vârtej o siluetă măruntă cu perucă şi ochelari: era doctorul, care locuia în acelaşi hotel. El se apropie de Insarov.

— *Signora,* rosti el după câteva momente, *il signore forestiere e morte*[74] de anevrism, complicat cu o afecţiune pulmonară.

XXXV

A doua zi, în aceeaşi încăpere, Rendici stătea în picioare la fereastră; iar în faţa lui şedea Elena, înfăşurată într-un şal. În camera de-alături zăcea Insarov în sicriu. Pe chipul Elenei, lipsit parcă de viaţă, era zugrăvită spaima. Pe frunte i se adânciseră două zbârcituri care dădeau o expresie de încordare ochilor săi nemişcaţi. Pe masă se afla o scrisoare deschisă de la Anna Vasilievna, care îşi chema fiica la Moscova, măcar pentru o lună, se plângea de singurătatea ei şi de Nikolai Artemievici, trimitea salutări lui Insarov, se interesa de sănătatea lui şi-l ruga a-şi lăsa soţia să facă acest voiaj.

Rendici era un marinar dalmat, cu care Insarov făcuse cunoştinţă în timpul călătoriei sale în patrie şi pe care

74 Domnul străin e mort *(it.)*.

izbutise să-l regăsească la Veneţia. Era un om aspru, dintr-o bucată, îndrăzneţ şi devotat cauzei slave. Îi dispreţuia pe turci şi îi ura pe austrieci.

— Cât timp rămâneţi în Veneţia? îl întrebă în italieneşte Elena, cu o voce din care pierise viaţa, ca şi de pe chipul ei.

— O zi, cât să încarc fără să trezesc bănuieli, şi pornesc direct spre Zara. Nu duc compatrioţilor noştri nicio bucurie. Îl aşteptau de mult. Îşi puseseră întrânsul mari nădejdi.

— Îşi puseseră întrânsul mari nădejdi, repetă maşinal Elena.

— Când îl înmormântaţi? o întrebă Rendici.

Elena răspunse cu întârziere:

— Mâine.

— Mâine? Atunci am să rămân. Vreau să arunc şi eu un pumn de ţarină pe racla lui. Apoi trebuie să vă dau o mână de ajutor. Mai bine să-l fi îngropat în pământ slav.

Elena îl privi lung.

— Căpitane, îi spuse ea. Ia-ne pe amândoi şi du-ne dincolo de mare, departe de aici. Poţi?

Rendici căzu pe gânduri.

— Aş putea, numai că multă bătaie de cap. O să avem de furcă cu blestematele autorităţi de aici. Să zicem însă că ne-am putea descurca şi-l vom înmormânta acolo. Dar pe dumneavoastră cum vă aduc înapoi?

— Nu-i nevoie să mă aduci înapoi.

— Cum aşa? Unde o să rămâneţi?

— Am să găsesc eu unde. Numai să ne iei, ia-mă, te rog.

Rendici se scarpină la ceafă.

— Cum vreţi! Numai că o să avem mare tevatură. Mă duc să încerc. Aşteptaţi-mă aici peste două ore.

Marinarul plecă. Elena trecu în camera de alături, se rezemă de perete şi rămase îndelung acolo, ca împietrită. Apoi se lăsă în genunchi, dar nu se putea ruga. În sufletul

ei nu găsea nici dojana. Nu îndrăznea să-i ceară socoteală lui Dumnezeu: de ce n-a cruţat-o, de ce n-a avut milă de dânşii, de ce nu i l-a păstrat în viaţă, de ce a pedepsit-o mai aspru decât merita pentru vina ei – dacă va fi avut vreo vină. Fiecare dintre noi e vinovat numai pentru faptul că trăieşte. Şi nu există un înţelept atât de mare sau un binefăcător al omenirii care, datorită foloaselor aduse de dânsul lumii, să-şi câştige dreptul de a trăi… Dar Elena nu mai avea puterea să se roage: era înmărmurită.

În aceeaşi noapte o luntre mare plecă de la hotelul unde locuise Insarov. În luntre luaseră loc Elena şi Rendici. Alături stătea o ladă lungă, acoperită cu postav negru. Plutiră aproape un ceas până ajunseră în sfârşit la o corăbioară cu două catarge, ancorate chiar la ieşirea din port. Elena şi Rendici se urcară pe corabie. Matrozii aduseră lada. La miezul nopţii se stârni o furtună. Dis-de-dimineaţă corabia trecu de Lido. În timpul zilei furtuna se dezlănţui năprasnică, încât chiar marinarii încercaţi de la compania de navigaţie „Lloyd” clătinau din cap şi nu se aşteptau la nimic bun. De altfel se ştie că Adriatica, între Veneţia, Triest şi ţărmul dalmatic, este o mare foarte primejdioasă…

Cam la trei săptămâni de la plecarea Elenei din Veneţia, Anna Vasilievna primi la Moscova următoarea scrisoare:

„Dragii mei părinţi, îmi iau rămas-bun pentru totdeauna de la dumneavoastră. Nu mă veţi mai vedea niciodată. Ieri a încetat din viaţă Dmitri. Pentru mine totul s-a sfârşit. Astăzi plec cu rămăşiţele sale la Zara. Îl voi înmormânta acolo, şi nu ştiu ce va fi cu mine. Dar eu n-am altă patrie afară de patria lui. Acolo se pregăteşte răscoala, se fac pregătiri de război. Am să mă înscriu ca soră de caritate. Voi da ajutor bolnavilor şi răniţilor. Nu ştiu ce se va întâmpla cu mine, dar – chiar şi după moartea lui D. – rămân credincioasă memoriei sale, cauzei care l-a

călăuzit în viaţă. Am învăţat limbile bulgară şi sârbă. Probabil, n-am să pot învinge toate aceste încercări, cu atât mai bine! Viaţa m-a împins până la marginea prăpăstiei în care trebuie să mă prăbuşesc. Soarta nu ne-a unit în zadar. Cine ştie? Poate eu l-am ucis. Acuma-i rândul lui să mă cheme la dânsul. Am umblat după fericire şi voi găsi, poate, moartea. Se vede că aşa mi-a fost scris. Pesemne am săvârşit un păcat… Dar moartea netezeşte şi împacă totul. Nu-i aşa? Iertaţi-mă pentru toate supărările pe care vi le-am pricinuit – nu mi-a stat în putere să fac altfel. Să mă reîntorc în Rusia – de ce? Ce am de făcut în Rusia?

E.”

Au trecut de atunci aproape cinci ani, şi nimeni n-a primit vreo veste despre Elena. Toate scrisorile trimise şi cercetările făcute n-au dat niciun rezultat. Însuşi Nikolai Artemievici, după încheierea păcii, s-a dus la Veneţia şi la Zara. La Veneţia n-a aflat decât ceea ce ştie cititorul. Iar la Zara nimeni nu i-a putut da ştiri cu privire la Rendici şi la corabia închiriată de dânsul.

Umblau zvonuri nelămurite, precum că acum câţiva ani – în urma unei furtuni năprasnice – marea a aruncat la ţărm un scriu în care se găsea trupul unui bărbat… Iar după alte ştiri, mai vrednice de crezare, sicriul acesta n-a fost zvârlit de mare, ci a fost adus şi îngropat lângă ţărm de o doamnă străină, sosită din Veneţia. Unii adăugau că doamna aceea a fost văzută mai apoi prin Herţegovina pe lângă armata care se alcătuia pe atunci. Îi descriau chiar veşmintele. S-ar fi purtat cernită din cap până la picioare.

Orice s-ar fi întâmplat, un lucru însă e sigur: că urma Elenei s-a şters cu totul şi pentru totdeauna; şi nimeni nu ştie dacă ea mai trăieşte, dacă se ascunde pe undeva sau dacă măruntul joc al vieţii sale s-a isprăvit, dacă scurta-i rătăcire prin lume s-a încheiat prin plătirea rânduită a

tributului morţii.

Se întâmplă adeseori ca omul, trezit parcă din somn, să se întrebe cuprins de o spaimă involuntară: „Oare am împlinit, într-adevăr, treizeci… patruzeci… cincizeci de ani? Cum mi-a putut trece viaţa aşa de repede? Cum s-a apropiat moartea de mine atât de mult?” Moartea seamănă însă cu un pescar care prinde un peşte în plasa lui, dar îl mai lasă câtăva vreme în apă; peştele încă mai pluteşte, cu setea deasupra lui, iar pescarul – oricând i-i voia – poate să-l înhaţe.

*

Ce s-a întâmplat cu celelalte personaje din povestirea noastră?

Anna Vasilievna se mai află încă în viaţă. A îmbătrânit foarte mult după lovitura îndurată. Se vaită însă mai puţin, dar tânjeşte cu o mai adâncă tristeţe. Nikolai Artemievici a îmbătrânit şi el; e cărunt şi s-a despărţit de Avgustina Hristianovna… Critică violent tot ce e străin. Chelăreasa lui, o rusoaică frumoasă de treizeci de ani, poartă rochii de mătase, inele şi cercei de aur.

Kurnatovski, ca bărbat cu temperament, amator de blondine gingaşe în calitate de brunet, s-a căsătorit cu Zoe, soţie foarte supusă, care a încetat până şi să gândească în nemţeşte.

Bersenev se află la Heidelberg, trimis cu bursă pentru studii în străinătate. A vizitat Berlinul, Parisul, şi nu-şi pierde timpul în zadar. Va ajunge un profesor capabil. Cercurile competente au remarcat două dintre articolele sale: *Particularităţi ale vechiului drept german – în problema pedepselor juridice* şi *Importanţa oraşului în procesul de evoluţie al civilizaţiei.* Păcat însă că amândouă articolele sunt scrise într-o limbă cam greoaie, împestriţată cu neologisme.

Şubin se află la Roma. S-a consacrat în totul artei sale

şi este socotit ca unul dintre cei mai talentaţi şi mai promiţători sculptori tineri. Puriştii preţioşi susţin că el n-a studiat destul de bine pe antici, că n-are „stil” şi că trebuie încadrat în şcoala franceză. De la englezi şi americani primeşte însă o groază de comenzi. In ultimul timp a făcut mare vâlvă o Bacantă a lui. Contele rus Boboşkin, un vestit bogătaş, era gata să-i cumpere această operă de artă cu o mie de scuzi, dar a preferat să dea trei mii altui sculptor, un francez *pur sang* pentru grupul alegoric: *Tânără ţărancă murind de dragoste la pieptul geniului Primăverii.*

Şubin mai poartă corespondenţă din când în când cu Uvar Ivanovici, singurul care a rămas neschimbat în totul. I-a şi scris de curând: „Îţi mai aduci aminte ce mi-ai spus în noaptea în care s-a aflat de căsătoria bietei Elena, când şedeam pe patul dumitale şi discutam împreună? Ţii minte că te-am întrebat atunci dacă vom avea vreodată şi noi oameni adevăraţi? Iar dumneata mi-ai răspuns: «Vom avea». O, stihie autohtonă! Şi iată că acum de aici, din această «splendidă depărtare», te întreb din nou: Ei, ce zici, Uvar Ivanovici, vom avea şi noi oameni adevăraţi?”

Citind aceste rânduri, Uvar Ivanovici îşi jucă degetele şi îşi cufundă în depărtări privirea sa enigmatică.

1859